توحید او شرک

دعا او عبادت

تصرف او علم غیب

توسل او شفاعت

اسماء او صفات

تأویل او متشابهات

حق او باطل مذهب

حکمتیار

د کتاب له متن څخه

قرآنکریم، قریش مشرکین ګڼي، که څه هم هغوی په خدای باور درلود، الله ئې د ځمکې او آسمان پالونکی او پیدا کوونکی او د ټولو شیانو خالق منلو، د کعبې طواف ئې کاوو، ځانونه ئې د بیت الله مجاورین او متولیان بلل، بتان ئې خدایان نه؛ بلکه الله تعالی ته د تقرب وسیله شمېرل او ویل به ئې: مونږ دا بتان نه لمانځو بلکه دا زمونږ او د خدای ترمنځ رابطه او وسیله ده، دا د الله تعالی دربار ته د نږدې او مقربو کسانو مجسمې دي، د دوی په وسیله الله ته ورنږدې کېږو او د دوی شفاعت او سپارښتنه زمونږ د دعاګانو او سوالونو د اجابت سبب کېږي!! قریشو د خپل تاریخ د مشهورو او د دوی په نظر د لوړ معنوي مقام د خاوندانو او الهي دربار ته د مقربو کسانو (۳۶۰) مجسمې په بیت الله کې دننه نصب کړې وې، لومړی ئې د دوی په قبرونو ځلي او زیارتونه جوړ کړل او بیا ئې د دوی بتان جوړ او په کعبه کې ئې نصب کړل، دا عقیده ئې درلوده چې د الله تعالی عبادت باید د دې بتانو له لارې وشي او دعا د همدوی له لارې د الله حضور ته وړاندې شي، همدا ئې د عبادت او دعا د قبلېدو لاره بلله او دا بتان ئې د خدای "اهل بیت: کهول" بلل او هر یوه ته ئې د کایناتو د یوې برخې د واکدار او متصرف په سترګه کتل!! هر بت د یوې ډلې او قبیلې لپاره د ډېرو سیاسي، اجتماعي او اقتصادي امتیازاتو وسیله وه، همدې ډلې به هغه ته کرامات ثابتول، د عوامو په زړه کې به ئې د هغه د هیبت، قدر او قیمت زیاتولو لپاره پراخ تبلیغات کول، د دې لپاره چې ساده زړي عوام د بت په نامه خپلې شکرانې او نذرانې لازیاتې کړي؛ غولوونکې لارې چارې به ئې لټولې، له همدغو شکرانو او نذارنو نه چې د ده په نامه به ئې ترلاسه کولې؛ یوه برخه به ئې د بت او د بت د ماحول په سنګارولو او په لازیات جالب او جاذب جوړولو باندې مصرفول او زیاته برخه به ئې د عبادت ځي مجاورینو او متولیانو په خپلو کې وېشل. یوه ته بت معبود وو، پناه ځي وو او د حاجتونو ترسره کېدو مرجع، خو بل ته دام او دکان وو او د خلکو د دوکه کولو او لدوی نه د پیسو شکولو وسیله. که تاسو د هر بت، بتخانې او د هر قبر په سر د زیارتونو جوړولو قصې ته ځیر شئ نو حتماً به د هغه ترشا یو "سامري" او "بلعم باعور" بیامومئ.

فهرست

د ناشر عرائض -- ۱
توحید -- ۳
قرآن د الله تعالی په هکله څه وايي؟ ----------------------------۱۳
د توحید غوښتني ---۱۷
په ربوبيت کي شرك ---۲۹
علم غيب---۴۱
توسل ---۷۳
شفاعت --۸۱
تأویل -- ۹۰
قاطعيت او تسامح ---۱۲۷
کوم مذهب حق دئ؟---۱۳۳
زمونږ عقيده --۱۴۵
د الله تعالی په اړه زمونږ عقيده -------------------------------۱۵۳
د الله تعالی اسماء او صفات --------------------------------۱۵۹

خدای جل جلاله څنګه وپېژنو ؟---------------------------------- ۱۶۸
د الله تعالی نومونه-- ۱۷۵
د الله تعالی صفات -- ۱۸۱
دالله تعالی افعال--- ۱۸۷
قرآنکریم او متشابهات --- ۱۹۳

بسم الله الرحمن الرحيم

د ناشر عرائض

د الله تعالى د پېرزوينو نه ممنون يو چي مونږ ته ئې په پښتو كي د يوه بل علمي اثر د خپرولو توفيق راكړ او د افغان ولس ديني زېرمي او پښتو ادب ته ئې د دې كتاب د ډالۍ كولو فرصت او امكان راپه برخه كړ. د توحيد او شرك تر عنوان لاندي دا كتاب د ورور حكمتيار د ځينو هغو مقالو مجموعه ده چي د همدې موضوع په اړه په دري ژبه ليكل شوې او د ميثاق ايثار لخوا لومړى بېل بېل او بيا د كتاب په بڼه كي نشر شوې، او دا دئ د پښتو ژباړه ئې ستاسو په خدمت كي ده. د كتاب په وروستۍ برخي كي به د هغې رسالې ژباړه هم بيامومئ چي عنوان ئې "زمونږ عقيده" ده او په هغه وخت كي ليكل شوې چي د جهاد په ضد ژوري توطئې رواني وې، له يوې خوا

د دې هڅه کېده چې د افغانانو د اسلامي جهاد قيادت د يوه ځواکمن او منظم حزب په لاس کې پاتې نشي او بېلا بېلې سياسي او نظامي ډلې ډگر ته راوايستلی شي او له بلې خوا دا هڅه کېده چې په مجاهدينو کې فکري انتشار راولاړ شي او د داسې اعتقادي بحثونو لړۍ پيل شي چې فتنې راولاړې او مجاهدين پکې مصروف کړي، يوې خاصې کړۍ ته وظيفه ورکړی شوې وه چې دا مأموريت سر ته ورسوي، د دې کړۍ د خولې بندولو او د هڅو شنډولو لپاره دا رساله ليکل شوې وه.

الله تعالی دې مونږ ته په هر سنگر کې له اسلام نه د صادقانه او مخلصانه دفاع او د دښمن د دوامدارې او ستړيا نه منونکې مقابلې توفيق راکړي.

د ميثاق ايثار اداره

بسم الله الرحمن الرحيم

لومړی فصل

توحيد

دا "توحيد" څه دئ چي اسلام ورته هومره لوی ارزښت او ستر اهميت ورکړی چي وايي: په توحيد باور لرونکي جنت ته ځي، د دنيا او آخرت سعادت او بريا ئې په برخه کېږي او د منکر سزا ئې دوزخ ده او د دنيا او عقبی له نېکمرغۍ او بريا نه بې برخي کېږي؟ پر توحيد د ايمان او باور او د انسان د کړو وړو او عمل تر منځ څه رابطه ده چه له هغه پرته نه د انسان هيڅ نېك عمل قبلېږي او نه د کوم ارزښت او قدر وړ ګڼل کېږي؟

که قرآنکريم ته مراجعه وکړو نو وبه ګورو چي د ټولو پيغمبرانو عليهم السلام دعوت او بلنه په دوو ټکيو کي خلاصه کوي:

اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ الَهٍ غَيْرُهُ

"د الله عبادت وکړئ"، "له هغه پرته بل اله او معبود نه لرئ"

خلکو ته دانبیاوو علیهم السلام د دعوت خلاصه همدا ده: یوازي د الله عبادت وکړئ ځکه له هغه پرته نه بل معبود شته او نه څوك د عبادت او لمانځني وړ. سوال دا دئ چي په دې بلني او دې دعوت کي څه راز پروت وو چي د لویو ټولنیزو انقلابونو سبب شو؟ د ټولني بې وزلو او مستضعفو پکي خپل نجات لټاوو او مستکبرینو د خپل تخت او تاج او استبدادي نظامونو د نسکورېدو عامل بالو؟ دا ولې یوه وړباندي داسي ایمان راوړی چي د هغه لپاره ئې د سر او مال قرباني ورکړې، خو بل تري انکار کړی، د مخالفت لاره ئې ورسره نیولې او په ټول توان سره ئې د هغه مقابله کړې؟ دا ولې د تاریخ په هر پړاو کي د هر پیغمبر له بعثت نه وروسته د ټولني مستکبرینو، د شر او فساد ځواکونو له پیغمبر سره د مخالفت لاره نیولې ده، دا پداسي حال کي چي د ټولو پیغمبرانو علیهم السلام د دعوت خلاصه دا وه چي: د یوه الله عبادت وکړئ، له هغه پرته بل معبود او خدای نه لرئ!! لدې دعوت نه د مستکبرینو انتباه او انګېرنه څه وه ؟ د نجات دا شعار ئې څنګه تعبیرکړی چي مخالفت ئې ورسره ضروري ګڼلی؟ هغه څه وو چي دوی باور وړباندي لازمي بالو خو د توحید شعار " لا اله الا الله " ورسره ټکر کولو؟ او هغه څه وو چي دوی د دې شعار پرځای پر هغه ټینګار کاوو او هغه ئې د خپل اقتدار او نظام د بقا ضامن بالو؟! که قرآنکریم په لږ غور سره ولولو نو د دې ټولو پوښتنو ځوابونه به ومومو. راځئ څو شیبې په دې اړه د قرآنکریم په ارشاداتو کي غور وکړو او وګورو چي قرآن د

توحيد د دې شعار په اړه څه لاربنوونې لري ، دا شعار څه ډول معرفي او تعريفوي او پدې هکله څه غوښتنې لري؟!

قرآنکريم، قريش مشرکين ګڼي، که څه هم هغوی په خدای باور درلود، الله ئې د ځمکې او آسمان پالونکی او پيدا کوونکی او د ټولو شيانو خالق منلو، د کعبې طواف ئې کاوو، ځانونه ئې د بيت الله مجاورين او متوليان بلل، بتان ئې خدايان نه؛ بلکه الله تعالی ته د تقرب وسيله شمېرل او ويل به ئې: مونږ دا بتان نه لمانځو بلکه دا زمونږ او د خدای ترمنځ رابطه او وسيله ده، دا د الله تعالی دربار ته د نږدې او مقربو کسانو مجسمې دي، د دوی په وسيله الله ته ورنږدې کېږو او د دوی شفاعت او سپارښتنه زمونږ د دعاګانو او سوالونو د اجابت سبب کېږي!! قريشو د خپل تاريخ د مشهورو او د دوی په نظر د لوړ معنوي مقام د خاوندانو او الهي دربار ته د مقربو کسانو (۳۶۰) مجسمې په بيت الله کې دننه نصب کړې وې، لومړی ئې د دوی په قبرونو ځلې او زيارتونه جوړ کړل او بيا ئې د دوی بتان جوړ او په کعبه کې ئې نصب کړل، دا عقيده ئې درلوده چې د الله تعالی عبادت بايد د دې بتانو له لارې وشي او دعا د همدوی له لارې د الله حضور ته وړاندې شي، همدا ئې د عبادت او دعا د قبلېدو لاره بلله او دا بتان ئې د خدای "اهل بيت: کهول" بلل او هر يوه ته ئې د کايناتو د يوې برخې د واکدار او متصرف په سترګه کتل!! هر بت د يوې ډلې او قبيلې لپاره د ډېرو سياسي، اجتماعي او اقتصادي امتيازاتو وسيله وه، همدې ډلې به هغه ته کرامات ثابتول، د عوامو په زړه کې به ئې د هغه د هيبت، قدر او قيمت

زياتولو لپاره پراخ تبليغات كول، د دې لپاره چې ساده زړي عوام د بت په نامه خپلې شكرانې او نذرانې لازياتې كړي؛ غولوونكې لارې چارې به ئې لټولې، له همدغو شكرانو او نذارنو نه چې د ده په نامه به ئې ترلاسه كولې؛ يوه برخه به ئې د بت او د بت د ماحول په سنگارولو او په لازيات جالب او جاذب جوړولو باندې مصرفول او زياته برخه به ئې د عبادت ځي مجاورينو او متوليانو په خپلو كې وېشل. يوه ته بت معبود وو، پناه ځي وو او د حاجتونو ترسره كېدو مرجع، خو بل ته دام او دكان وو او د خلكو د دوكه كولو او لدوى نه د پيسو شكولو وسيله. كه تاسو د هر بت، بتخانې او د هر قبر په سر د زيارتونو جوړولو قصې ته ځير شئ نو حتماً به د هغه ترشا يو "سامري" او "بلعم باعور" بيامومئ.

د قرآنكريم له نظره د قريشو دا عقيده د شرك عقيده ده او دې ته ورته هره عقيد د شرك عقيده. لدې شرك سره نه د توحيد ادعا د منلو وړ گڼي او نه په خداى ايمان او اعتقاد د اعتبار وړ. قرآن خلكو ته وايي: الله يو دئ، داسې نده چې د څو خدايانو له جملې نه يو وي، بلكه احد او يوازنى دئ. هغه د ټولو رب دئ، ور ئې د ټولو په وړاندې برابر پرانستى دي، د ده او بنده ترمنځ نه فاصله شته او نه واسطه او وسيله، هرڅوك مخامخ او له واسطې او وسيلې پرته هغه ته رجوع كولى شي، د هرچا دعا اوري، هرچا ته د غاړې تر رگ زيات ورنږدې دئ، شريك نه لري، خپل ملك او واكمني ئې په شريكانو ندي وېشلي. ستا د توحيد معنى دا ده چې له واحد خداى نه پرته نه په بل معبود باور ولرې او نه بل چا ته د دعا او حاجت لاس اوږد

كړي. كه قرآنكريم ته رجوع وكړئ نو دا به درته څرگنده شي چي د پيغمبرانو عليهم السلام مبارزه اكثراً د شرك خلاف وه، نه د الحاد او له خداى نه د انكار په خلاف. د ملحدينو په نسبت ئې له مشركينو سره زياته مقابله راغلې. د پيغمبرانو عليهم السلام اساسي او ستر مشكل يا له هغو ټگمارانو سره وو چي له دين نه ئې ځانته دام او دكان جوړ كړى وو او يا له هغو ديندارانو سره چي غولېدلي وو او د دغو ټگمارانو په لومو كي نښتي وو، هغه چي شرك ئې له ايمان سره خلط كړى وو او دې ته تيار نه وو چي خپل جعلي معبودان پرېږدي. د پيغمبرانو عليهم السلام مخالفينو به د هغوى د توحيد پر بلنه دا اعتراض كاوو چي: آيا دوى راغلي چي مونږ له نورو ټولو خدايانو نه لاس واخلو او يوازي د يوه خداى عبادت وكړو!! د پلرونو او نيكونو خدايان پرېږدو، اصنام يا بتان چي الهي دربار ته زمونږ د تقرب وسيله ده، پرېږدو!!

قرآنكريم دا حالت څه ښه ترسيموي او فرمايي:

أَجَعَلَ الْآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ * وَانطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنْ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَى آلِهَتِكُمْ إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ * مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ إِنْ هَذَا إِلَّا اخْتِلَاقٌ *

الصافات: ٦

آيا ټول معبودان ئې يو معبود گرځولى، دا خو حيرانونكې خبره ده!! مشران او سرداران ئې روان شول او وئې ويل: ځئ او پرخپلو معبودانو صبروكړئ، بيشكه چي همدا مطلوب او غوره كار دئ، دا مو په بل مذهب كي ندي اورېدلي، دا له كذب او افتراء پرته بل څه

نه دي.

گورئ چي پیغمبر د یوه معبود لوري ته بلنه ورکوي او نور ټول معبودان باطل او مردود شمېري، خلکو ته وايي: خدای یو دئ، د ټولو خدای دئ او تاسو ټول د هغه په وړاندي برابر یاست، هم د خدایانو تعدد مردود گڼي او هم له دې تعدد نه راولاړ شوی طبقاتي نظام، خو د شرك ځپلې ټولني سرداران، چي د معبوانو تعدد دوی ته د ټولني سرداري ورپه برخه کړې، د یوه معبود په ځای د متعددو خدایانو په وجود ټینگارکوي، دوی له دین او مذهب نه هم د طبقاتي نظام د توجیه وسیله او د بقا او دوام ذریعه جوړوي او خپلو پیروانو ته وايي: پرخپلو سابقه، له پلار نیکه نه راپاتې معبوادانو صبر وکړئ! پیغمبر پر توحید او د یوه معبود په عبادت اصرارکوي، خو د شرك ځپلې ټولني سرداران او سالاران د شرك او متعددو خدایانو شعار پورته کوي! پیغمبران علیهم السلام توحید د خلکو د نجات وسیله شمېري خو د کفر مشران شرك د خپل قدرت د بقا راز بولي.

کافر فرعون، د خپل اقتدار د بقا لپاره د موحد موسی علیه السلام مقابله کوي خو له دین نه د دفاع تر نامه لاندي!!

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسى وَلْيَدْعُ رَبَّهُ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ * غافر: ۲۶

فرعون وویل: ما پرېږدئ چي موسی ووژنم، هغه دي خپل رب راوغواړي، زه له دې نه وېرېږم چي مبادا هغه ستاسو دین بدل کړي او په ځمکه کي فساد خورکړي.

قرآنکریم، فرعون چي د شرك وهلې ټولني د زعامت او

مشرتابه ننبه او سمبول دئ، د داسي چا په حیث معرفي کوي چي ځانته "اله : معبود "وایي او هغه کسان چي د فرعون اطاعت او مننه کوي د داسي کسانو په توګه معرفي کوي چي هغه ئې خپل اله نیولی دئ، فرعون ته "طاغوت: سرکش واکدار" وائې او پلویانو او متابعانو ته ئې د "عبدة الطاغوت: د سرکښ واکمن بنده ګان" نوم ورکوي. د قرآنکریم له نظره تر هغې پوري د چا د ایمان دعوی او پر توحید عقیده د منلو وړ نده ترڅو پوري چي طاغوت نفی نه کړي او له طاغوت نه انکار او عصیان ونه کړي. الله تعالی فرمایي

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنْ الغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا انفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ * البقرة: ٢٥٦

په دین کي اکراه او په زور منل نشته، "په دین" سره هدایت له ضلالت او بې لاریتوب نه څرګند شوی، نو څوك چي پرطاغوت کافر شی او پر الله ایمان راوړي، نو پداسي کلکي کړۍ ئې منګولې لګولې چي شلېدل ئې نشته او الله خو اوریدونکي پوه ذات دئ.

د قرآن له نظره د طاغوت نفی د توحید په لور لومړنی ګام دئ، ترڅو پوري چي طاغوت نفی نه کړې او ترې منکر نشې تر هغې پوري تا د توحید اساسي او لومړنی شرط ندئ پوره کړی. د طاغوت نفی او ترې انکار یعنی دا چي د منازعاتو د حل و فصل او تحاکم لپاره هغه ته رجوع ونکړې، حکمونه ئې د منلو وړ ونه ګڼې او معیارونه ئې د پلی کولو وړ، نه له هغه نه طمعه وکړې، نه ئې اصولو او قوانینو ته تسلیم شې او نه ئې پرېکړو او فیصلو ته غاړه

کنښېږدي. که تا له طاغوت نه انکار نه وي کړی او پر الله د ایمان له دعوا سره سره هغه ته د تحاکم لپاره رجوع کوې، نو په دې صورت کي پر یوه خدای ستا د ایمان دعوی دروغجنه ده او د الله په وړاندي هیڅ ارزښت نه لري. قرآن کریم په دې هکله داسي غوڅه فیصله کړې ده:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا*

النساء: ٦٠

آیا هغه کسان دي ونه لیدل چي گمان کوي هم ئې پرهغه څه ایمان راوړی چي پر تا نازل شوی او هم پر هغه چي له تانه مخکي نازل شوی، خو په عین وخت کي غواړي د تحاکم لپاره طاغوت ته رجوع وکړي، پداسي حال کي چي پر طاغوت د کفر امر ورته شوی او شیطان غواړي چي هغوی په لویه بې لارۍ سره بې لاري کړي.
بل ځای فرمایي :

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا*

النساء: ٦٥

نو نه، ستا په رب قسم چي تر هغه پوري ئې ایمان ندئ راوړی "مؤمنان نشي بلل کېدی او د ایمان ادعا ئې نشي قبلېدی" ترڅو چي تا په خپلو شخړو کي حکم ونه نیسي او بیا ستا د پرېکړي په هکله

په خپلو زړونو کي هيڅ حرج احساس نه کړي او په بشپړه توگه تسليم نشي.

متأسفانه ځيني کسان د توحيد په اړه د خپل ناقص فهم او انتباه له امله گمان کوي چي شرك يوازي دا دئ چي څوك د مړه بت په وړاندي د بندگۍ سرټيټ کړي او له هغه نه مرسته وغواړي، دا ډله پدې کي څه اشکال نه گوري چي د ژوندی بت په پښوکي ولوېږي او د طاغوت په وړاندي د بندگۍ او تسليمۍ سرپه ځمکه کېږدي!! د قبرونو طواف شرك بولي خو د قصرونو په طواف کي اشکال نهويني او هغه له خپل توحيد سره په ټکر او تصادم کي نه گڼي!! هغوی پدې نه پوهېږي چي ژوندی بت بايد له مړه او بې حسه بت نه مخکي نفی شي، دا نده ورته معلومه چي د ده يوازنی معبود ، الله جل شأنه د دې لپاره کعبه "د الله کور" د طواف يوازنې ځای گرځولی چي د قصرونو د طواف مخه ونيولی شي او پدې خاطر ئې جومات د دعا او عبادت ځای گرځولی چي تا د انسانانو د دړی له ټکولو او بل دربار ته د سوال او دعا لپاره له تلو نه بې نيازه کړي.

توحید--- توحید او شرک

قرآن د الله تعالی په هکله څه وایي؟

الله تعالی په قرآنکریم کي د هغه ذات په حیث معرفي شوی چي هم د ټولو عالمونو خالق او پیدا کوونکی دئ او هم ئې رب او پالونکی، ټول کاینات د هغه ملك دئ او هغه ئې ټولواك، د کائناتو په گوټ گوټ او لوښت لوښت کي د ده حکم نافذ دئ او ذره ذره ئې د ده حکم ته تابع او خاضع، هر څه یوازي د ده په اراده پیداکېږي اود ده تر مراقبت لاندي وده کوي، کمال ته رسېږي او له مخکي نه ورته ټاکل شوې خاصې نتیجې ورکوي، یوه تشه ډکوي، یو ضرورت او اړتیا رفع کوي او بالآخره په زوال او نیستی محکومېږي او خپل ځای نوي، ځوان، تازه او پیاوړي توکي ته پرېږدي، دا هر بدلون او تحول دالله په حکم او تصرف، د همغه له لوري د ایښودل شوو

ضوابطو، سننو او د ټاکل شوو مقدراتو او اندازې مطابق ترسره کېږي. هغه د رزق او روزي مالك، د مرگ او ژوند خالق، د عزت او ذلت واکدار دئ، عزت ته رسېدل او په ذلت اخته کېدل د همغه په حکم او د همده د ثابتو سننو په اساس ترسره کېږي. الله د دې عالم خالق: پیداکوونکي دئ او هغه ذات دئ چي پدې عالم کي د رب په حیث تصرف کوي، داسي ستایل شوی او حمید ذات چي په ذات، صفاتو او افعالو کي په ټولو کمالاتو متصف دئ، له هر عیب او نقص نه پاك او منزه دئ، د کایناتو ټوله ښکلا، حسن، کمال، جمال او ښېگڼې د ده له لوري دي او ده د عالم جزء جزء ته په ودیعت ورکړې. هغه واحد ذات دئ چي هیڅ شریك او سیال نه لري، بې مثله او بې مثاله دئ، انتهاء او ابتداء نه لري، اول دئ او آخر، فناء نه لري، هغه ظاهر دئ داسي چي د کایناتو هره برخه ئې په وجود شهادت ورکوي، باطن دئ چي د انسان په وهم او فهم کي نه ځائېږي او انسان ئې له درك او ادراك نه عاجز دئ، د کایناتو هیڅ شی ورسره مشابهت نه لري، تل پاتې ژوندی دئ، مرگ نه لري، ټول شیان ئې پیداکړي دي، د ټولو کایناتو خالق، پالونکي او رب دئ، د دې پراخ عالم اداره او تدبیر د ده په واك کي ده، هغه قیوم دئ چي یوه شېبه هم د کایناتو د ټولو امورو له ادارې او تدبیر نه نه غافل کېږي. مرگ او ژوند د ده له لوري دي او د ده په اراده ترسره کېږي، چا ته ژوند ورکوي، پیداکوي ئې، څوك وژني او بیابه ئې بېرته راژوندي کوي، هیڅ پېښه د هغه له ارادې پرته نه شي واقع کېدلی، هره لویه او وړه پېښه د هغه په اراده، اذن او تدبیر سره رامنځته

کېږي، ټول کائنات د هغه د قضاء او قدر تابع دي، د شیانو په پیدا ایښت کي او په تحولاتو او بدلونونو کي ئې خاص حکمتونه او مصلحتونه ایښي دي، هیڅ شی ئې بیهوده، عبث او بې هدفه ندی پیدا کړی، هرڅه ئې په ډېره ښه او غوره توگه پیدا کړي او هر څیز ئې د خاص هدف د تحقق لپاره په کار گمارلی. په خاص شکل او کیفیت سره د اشیاوو خلقت او پیدا ایښت د ده کار دئ، ځکه هغه خالق، بارئ او مصور دئ، د کمال صفات ئې ازلي او ابدي دي، نه څه ترې کم او نه څه وربا ندي اضافه کېږي. هغه غني او بې نیازه دئ، هیچا ته محتاج او اړ ندئ، غناء ئې ذاتي صفت دئ، ټول مخلوقات فقیر او ده ته اړ دي، هرڅه په موجودیت، بقاء او دوام کي الله ته محتاج دي. هغه قدیر او توانا دئ، ټول کارونه ورته آسان دي، هر څه ئې پیدا کړي، برابر کړي، اندازه او مقدار ئې ورته ټاکلی، پیل او پای ئې ورته تعیین کړی، هر څیز ته ئې خاص مسیر ټاکلی او لارښوونه ئې ورته کړې. په هرڅه عالم دئ، نه څه له پیدا ایښت نه مخکي ترې پټ او مخفي دي او نه له پیدا ایښت نه وروسته. علم ئې په هر څه حاوي دئ، ښکاره او پټ، شاهد او غائب، ماضي او راتلونکې، هر څه ورته معلوم دي، هیڅ ترې پټ ندي، وړوکی، لوی، لېري، نږدې، رڼا او تیاره، ټول ورته ښکاره او عیان دي. هغه نه یوازې دا چي دا دنیا او کاینات ئې پیدا کړي بلکه هغه د رب په حیث د هرڅه پالنه او ساتنه کوي. هرڅه د ده په تقدیر او اراده ترسره کېږي، ټول د ده د قضاء او قدر په وړاندي تسلیم دي، اراده ئې په هر کار او هر ځای کي حاکمه او نافذه ده، هیڅ شی ئې د ارادې مخه

نشي نيولى، هغه چي اراده ونکړي هيڅ شى نشي واقع کېدى، د بندگانو اراده د ده د ارادې تابع ده، څه چي وغواړي همغه کېږي او څه شي ته ئې چي اراده ونشي، نه شي کېدلى، د ده له ارادې او توفيق نه پرته بندگان هيڅ نشي کولى. نه څوك د هغه قضاء ردولى شي او نه څوك دا وس لري چي د هغه حکم وځنډوي. هيڅ داسي قدرت نشته چي د هغه له امر نه پورته وي او د هغه د حکم او امر مانع واقع شي، د هغه قضاء حاکمه او حکم ئې نافذ دئ، هرڅه د ده (سبحانه و تعالى) په حکم او امر تر سره کېږي. داسي هم نده چي د کايناتو د خلقت او پيدايښت، د قضاء، سننو، قدر او تقدير له ټاکلو وروسته ئې خپلي مخي ته پرېښي دي، داسي چي اوس حوادث او پېښي په خپله د حاکمو ضوابطو او سننو مطابق واقع کېږي ،نه، داسي نه ده، بلکي هره شېبه او هره پېښه د هغه په اذن او توفيق او د ثابت او تغيير نه منونکي قدر او قضاء مطابق تر سره کېږي.

د توحید غوښتني

خالص او له شرك نه منزه توحید څه داسي مبرمي غوښتني لري چي باید د موحد په اعتقادي او عملي شخصیت کي راڅرګندي شي، که دا غوښتني پوره نشي نو دا یا توحید نه دئ او یا ناقص او شرك لړلی توحید دئ. قرآنکریم د توحید دا ډول غوښتني په مفصله توګه بیاني کړې دي، چي مونږ ئې په لاندي څو عنوانونو کي خلاصه کوو:

ستاینه:

موحد باید پدې باور وي چي الله تعالی په ذات، صفاتو او افعالو کي د کمال په ټولو صفاتو متصف او له هر عیب او نقص نه منزه دئ. موحد ټول موجودات د خپل رب د صفاتو او افعالو مظهر ګڼي او پدې عقیده وي چي هیڅ څه بیهوده او عبث ندی پیدا شوی،

پدې خور عالم کې نه څه خلا او تشه شته، نه څه کموالی او زیاتوالی، نه داسې کوم څه پاتې دئ چې کموالی ئې احساس شي او نه داسې څه چې اضافي او غیرضروري وګڼلی شي، هرڅه پوره او په خپله اندازه پیدا شوي. موحد دې عالم ته د توحید له منظار نه ګوري او هر څه ئې ورته ښایسته او بشپړ برېښي او هیڅ عیب پکې نه ګوري او که ئې کوم عیب تر سترګو شي نو دا یا د خپل لنډ او محدود فکر او نظر عیب ګڼي او یا ئې د خپلې نامناسبې معاملې او ناسمو کړو محصول عیب. تل د خدای ستاینه کوي، په هر حالت او هر صورت کې، د دې خور عالم په غېږ کې هره ښکلا، کمال او جمال دې د همدې ښکلا، کمال او جمال د خالق ستاینې ته هڅوي، د هر بدلون او تحول تر شا حکمتونه او مصلحتونه ګوري، که له کوم نعمت نه برخمن شي هغه د خپل مهربانه او منعم خدای ورکړه او عنایت ګڼي او که له کوم نقمت، کړاو او ستونزې سره مخ شي هغه د خپلو کړو عادلانه بدله او جزا بولي.

لمانځنه

حقیقي موحد یوازې د یوه خدای عبادت کوي، بل هیڅ شی او هیڅوك د لمانځنې وړنه بولي او له الله نه پرته د هیچا په وړاندې د اطاعت او بندګۍ سر نه ټیټوي. د خدای عبادت او لمانځنه نه یوازې د الله په وړاندې د بنده مسئولیت او پر بندګانو د الله حق شمېري بلکه عبادت د معنوي ارتقاء، روحي تسکین، قلبي ډاډ، آزادۍ او سرلوړۍ راز او عامل شمېري، د الله بندګي د نورو له بندګۍ نه ورته دآزادۍ درس ورکوي.

قرآنکریم د لمانځني لپاره د"عبادت" اصطلاح غوره کړې، مسلمان مکلف دئ چي هره ورځ په پنځګونو لمونځونو کي په دې صیغې سره تعهد او تړون وکړي "ایاكَ نَعْبُدُ: یوازي ستا عبادت کوو"

عبادت د عبد له کلمې نه مشتق دئ،او عبد(بنده) هغه چا ته ویل کېږي چي لاندي خصوصیات او ځانګړتیاوي لري :

- عبد یعنی هغه چي د خپل ځان مالك نه دئ، ځان او نفس ئې د بادار امانت دئ، مکلف دئ چي له خپل توان، قدرت او استعداد نه د خپل بادار د حکم مطابق کار واخلي.
- کوم مال، پانګه، وسایل او امکانات چي په خپل واك کي ئې لري هغه ټول د ده د بادار امانت دئ، دا حق نه لري چي لدې امانتونو نه د خپلي خوښي او غوښتني مطابق ګټه واخلي.
- هیڅ کار په خپل سر او خپله خوښه نه کوي، په هرڅه کي د خپل بادار حکم او امر ته انتظار کوي.
- دوستي او دښمني ئې له خپلو تمایلاتو او احساساتو نه نه وي راولاړه شوې، نه شخصي دوست لری او نه شخصی دښمن، د خپل بادار دوست ئې دوست وي او دښمن ئې دښمن.
- له ټولو هڅو، هلو ځلو او کوششونو نه ئې هدف دا وي چي د خپل بادار رضا او خوښي ترلاسه کړي، په هر کار کي ئې هاند دا وي چي دې هدف ته ورسېږي او خپل آقا راضی کړي، لدینه په کلکه ډډه کوي چي د خپل نفس د ارضاء لپاره خپل بادار ناراضه کړي.

څوك چي د یوازني خدای د عبادت ژمنه کوي هغه په حقیقت

کي له خدای سره په دغو ټولو مفاهیمو ژمنه او تعهد کوي، د خدای عبادت همدا ټول مفاهیم احتوا کوي.

قرآنکریم، "عبادت" او "استعانت" د توحید د مانۍ دوه اساسي ستني او ارکان ګڼي او په دې ټینګار کوي چې له الله تعالی پرته نه بل څوك د عبادت وړ دی او نه د استعانت وړ، نه به د بل لمانځنه کوئ او نه به له بل نه مرسته غواړئ، لکه څرنګه چې باید یوازي د یوه الله لمانځنه وشي همداسي باید یوازي له یوه خدای نه مرسته وغوښتی شي. نه ګورې چې مسلمانان پدې مکلف شوي چې په هر لمانځه کي باید په مکرره توګه له خپل خدای سره عهد وکړي او هرځل دا ژمنه تجدیدکړي چې: خدایه! یوازي ستا عبادت کوو او یوازي له تا مرسته غواړو "اِیَاكَ نَعۡبُدُ وَاِیَاكَ نَسۡتَعِیۡن" د استعانت او عبادت پدې عهد او ژمنه کي داسي حصر او تأکید راغلی چې له الله تعالی نه پرته له بل هرچا نه مرسته غوښتل او د بل چا عبادت کول په بشپړه توګه نفی کوي. قرآنکریم فرمایي:

وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ * النور: ۱۱۷

او څوك چې له الله سره بل معبود ونیسي، پداسي حال کي چې پدې باندي هیڅ دلیل هم نه لري، حساب ئې له خپل رب سره دئ، بیشکه چې دا کافره ډله به کله هم بریالۍ او کامیابه نشي.

هیله من یم د دې آیت په وړاندي لږ توقف وکړئ او الفاظ او مفاهیم ئې په غور او دقت له نظره تېرکړئ، په دې مبارك آیت کي ویل شوي: هر څوك چې د الله تعالی په څنګ کي بل چا ته، بل دربار

او پناه ځای ته د سوال او احتیاج لاس اوږد کړي او مرسته ترې وغواړي، په حقیقت کي ئې همدا مرجع خپل اله او د خدای شریك ګرځولې، دا پداسي حال کي چي د دې غلط تصور او انګېرني لپاره هیڅ دلیل او برهان نه لري، په همدې خاطئ تصور سره چي ګمان کوې: "د خدای تر څنګ بل داسي معبود او اله هم شته چي د دعا په قبلولو کي ورسره شریك دئ" هغه د کافرانو په ډله کي شامل شوی او له فلاح او بریا نه محروم شوی.

قرآن کریم په استعانت کي شرك او توحید په څو جالبو او ښکلیو مثالونو کي په ډېر ښایسته انداز کي ترسیم کړي، هلته چي فرمایي:

فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوْا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ: العنكبوت: ٦٥

بیا کله چي په کښتۍ کي سپاره شي نو الله ته پداسي حال کي سوال او دعا کوي چي دین ئې ورته سوچه او خالص کړی وي، خوکله ئې چي د وچي په لوري وژغورو نو ناڅاپه شرك کوونکي شي.

یعنی کله چي انسان په کښتۍکي سپور شي او دا ووینې چي د نجات له ټولو وسایلو او امکاناتو سره ئې رابطه شلېدلې، په خپلې شا او خوا کي هیڅ داسي څه نه ګوري چي زړه ورپوري وتړي، تکیه وربانديي وکړي او مرسته ترې وغواړي او له ټولو ئې امید قطع شي، نو پدې حالت کي یوازي د خدای لوري ته مخه کړي، مرسته ترې غواړي او مستقیماً او نېغ په نېغه هغه ته رجوع کوي، همدې حالت ته قرآنکریم په دین کي اخلاص ویلی دئ، یعني انسان هغه

وخت په خپل دين کي مخلص دئ او هغه وخت ئې ايمان له شرك نه پاك او منزه دئ چي په کښتۍ کي د سپور انسان په څېر يوازي يوه خدای ته ئې مخه وي او يوازي هغه ته پناه يوسي؛ خو ګورو کله چي کښتۍ د بحر له څپو نه روغه ساحل ته ووځي، نو بيا د همدې انسان حالت بدل شي، هغه د څپو په منځ کي احساس ئې ورسره پاتې نشي، نور نو هغه کس نه وي چي د الله نه پرته ئې هيچا ته طمعه نه وه، له خدای نه سوی له ټولو نه ئې اميد قطع کړی وو، يوازي له يوه خدای نه ئې مرسته غوښته، اوس ئې د اميد دروازې ډېري شوې، د يوه دربار په عوض ئې ګڼو دړو ته سترګي دي، کله دا د خپل نجات عامل ګڼي او کله هغه بل، کله ئې ګمان دا وي چي د فلان مرستي وژغورلو او کله د هغه بل توجه او عنايت د خپلي ژغورني وسيله ګڼي او پدې سره خپل دين او ايمان په شرك ملوث او ککړ کړي او د شرك مرتکب شي.

همدارنګه قرآن د يونس سوري په ۲۱ ،۲۲او ۲۳ آيتونو کي فرمايي:

وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ فِي آيَاتِنَا قُلْ اللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ * هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتَّى إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلْكِ وَجَرَيْنَ بِهِمْ بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا بِهَا جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَاءَهُمْ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوْا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ أَنْجَيْتَنَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنْ

الشَّاكِرِينَ * فَلَمَّا أَنْجَاهُمْ إِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ يَاأَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ * يونس: ٢٣

او کله چي خلکو ته د پېرزوينې څه خوند وروڅکو، وروسته له هغه چي کوم کړاو وررسېدلی وي، نابېره له دوی سره زمونږ د آيتونو په هکله د مکر اراده راپيدا شي. ورته وو ايه: الله تعالی په مکر کي تر ټولو سريع دئ، بيشکه چي زمونږ رسولان ستاسو مکرونه ليکي، الله هغه ذات دئ چي تاسي په وچه او اوبو کي بيايي، تردې چي تاسي په کښتۍ کي وئ او کښتۍ له سورو سره يوځای د ملايم او خوندور نسيم سره وخوځي او پدې سره خوشحاله شي، خو ناڅاپه تېز باد او طوفان ورباندي راشي او له هر لوري څپې ورباندي راتاو شي او گمان وکړي چي محاصره شول، پدې وخت کي الله ته پداسي حالت کي دعا کوی" او مرسته ترې غواړي چي په خپل" ديانت کي ورته مخلص شوي وي او وايي: که دي لدې نه وژغورلو نو حتماً به شکر کوونکي بندگان وو، خو کله چي نجات ورکړو بيا د خپل تعهد خلاف په ناحقه په ځمکي کي سرکشي او بغاوت کوي. اې خلکو! په يقين سره چي ستاسي سرکشي او بغاوت ستاسي په ضرر ده " دا درکړی شوی فرصت" د دنيوی ژوند يوه متاع ده، بيا مو زمونږ لوري ته راتگ دئ او په هغه څه به مو خبر کړم چي تاسو کول.

توحيد، وېره او هيله

سوچه توحيد حکم کوي چي د انسان خوف او طمع بايد يوازي

له الله تعالی څخه وي، له بل هیچا نه د الله تعالی په څېر نه وېره ولري او نه طمع، موحد پدې باور لري چي د ګتې او تاوان پرېکړه الله تعالی کوي، تر څو پوري چي د هغه اراده نه وي شوې نه چا ته ګټه رسېدی شي او نه زیان، که د ټولي دنیا خلك راغونډ شي او وغواړي تا ته ګټه یا زیان ورسوي، د الله تعالی له اذن او ارادې پرته هیڅ نه شي کولی او څه چي خدای مقرر کړي له هغه نه څه کم او زیات نشي کېدی، که خدای وغواړي چي تا ته ګټه ورسېږي نو څوك د هغه مخه نشي نیولی او که د هغه له لوري تا ته د زیان فیصله وشي نو څوك به وي چي دا فیصله وځنډوي؟

قرآنکریم څه ښه فرمایي:

قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللَّهِ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوءًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا*

الاحزاب: ۱۷

ووایه: هغه به څوك وي چي تاسي له الله نه وساتي که هغه ستاسو لپاره د کوم زیان اراده وکړي او یا درته د رحمت اراده وکړي؟ له الله تعالی پرته به بل یار او مددګار ونه مومي.

بل ځای کي فرمايي:

قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيم * المائده: ۷٦

ووایه: آیا له الله پرته د داسي څه عبادت کوئ چي نه تا سي ته د کوم زیان واك لري او نه د کومي ګټې او دا خو الله دئ چي اورېدونکی پوه دئ.

لازمه ده د دې مبارك آيت په اړه لږ دقت وکړو او د مخکينيو آيتونو په رڼا کې ئې ژور مفاهيم په غور او دقت سره تر نظر تېر کړو. دا آيت د هغه بحث پای دئ چې د المائدې سورې له ۷۲ آيت نه پيل شوی، دلته هغو کسانو ته اشاره شوې چې مسيح عليه السلام ئې د بندگۍ له مقام نه د الوهيت مقام ته اوچت کړی او د شرك مرتکب شوي، حال دا چې مسيح عليه السلام بني اسرائيلو ته ويل: د خدای جل شأنه عبادت وکړئ، هغه زما او ستاسو ټولو رب دئ، هر څوك چې له خدای سره شريك ونيسي پر هغه باندي خدای جنت حرام کړی، ځای ئې دوزخ دئ، دا ظالمه ډله هيڅ مل او ملگری نه لري. پدې پسې فرمايي: هغه کسان چې ويل ئې: خدای له دريو خدايانو نه يو دئ، دا کسان کافر شوي، له الله پرته بل معبود او اله نشته، بيا فرمايي: د مريم عليها السلام زوی مسيح عليه السلام فقط يو پيغمبر وو، داسي پيغمبر چې له ده مخکي د ده په شان ډېر پيغمبران تېرشوي؛ مور ئې نېکه او صادقه ښځه وه. د دې مبحث په پای او وروستۍ برخه کي دا ۷۶ آيت د دې بحث د خلاصې او تتمې په شکل راغلی او دا څرگندوي چې بني اسرائيل د مسيح او مريم عليهما السلام په هکله په خپلي عقيدې کي د شرك مر تکب شوي، د هغه په اړه د دوی عقيده مشرکانه ده، د دوی عبادت ئې کړی او د گټې په جلب او د زيان په دفعه کي ئې له هغوی مر سته غوښتې، له همدې کبله قرآن کريم د دوی په هکله فرمايي: بني اسرائيلو له مسيح او مريم عليهماالسلام نه د گټې د حاصلولو او د زيان د دفع کولو په هيلي او د مرستې په غوښتلو سره د هغوی عبادت کړی،

هغوی ئې خپل خدایان نیولي، پداسي حال کي چي مریم او مسیح علیهما السلام لکه د نورو په شان نه د ګټي مالکان دي، نه چاته زیان رسولی شي، نه د چا چیغي اورېدلی شي او نه د چا د کوم درد دوا ورسره شته، دا یوازي الله دئ چي د ټولو فریادونه اوري، دعاګاني قبلوي او د خپلو بندګانو له ټولو دردونو او غمونو خبر دئ.

که ته پدې باور وې چي خدای ستا د رزق او روزي مالك دئ، د هر څه خزانې له هغه سره دي، باران د هغه په اراده ورېږي، دانې او مېوې د هغه په حکم شنې کېږي، د مرګ او ژوند، عزت او ذلت، کامیابی او ناکامي، صحت او رنځ ، دا ټولي فیصلې د هغه له درباره صادرېږي ، لدې عقیدې او باور سره سره که ته له الله تعالی نه پرته له بل چا نه طمع کوې او په زړه کي له بل چا نه وېره او هیله پالې، نو آیا دا په رښتیا چي د ډېر افسوس او حیرت خبره نده!!

محبت

د توحید بله مهمه او اساسي غوښتنه له الله تعالی سره کلکه او خالصه مینه ده، داسي او دومره زیات محبت چي د بل هیڅ شي محبت ورسره د مقایسه کېدو نه وي، لازمه ده له الله تعالی سره دومره محبت ولرو چي ساری او مثال ونلري. که مونږ له الله تعالی نه پرته له بل چاسره د خدای د محبت په شان محبت ولرو په حقیقت کي د شرك مرتکب شوي یو او دا محبوب مو له الله تعالی سره شریك او سیال ګرځولی دئ، په دې هکله قرآنکریم فرمایي:

وَمِنْ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَندَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ...* البقره: ٦٥

ځينې کسان داسي غيرالله له خدای سره ند او سيال نيسي چي له هغوی سره د الله د محبت په څېر محبت کوي، خو مؤمنان له الله سره ډېره کلکه مينه لري،...

د انسان مينه او محبت له کوم کس يا کوم څيز سره يا د هغه څيز يا کس له ښکلا او کمال نه منشأ اخلي او همدا ښکلا او کمال ئې مينه او حيرت راپاروي او د دې باعث شي چي محبت ورسره وکړي ،او يا ئې د ده په ژوند کي اغېزه دومره ستره او رغنده وي او د ده په اړه ئې پېرزوينه، احسان او عنايت هومره وي چي د ده د ميني او محبت باعث شي، د هغه احسان د ده مينه او محبت راپاروي. په کايناتو کي هيڅ داسي څه نشته چي له دې يا هغه اړخه له الله تعالی سره برابري وکړی شي، همدا وجه ده چي له الله تعالی سره محبت بايد له هر بل محبت نه زيات، سوچه او لوړ وي. محبت په اصل کي د انسان د اړيکو او د انسان د حرکت د لوري او هدف د معلومولو لپاره دقيق معيار او محك دئ، په دې معيار سره دا معلومېدی شي چي د انسان معرفت د خپل رب په هکله څومره او باور ئې څنگه دئ. که د خدای په يادولو سره ئې زړه ولړزېدو، په سترگو کي ئې اوښکي ورغړېدې، په څېره کي ئې د محبت او ميني نښې څرگندي شوې،که دا وشول نو ويل کېدی شي چي خپل رب ئې ښه پېژندلی، عقيده ئې پخه، باور ئې موحدانه او توحيد ئې له شرك نه منزه دئ او که له خدای نه پرته د بل چا په ياد سره ئې دا حالت شو

نو پوه شه چي له خدای سره ئې سیال او شریك نیولی، په باورونو کي ئې شرك رخنه کړې او د توحید ونه ئې د شرك چنجي ورسته کړې.

په ربوبيت کي شرك

آيا الله تعالی د امورو په سمبالولو کي شريك لري؟

له قرآنكريم نه د بېلتون او غفلت په سبب د مسلمانانو په منځ کي ګڼ شمېر داسي عقايد خواره شوي چي د اسلام له اساساتو سره ټکر کوي او قرآن ئې د توحيد منافي او د شرك عامل شمېري او د هغه د نفی لپاره ئې مفصل بحثونه کړي.

له دغو عقيدوي انحرافاتو نه يو هم په ربوبيت کي شرك دئ، په دې معنی چي څوك د كايناتو په اداره او د امورو په سمبالولو کي ئې له خدای سره بل څوك شريك وګڼي او دا عقيده ولري چي الله تعالی د كايناتو اداره او د امورو تدبير ئې په يوازي توګه نه کوي بلکه کارونه ئې له نورو ذواتو سره وېشلی، ځيني په خپله کوي او

ځيني نور ئې هغوی ته سپارلی او هغوی ته ئې دا واك ورکړي چي د خپلي خوښي مطابق پکي تصرف وکړي. دا ډله خلك يا دا گمان کوي چي: الله تعالی د دنيا او عالم له پيدايښت او په هغه کي د ضوابطو له وضعه کولو نه وروسته دا مخلوقات په خپل حال پرېښي دي، امور او کارونه په خپله د الهي مقدراتو او ضوابطو مطابق ترسره کېږي، ټول کارونه همداسي په خپل سر د الهي سننو مطابق روان دي، الله تعالی نه هيڅ مداخله پکي کوي او نه دې ډول مداخلې ته څه ضرورت ليدل کېږي!! او يا دا گمان کوي چي: الله تعالی هم لکه د دنيوي واکمنانو په شان د خپلي پاچائې د چارو د ادارې او سمبالولو پخاطر هره برخه يوه چاته سپارلې ده او په همدې برخه کي ئې همدا کس خپل نائب او د چارو "قيم" او "متصرف" منلی دئ!! اوس که څوك پدې برخه کي له کوم مشکل سره مخ کېږي نو بايد د همدې برخي قيم، وصی او متصرف ته مراجعه وکړي، له هغه مرسته وغواړي او له دې لاری خپل مشکل حل کړي، پدې معنی چي د الله تعالی دربار ته له رجوع نه مخکي بايد دغو متصرف او قيم ذواتو ته مراجعه وشي، له دوی نه د خپلو مشکلاتو د حل غوښتنه وشي او يا له همدې لاري، د مراتبو د تسلسل مراعات سره پوړ په پوړ پورته ولاړ شي او خپل سوال د الله در بارته وړاندي کړي،دوی وايي: که د الله تعالی د پاچايې دا واکمن مأمورين، هغه چي ته ئې د امورو په تدبير او موجوداتو په اداره کي د الله نائب او وکيل شمېرې که دا متصرفين ستا د مشکلاتو د حل وس او توان لري، ستا فرياد اورېدی شي او ستا دعاگاني اجابت کوی شي، نو بيا څه ضرورت

دئ چي د مراتبو د تسلسل له مراعات نه پرته او مستقيما د الله دربار ته د مراجعی بې باکي کوې؟!! خپل حيثيت دي وپېژنه، هغه ځای ته د تلو بې ځايه هڅه مه کوه چي نه ئې اهليت لرې او نه توان، دا خبره ومنه چي د الله تعالى دربار داسي دروازی لري چي د هر چا په وړاندي نه پرانيستل کېږې او داسي ساتونکی لرې چي هرچا ته د نږدې کېدو اجازه نه ورکوی!! دې دربار ته د رسېدو لپاره وسيلې، واسطې او سفارش کوونکي ته اړتيا شته، دا واسطې او سفارش کوونکي وپېژنه، د هغوی لاس او لمن ونيسه، ترڅو د الله دربار ته لار پيدا کړې او دروازه ئې در ته پرانيستل شي، دا د الله په هکله د مشرکينو گمان وو، راشئ وگورو چي قرآن پدې هکله څه وايي:

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ * يونس: ٣

بيشکه چي ستاسي رب هغه ذات دئ چي آسمانونه او ځمکه ئې په شپږو ورځو کي پيدا کړه، بيا ئې په عرش استوا وکړه، چاری سمبالوي، هيڅ داسي شفاعت کوونکي نشته چي د ده له اذن او اجازې پرته شفاعت وکړی شي، دا ستاسي رب دئ، نو د ده عبادت وکړئ، آيا عبرت نه اخلئ.

دا مبارك آيت لاندنيي مهم مطالب بيانوي:

- الله تعالى ځمکه او آسمانونه په شپږو تکويني مراحلو کي پيدا کړل.
- آسمانونه او ځمکه ئې له پيدايښت نه وروسته مهمل او

خپلي مخي ته نده پرېښی، بلکي په هغه عرش ئې د ټولو موجوداتو د مالك، حاکم او واکدار په حیث استوا وکړه چي ځمکه آسمانونه ترې لاندي دي. د دې پراخی هستي د ټولو امورو تدبیر ئې په خپل واك او اختیار کي ساتلی دئ.

- هیڅوك د الله له اذن او اجازې پرته د هغه په وړاندي د شفاعت او سفارش توان او صلا حیت نه لري، هغه د دنیا د پاچایانو په شان ندی چي د نورو سفارش او شفاعت ته اړ وي، داسي نده چي باید بل څوك یو مظلوم ور معرفي کړي، بل څوك د چا د لیاقت او اهلیت په هکله معلومات ورکړي او د ده او بنده ترمنځ واسطه شي.
- هغه رب او پالونکی چي باید یوازي د هغه عبادت وکړې او یوازي له هغه نه مرسته وغواړې، صفات ئې دا دي: د ټولي هستي خالق، ستا او د ټولو مخلوقاتو رب او پالونکي دئ، په عرش ئې استوا کړې، د هرڅه مالك او واکدار دئ، د هستي د ټولو امورو د تدبیر اختیار ورسره دئ، ستا او هغه ترمنځ د رابطې لپاره هیڅ وسیلې، واسطې، سفارش او شفاعت کوونکي ته ضرورت او اړتیا نشته. دا درس باید درته پند وي او د هغه په رڼا کي نبغه لاره له کړې نه بېله کړې او د الله تعالی له دربار نه پرته بل دربار ته له رجوع او پناه وړلو نه ځان وساتې. قرآنکریم په بل آیت کي په دې هکله فرمایي:

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ

الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ *

يونس: ۳۱

ووايه: څوك له آسمان او ځمكي نه تاسي ته روزي دركوي؟ او څوك ستاسي د غوږونو او سترگو مالك دئ؟ او څوك ژوندی له مړه نه او مړی له ژوندي نه راوباسي؟ او څوك چاری سمبالوي؟ دوی به حتماً وايي: چي الله، نو ورته ووايه: آيا نه وېرېږئ، ځانونه نه ساتئ؟

په دې مبارك آيت كي دا اساسي مطالب زمونږ مخي ته اېښودل شوي:

- دا خو يوازي الله دئ چي د رزق او روزي انتظام ئې په واك كي دئ ،كه له آسمانه باران راووېرېږي، كه د لمر وړانگې پرځمكه لگېږي او له ځمكي نه مېوې او دانې راټوكېږي او كه ځمكه ستاسي لپاره په خپله غېږ كي د ځنبلو اوبه ساتي او پدې ترتيب سره ستاسي د روزۍ اسباب او وسايل برابروي، ووايي داسي كوم څوك شته چي پدې كارونو كي له الله تعالی سره شريك وي؟
- ستاسي د غوږونو او سترگو اصلي او حقيقي مالك څوك دئ؟ دا نعمتونه چا دركړي او دا د چاپه ارادې سره ستاسي په خدمت كي دي او تاسي ته لار ښيي؟ كه خدای اراده وكړي چي دا سترگي او غوږونه درنه واخلي، آيا داسي څوك شته چي دا شيان بېرته دركړی شي؟
- آيا له الله تعالی نه پرته په دې ټولو موجوداتو كي داسي څوك شته چي له مړي نه ژوندی او له ژوندي نه مړی راوباسي؟

د مرگ او ژوند فیصله څوك کوي؟ د چا په حکم سره مړه خاوره په دانو او مېوو بدلېږي او بیا د انسان او حیوان په بدن کې ژوندۍ نطفه ترې جوړېږي؟

- پدې پراخ کاینات کې چې په هره برخه کې ئې حرکت، خوځښت او د کمال په لور هاند او تحرك دئ، هرې خوا ته ئې نظم او نسق، ښکلا او ښایست دئ، هرڅیز له نیست نه هست کېږي، بیا وده مومي د کمال په لور درومي او کله چې د کمال او ودې یوه ثابت حد ته ورسېږي نو د زوال مرحله یې پیل شي او په مرگ محکوم شي، پناه شي او ځای ئې بل ته خوشی شي. څوك دي چې دا ټول امور اداره او تنظیموي؟ آیا له دینه پرته چې ووایو او اعتراف وکړو چې د دې هستی د ټولو امورو تدبیر د الله تعالی په لاس کې دئ، آیا له دې اعتراف نه پرته بله چاره لرو؟ قرآنکریم څه ښه فرمایي:

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذَلِكُمْ مِنْ شَيْءٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ * الروم: ٤٠

خدای هغه ذات دئ چې تاسي ئې پیدا کړی، بیا ئې تاسي ته روزي درکړه، بیا تاسي وژني، بیا مو بېرته راژوندي کوي، آیا ستاسي له شریکانو نه داسي څوك شته چې له دې کارونو نه کوم یو وکړی شي؟! پاکي ده الله لره او هغه لوړ دئ له هغه څه نه چې دوی ئې ورسره شریك گرځوي.

یعني ستاسي په پیدا ښت کې، ستاسي په رزق او روزي کې

او ستاسو په مرگ او ژوند كي هيڅوك له خداى سره شريك نه دي، الله تعالى له دې عيب نه پاك او لدينه لوړ دئ چي په دې كارونو كي څوك د ځان شريك ونيسي. قرآنكريم په يوه بل آيت كي لكه څرنگه چي خلقت په الله تعالى پوري مختصوى او د ماسوى الله اشتراك پكي له بنياده نفى كوي همداراز د امورو تدبير او انتظام هم په الله پوري مختص شمېري او پدې كار كي هم د بل چا شراكت نفى كوي، فرمايي:

إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ * الاعراف: ٥٤

بېشكه چي ستاسي رب هغه الله دئ چي ځمكه او آسمانونه ئې په شپږو ورځو (شپږوتكويني مراحلو)كي پيدا كړي، بيا ئې په عرش استواء وكړه، د شپې پرده په ورځي غوړوى، "يوه بله" په ډېره چټكۍ سره لټوي، لمر، سپوږمۍ او ستوري د هغه حكم ته تابع دي، پوه شه چي پيدا ايښت او امر ده لره مختص دئ، د عالمونو رب او پالونكي بابركته دئ.

قرآنكريم په خلقت او امر كي د ماسوى الله يعني له الله نه پرته د بل هرچا هر راز ونډه نفى كوي او فرمايي:

يَأَيُّهَا النَّاس ضرب مَثَلٌ فَاستَمعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ من دُونِ اللَّهِ لَن يخْلُقُوا ذُبَاباً وَ لَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ وَ إِن يَسلُبهُمُ الذُّبَاب شيْئاً لا

یَستَنقذُوهُ منْهُ ضعُف الطالب وَ الْمَطلُوب* مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِه إِنَّ اللَّهَ لَقَوِیٌّ عَزِیزٌ * الحج: ۷۳-۷٤

اې خَلَکو! یو مثال راوړل کېږي، ورته غوږ شئ: بیشکه څوك چي تاسي له الله پرته خپلي مرستې ته رابولي، یو مچ هم نشي پیدا کولی او که دا مچ څه ترې وتښتوي نه ئې شي ترې ژغورلی، طالب او مطلوب دواړه بې وسه شول، د الله تعالی قدر ئې لکه څنګه چي له ده سره ښایی ندی پېژندلی، بیشکه چي الله زورور عزتمند دئ.

یعني له الله تعالی نه پرته چي تاسي له بل هر څه او هرکس نه مرسته وغواړئ، که دا په آسمان کي وي او که په ځمکه کي، انسان وي که پرښته، ژوندی وي که مړ، یو هم نشي کولی یوه وړه او حقیره حشره پیدا کړي او که دا حشره څه ترې وتښتوي نو د هغه د ژغورني توان هم نه لري، نه څه شی پیدا کولی شي او نه ئې ژغورلی شي، په دې معامله کي طالب او مطلوب دواړه کمزوري او بې وسه دي، مطلوب کمزوری او بې وسه دئ ځکه چي نه د کوم څیز د خلقت او پیدا کولو توان لري او نه پر نورو د حکمرانۍ او واکمنۍ قدرت ورسره شته او طالب ځکه کمزوری او ضعیف دئ چي پداسي یوی بې وسه او کمزوری متکاء ئې تکیه وکړه او مرسته یی ترې وغوښتله چي د هیڅ څه واك او توان نه لري.

د قرآنکریم لومړنی درس، د دې الهي کتاب په لومړنی آیت کي پدې ټکي ټینګارکوي چي:

الحمدلله رب العالمین: ټولي ستاییني هغه الله لره دي چي د عالمیانو رب او پالونکی دئ"

یعني دا کاینات داسي رب او پالونکی لري چي د هرڅه پالنه کوي، د هستي د هرې برخي ساتنه او د چارو سمبالول ئې په واك کي دي او په ټولو امورو کي د رب په حیث تصرف کوي. د خدای د ربوبیت نفی یا **تعطیل** او دا اعتقاد چي الله تعالی د مخلوقاتو له پیدا کولو وروسته د امورو اداره او د چارو سمبالول ئې په کایناتو حاکمو ضوابطو او سننو ته پرېښې، همداراز په ربوبیت کي شرك یعني دا باور چي د کایناتو د امورو په اداره کي خدای شریك لري، دا دواړه (د ربوبیت نفی او په ربوبیت کي شرك) د قرآنکریم له بنیادی او اساسي مفاهیمو سره ټکر او تناقض لري. نه پوهېږو هغه کسان چي د دې ډول شرك مرتکب کېږي، د قرآن هغه په سلګونو آیتونه څنګه توجیه کوی چي د ربوبیت په توحید دلالت کوي او په پوره صراحت او قاطعیت سره په دې خبری ټینګار کوی چي یوازي الله تعالی د ټولو امورو متصرف او پالونکی‌دی؟! دا ډله د دې آیتونو په هکله څه وایي:

وَلِلَّه عَاقِبَةُ الْأُمُور الحج: ٤١

د ټولو امورو پایله الله لره ده

وَإِلَى اللَّه تُرْجَعُ الْأُمُورُ * البقره: ٢١٠

ټول کارونه د الله په لوري ګرځول کېږي

أَلا إِلى اللَّه تَصيرُ الأُمُورُ* الشوری: ٥٣

پام چي ټول کارونه د خدای لور ته ورګرځي

قُلْ إِنَّ الأَمْرَ كلَّهُ للَّه آل عمران: ١٥٤

ووایه چي بیشکه کارونه ټول الله لره دي

پداسي حال کي چي قرآنکريم رسول الله عليه السلام ته فرمايي چي ته د هيڅ شي واك او اختيار نه لرى، دا په خداى پوري اړه لري چي د چا توبه قبلوى او چا ته عذاب ورکوي، دا يوازي د خداى کار دئ، نه په تا پوري اړه لري او نه بل چا پوري، د رسول الله صلى الله عليه وسلم په هکله چي حکم دا وي نو د نورو عادي خلکو په هکله به حکم څه وي؟

الله تعالى خپل رسول صلى الله عليه وسلم ته فرمايي:

لَيْس لَك مِنَ الأَمْرِ شىْءٌ أَوْ يَتُوب عَلَيهِمْ أَوْ يُعَذِّبهُمْ فَإِنَّهُمْ ظلِمُونَ* آل عمران:۱۲۸

د دې کار هيڅ څه په تا پوري اړه نه لري، يا به ئې توبه قبلوي او يا به ئې د دې لپاره تعذيبوي چي ظالمان دي.

قرآنکريم په ربوبيت کي د شرك د نفى او ترديد لپاره پدې قاطع دليل او حجت استدلال کوي چي که په ځمکه او آسمان کي له يوه خداى نه پرته نور خدايان وى نو حتماً به د ځمکي او آسمان ټولى چارى مختل او هر څه به تباه شوي وو، دا ځکه چي په هغه صورت کي به هر خداى له خپلي خوښي سره سم د دې عالم اداره غوښتله، د آراوو اختلاف، په اجراءاتو او تصرفاتو کي د ارادو تعدد به حتماً په ټکر او تصادم منتج کېده او دا به په کائناتو کي د لويي تباهي سبب جوړيده. په هستي او کايناتو کي دا حاکم نظم او نسق پدې دلالت کوي چي د مخلوقاتو د امورو د تدبير واك او اختيار له يوه ذات سره دئ.

لَوْ كانَ فِيهِمَا ءَالِهَةٌ إِلا اللَّهُ لَفَسدَتَا فَسبْحَنَ اللَّهِ رَب الْعَرْشِ عَمَّا

يَصِفُونَ * الانبياء: ۲۲

که په آسمان او ځمکي کي له الله پرته نور خدايان وی؛ دواړه حتماً تباه کېدل، نو د دوی له ستايلو نه د عرش پالونکي الله لره پاکي ده.

د قرآنکريم ترټولو ستر او مبارك آيت (آيت الکرسي) پدې رابطه فرمايي چي الله تعالی د ټولو موجوداتو د امورو مدبر او قيوم دئ، د هرڅه قوام لده نه دئ، يوه لحظه هم د کايناتو له اداري څخه نه غافل کېږي، د ځمکي او آسمان د هرڅه مالك دئ، هيڅوك ئې په وړاندي له اجازې پرته د سفارش او شفاعت توان نه لري، په پټو او ښکارو شيانو عالم دئ، د نورو علم هم د ده ورکړه ده، د ده په حکم او اذن سره له څه خبرېدی او په څه پوهېدی شي، د هغه د اقتدار کرسۍ پر آسمانونو او ځمکي احتواء کړې ده، ټول شيان ترې لاندي دي، د دې ارت عالم ساتنه او تنظيم د هغه د ستړيا سبب نه کېږي. فرمايي:

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ * البقرة: ۲۵۵

الله هغه ذات دئ چي له ده پرته بل معبود نشته، همغه ژوندی قيوم ذات، نه خوب ورباندي راځي او نه پرموښی، څه چي په آسمانونو کي دي او څه چي په ځمکي کي دي، ټول هغه لره دي، دا به څوك وي

چي د ده له اجازي پرته د ده په وړاندي سفارش او شفاعت وکړي شي، په هر هغه څه پوهېږي چي د دوی مخی ته دي یا ئې شاته دي او دوی د ده له علم څخه یوازي په دومره څه احاطه کولی شي چي دی ئې وغواړي، د قدرت او واکمنۍ کرسۍ ئې پر آسمانونو او ځمکي حاوي ده او د دوی دواړو ساتنه ئې نه ستومانه کوي او هغه لوړ ستر ذات دئ.

قرآنکریم د ربوبیت د جزئي او کلي تعطیل د نفی او د دې مفهوم د اثبات لپاره چي خدای په دایمي او دوامداره توگه له یوی شېبې غفلت نه پرته د عالم امور اداره او سمبالوي او همدا راز د دې مطلب د اثبات لپاره چي ټول مخلوقات د خپلو اړتیاوو د پوره کولو لپاره الله ته رجوع کوي او هغه ئې اړتیاوې پوره کوي، فرمایي:

يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ *

الرحمن: ۲۹

څه چي په آسمانونو او ځمکه کي دي ټول ده ته سوال کوي ، دی هره شېبه په یوه کار کي دئ.

دا او په لسگونو نور آیتونه د دې لپاره کافي دي چي ووایو: هرڅوك چي د هستي د چارو په اداره او تدبیر کي له خدای سره شریك ونیسي، هغه په حقیقت کي قرآنکریم تکذیب کړی، د شرك مرتکب شوي او د توحید له دایرې او د موحدینو له ډلي نه وتلی دئ.

علم غیب

آیاعلم غیب خاص الله تعالی لره دئ؟

د اسلام له مهمو اعتقادي مسائلو نه یو هم غیب او علم غیب دئ. قرآنکریم موجودات په دوو برخو وېشلي:

- مشهود (ښکاره) هغه څه چي لمس او لیدی شي.
- غیب (له نظر نه پټ) هغه څه چي نه لیدی شي او نه لمس کېدی شي. هر هغه څه چي انسان ئې نشي لیدی او په حواسو ئې نشي درك کولی، هغه د غیب په شمار کي راځي.

قرآنکریم علم غیب یعني د پټو شیانو علم په الله تعالی پوري خاص شمېري او په ډېر تأکید سره فرمایي چي له الله تعالی نه پرته بل هیڅوك علم غیب نه لري. لاندنیو آیتونو ته توجه وکړئ:

قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ وَمَا

يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُون* النمل: ٦٥

ووايه: په غيب له الله تعالى پرته د آسمانونو او ځمکي هيڅ څه نه پوهېږي او پدې هم نه پوهېږي چي څه وخت به بيا راژوندي کړی شي.

عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا * الجن: ٢٦

په غيب پوه خدای چي هيڅوك په خپل غيب نه خبروي.

فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنْ الْمُنْتَظِرِينَ *

يونس: ٢٠

نو ووايه: غيب خو يوازي الله لره دئ، نو انتظار وکړئ چي زه هم ستاسو په ځنگ کي له منتظرينو څخه يم.

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ * الانعام: ٥٩

او له ده سره د غيب (د خزانو) کلياني دي چي له ده نه پرته هيڅوك ورباندي نه پوهېږي، په وچه او بحر کي چي څه شته په ټولو پوهېږي، هيڅ پاڼه نه راپرېوځي مگر دی ورباندي پوهېږي او نه د ځمکي په تيارو کي کومه دانه او نه کوم لوند او وچ داسي څه شته چي په ځرگند کتاب کي دې نه وي.

دې آيتونو علم غيب په پوره تأکيد سره په الله تعالى پوري مختص کړی او د ځمکي او آسمان له نورو ټولو موجوداتو نه ئې نفی کړی، له ملايکو نه، له انسانانو، مړو او ژونديو نه او له هرڅه او هرچا نه ئې علم غيب نفی کړی، په دې هکله د دې آيتونو الفاظ

دومره واضح او څرګند دي چې د هیڅ شك او شبهې مجال نه پرېږدي. د دې آیتونو په رڼا کې په پوره ډاډ او قاطعیت سره ویلی شو: هرچا چې له الله تعالی نه پرته د بل چا لپاره د علم غیب ادعا وکړه او دا ئې وویل چې له الله پرته بل څوك هم علم غیب درلودی شي، هغه په حقیقت کې د الله تعالی کتاب تکذیب کړی.

قرآنکریم په لاندیني آیت کې څو داسي شیان په ګوته کوي چې علم ئې یوازي له الله سره دئ، هلته چې فرمایي:

إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ * لقمان: ٣٤

بیشکه چې د قیامت علم له الله سره دئ، هغه باران وروي او په هغه څه علم لري چې د میندو په رحم کې وي، هیڅوك پدې نه پوهېږي چې سبا به څه کوي، هیڅوك پدې نه پوهېږي چې چیرته به مري، بیشکه چې خدای ښه پوه باخبره ذات دئ.

په دې آیت کې د لاندنیو شیانو علم تر الله تعالی پوري مختص شوی:

الف- د قیامت وخت: قرآنکریم په متعددو آیتونو کې دا مطلب بیان او روښانه کړی چې له الله تعالی نه پرته هیڅوك د قیامت د راتلو له وخت نه ندي خبر.

ب - د باران د اورېدو وخت او ځای. پدې هکله باید دوه ټکي په پام کې ولرو:

د باران په هکله د انسان وړاندوینه په حدس او ګمان ولاړه

ده، د حدس (گمان) او علم ترمنځ ژور توپير بايد هير نه کړو، گمان ته علم ونه وايو، په هر حدس او گمان کي ګڼ شمېر احتمالات وي؛ خو علم احتمالات يوې خوا ته پرېږدي او قاطع فيصله صادروي، په علم کي متعددو احتمالاتو ته ځای نه وي. کله چي مونږ د پرمختللو وسايلو په واسطه د بادونو سرعت او استقامت او د وريځو حالت او کيفيت معلوموو او بيا په همدې اساس او د دغه معلومات په رڼا کي وايو چي په فلاني وخت او فلاني ځای کي د باران اورېدو احتمال شته، دا وړاندوی‌نه که هرڅومره دقيقه وي، د حدس او گمان له دايرې نشي وتی، انسان نشي کولی ټول هغه عوامل چي د وريځو په جوړيدو، حرکت او د باران،ږلۍ يا واورې په اورېدو کي لږ يا زيات ونډه او اغېز لري درك او په دقيقه توگه ئې وپېژني او بيا د هغه په رڼا کي سل په سلو کي علمي وړاندوی‌نه وکړي. هغه وړاندوی‌نه چي په هغې کي د يوې ثانيي ۱/۱۰۰۰ ، يا د يوه مليمتر ۱/۱۰۰۰ د اشتباه احتمال ولري دا په حدس او گمان ولاړه ده او نه ښايي هغه ته علم ووايو، ځکه په علم کي د اشتباه هيڅ احتمال نه وي.

همدا وريځ چي په خاص سرعت سره د خاص استقامت او سمت په لور روانه ده او هغه سره وړمه چي د باران سبب کېږي، په څو کيلومترۍ کي ورته انتظار باسي، دا احتمال شته چي له يوه بل استقامت نه ديوه تېز باد په لگيدو سره خپله لاره بدله کړي او په بله خوا لاړه شي، د همدې ډول احتمالاتو د شته والي له امله د انسان وړاندويني ته علم نشو ويلی، خو الله تعالی عالم الغيب دئ او په

ټولو عواملو پوره علم لري.

ج - الله تعالی پدې پوره علم لري چي په رحم کي څه دي، پدې عالم دئ چي دا د مور په ګیډه کي نوی جوړ شوی ماشوم نېکمرغه دئ که بدمرغه، ښکلی دئ که بدرنګه، ذکي دئ که غبي، هلك دئ که نجلۍ...الله پدې علم لري؛ خو انسان نه شي کولی د مور په ګیډه کي د ماشوم د ټولو مواصفاتو په هکله علم ولري. دا چي اوس د اشعي په واسطه او په هغو پرمختللو وسایلو چي د رحم د بل لوري جدار ښکاره کوي، د نطفې د تأنیث او تذکیر حالت معلومېدی شي، دا باید د پورته ذکر شوي آیت منافي ونه بلل شي. پدې وسایلو سره په رحم کي د ماشوم په حالت خبرېدل داسي دي لکه چي د یوه دیوال شا ته د نصب شوې ویدیویي کامرې په واسطه هغه کسان ووینې چي د دېوال شاته ولاړ دي، ته ئې په خپلو سترګو نشي لیدلی خو دوی د همدې کامرې په واسطه وګورې او بیا ووایې چي هلته فلانی او فلانی ولاړ دي، آیا دیته علم غیب ویلی شو؟ هیڅکله نه، همدا راز که د یوه قوي دوربین پذریعه څو کیلومتره لری چي هلته سترګي کار نه کوي، ته یو څوك په آس سپور ووینې، بیا خپلو ملګرو ته ووایې چي اوس به فلانی زمونږ خواته راشي، آیا دا علم غیب دئ؟ نه، هیڅکله نه، علم غیب دا دئ چي ته بې له وسایلو او ذریعو او بې له دې چي په حواسو ئې درك کړې په پټو شیانو پوه او خبر شي.

د - انسان په دقیقه توګه پدې نه پوهېږي چي سبا به څه کوي، سبا غایب دئ او څه چي سبا راتلونکي دي هغه له انسان نه پټ دي،

هلته په ملیونونو احتمالات شته، هیڅوك نه شي کولی په دقیقه توگه په دې پوه شي چې سبا به په څه حالت کې وي او څه به کوي؟ ستا تصمیم صرف یو احتمال کېدی شي، له ډېرو او بې شمېره احتمالاتو نه یو احتمال، کولی شې گمان وکړې، ممکنه ده گمان او تخمین دې واقعیت ته ډېر نږدې وي، خو دانشې کولی په سبا پېښېدونکو حوادثو او هغه څه چې سبا ئې کوې علم ولرې.

ه - هیڅوك پدې نه پوهېږي چې چیرته به مري، څه وخت به د مرگ قاصد ورته راځي او په کوم ځای او کوم حالت کې به د روح امانت خپل مالك ته سپاري.

قرآنکریم په پوره تأکید سره رسول الله صلی الله علیه وسلم ته فرمایي چې خلکو ته په څرگندو ټکیو کې وو ایه چې ته علم غیب نه لرې، یوازې زېری ورکوونکی او وېروونکی یې، د الهي وحی امین او د الهي پیغام داسې وړونکي چې بېله کمښت او زیادت نه ئې خلکو ته رسوي، قرآنکریم دا هم بیانوي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم خلکو ته اعلان کړی چې که هغه له جنت، دوزخ، ملائکو، جنیاتو، قیامت او نورو پټو امورو څخه خبرې کوي او پدې هکله معلومات ورکوي، نو تاسې دا گمان ونکړئ چې هغه علم غیب لرې، څه چې وایي هغه وحی ده نه د ده شخصي علم او پوهه.

قرآنکریم په دې هکله فرمایي :

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا

نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ * الاعراف:۱۸۸

ووایه: د خپل ځان لپاره د ګټې او زیان مالك نه یم، مګر هغه څه چې خدای ئې وغواړي، که په غیب پوهېدلی نو د ځان لپاره به مې ډېره ګټه ترلاسه کوله او هیڅ تاوان به نه رارسېدو، زه د مؤمنانو ډلی ته د یوه انذار کوونکی او زېری ورکوونکی نه پرته بل څه نه یم.

دا آیت شریف مونږ ته په ډېره دقیقه توګه لارښوونه کوي او یو حساس او دقیق معیار په اختیار کې راکوي او وائی: علم غیب د ګټې د ټولو مواردو د لاس ته راوړو او د تاوان له ټولو مواردو نه د ځان ژغورني وسیله ده، څوك چې علم غیب ولري هغه ته له هیڅ پېښې تاوان نه رسېږي، له هیڅ څه نه صدمه نه ګوري، د هیڅ دښمن په وړاندې ماتې نه خوري، په خپل ژوندکې له هیڅ خنډ او مانع سره نه مخ کېږي، په هرعمل کې بریالی وي، ځکه پوهېږي چې د ضرر او زیان موارد کوم دي، له هغو نه ځان ساتي، په دې پوهېږي چې د ګټې او منفعت عوامل او موارد کوم دئ، ټول خپلوي او کار ترې اخلي، له هغه خوړو نه ډډه کوي چې صحت ته ئې ضررلري، د خپل هر درد دوا پېژني، نو پدې اساس نه ناروغه کېږي، نه ئې دښمن دا فرصت موندلی شي چې پر ده غالب شي، ځکه هغه ته د غلبې عوامل او لارې چارې معلومې وي او ټول د ځان په ګټه په کار اچوي، دښمن نشي کولی هغه زنداني کړي، له وطن نه ئې وشړي، وئې وژني، د خلکو له ملاتړ نه ئې محروم او کمزوری کړي، دا ځکه چې هغه مخکې له مخکې نه د دښمن له تصمیم نه خبرېږي او لازم تدابیر نیسي، په جګړه کې برې د هغه چا وي چې د مقابل لوري له

نقشې، اهدافو، وسایلو او تاکتیك نه خبر وي، د کمزورۍ نقطې ئې ورته معلومې وي. رنځ هم د رنځ له عواملو نه د ناخبرۍ له امله پیدا کېږي، زیان او ضرر هم هغه وخت چا ته رسېږي چې د زیان عوامل او اسباب ونه پېژني. که پیغمبرانو علیهم السلام او نورو لویو شخصیتونو علم غیب درلودی نو زندان ته به نه اچول کېدل، په شهادت به نه رسول کېدل، ماتې به ئې نه خوړله، له وطن نه به نه شړل کېدل، ملګرې به ئې د دښمن په لاس نه وژل کېدل او نه به تعذیبیدل، له مشکلاتو او کړاوونو سره د هغوی مخامخ کېدل پدې دلا لت کوي چې هغوی علم غیب نه لري. قرآنکریم د الله رسول صلی الله علیه وسلم ته امر کوي چې خلکو ته ووایي چې علم غیب نه لري:

قُل لا أَقُولُ لَكُمْ عندى خَزَائنُ اللَّه وَ لا أَعْلَمُ الْغَيْب وَ لا أَقُولُ لَكُمْ إِنى مَلَكٌ إِنْ أَتَّبِعُ إِلا مَا يُوحَى إِلَىَّ * الانعام: ۵۰

ووایه: زه نه درته وایم چې د الله خزانې له ما سره دي او نه په غیب پوهېږم او نه دا درته وایم چې زه پرښته یم، زه یوازې د هغه څه پیروي کوم چې راته وحی کېږي.

ما ته ووایاست: پداسې حال کې چې په هر څه پوه خدای چې عالم الغیب والشهاده دئ، په تأکید او مکرره توګه د قرآنکریم په متعددو آیتونو کې په څرګنده توګه وایي چې له الله نه پرته هیڅوك علم غیب نه لري، له ده نه پرته نه په آسمان کې څوك علم غیب لري او نه په ځمکه کې، الله خپل پیغمبر ته امر کوي چې د خلکو ابهام او تشویش رفع کړي او دا ورته اعلان کړي چې علم غیب نه لري، هغه یوازې پیغمبر دئ، هغه څه وایي چې ورته وحی شوې. اوس لدې

صراحت سره سره که څوك راشي او د الله او رسول صلی الله علیه وسلم د قول مغایره او مخالفه ادعا وکړي او ووایي چي علم غیب لري او یا دا هڅه وکړي چي د بل چا لپاره علم غیب ثابت کړي، آیا دا ادعا دروغجنه او بې بنسټه نه ده؟ آیا دا د الله او د ده د رسول د قول د تکذیب هڅه نده؟

په قرآنکریم کي دوه آیتونه داسي دي چي یو شمېر کسان استدلال ورباندي کوي او له الله تعالی نه پرته د نورو لپاره ئې د علم غیب د اثبات د دلیل په توگه وړاندي کوي، لومړی ئې د آل عمران ۱۷۹ آیت او دوهم ئې د الجن د سوري ۲۲ آیت دئ. نوموړي آیتونه دا دي:

مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنْ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ * آل عمران: ۱۷۹

الله تعالی داسي ندی چي مؤمنان به د پاك او ناپاك له بېلولو نه پرته همداسي ستاسو په موجوده حالت کي پرېږدي او الله داسي هم نه دئ چي تاسی له غیب نه خبر کړي، لکن خدای له پیغمبرانو نه چي څوك وغواړي هغه غوره کوي، نو په خدای او په پیغمبرانو ئې ایمان راوړئ، که مو ایمان راووړ او تقوی مو غوره کړه نو ستاسي لپاره ستر اجر دئ.

عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا * إِلَّا مَنْ ارْتَضَى مِنْ

رَسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا * لِّيَعْلَمَ أَن قَدْ أَبْلَغُوا رِسلَتِ رَبِّهِمْ وَ أَحَاطَ بِمَا لَدَيهِمْ وَ أَحْصى كلَّ شيْءٍ عَدَدًا * الجن: ٢٦-٢٨

په غيب پوه خدای، چي له خپل غيب نه هيڅوك نه خبروي، مگر هغه رسول او استازی چي په خپله ئې غوره کړي وي چي د هغه مخي او شاته څارونکي لېږي، ترڅو پدې پوه شي چي د خپل رب پيغامونه ئې رسولي دي، پداسي حال کي چي د دوی په هر څه ئې احاطه کړي ده او هرڅه ئې په دقيق شمېرلو سره شمېرلي.

پدې مبارکو آيتونو د غيرالله لپاره د علم غيب د اثبات په خاطر استدلال ډېر بې بنسټه، بې محتوی او غيرعلمي استدلال دي، څوك چي گمان کوی په دې آيتونو کي پيغمران له عدم علم غيب نه مستثنی شوي سخته اشتباه کوي، د دې باطلې مدعا لپاره پدې آيتونو استدلال لويه غلطي ده، دوی په حقيقت کي نه پدې آيتونوکي دقت کړی او نه ئې لدينه مخکي او وروسته آيتونو ته توجه کړېده او نه ئې د قرآنکريم هغه ټول آيتونه په نظرکي نيولي چي په پوره صراحت او قاطعيت سره علم غيب تر الله پوری محدود او مختص بولي او له الله تعالی نه پرته له هر څه نه که په ځمکه کي دي که په آسمانونو کي علم غيب نفی کوي. د دې ډلي استناد هغه کسانو ته ورته دئ چي په قرآنکريم کي د خپلي نظريي د اثبات لپا ره دلايل لټوي، خو کله چي د خپل قول د ثبوت لپاره صريح او څرگند دليل ونه مومي نو بيا کوشش کوي په قرآنکريم کي داسي الفاظ او کلمات ومومي چي لده سره د مدعا په اثبات کي مرسته کولی شي،

دوی د دې پرځای چې خپل افکار له قرآن نه واخلي او قرآنکریم د خپلو افکارو لپاره محك او معيار وټاکي برعکس هڅه کوي خپل افکار پرقرآنکریم تحمیل کړي، دوی د خپلو نظرياتو د اثبات لپاره آیتونه توجیه او تأویلوي!! پر قرآنکریم د ایمان غوښتنه خو دا ده چې د هر آیت په وړاندي (آمنا و اسلمنا) ووایو، په پوره خلوص ورته تابع شو، هر هغه فکر او ذهنیت لرې واچوو چې له قرآن سره توپیر او مغایرت لري او خپل افکار د قرآن په رڼا کي تصحیح او سم کړو، نه داسي چې قرآنکریم د خپلو نظریاتو او افکارو په ګټه تأویل کړو.

هغه کسان چې ګمان کوي د جن د سورې په ۲۷ آیت کي استثناء د الله تعالی د غوره شوو پیغمبرانو علیهم السلام لپاره علم غیب ثابتوي، دا کسان د څو لویو اشتباهاتو مرتکب شوي:

دوی له دې آیت نه مخکي ۲۵ او ۲۶ آیتونو ته توجه نده کړې، هغه چې فرمایي :

قُلْ إِنْ أَدْرِي أَقَرِيبٌ مَا تُوعَدُونَ أَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّي أَمَدًا * عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا *

ووایه: نه پوهېږم آیا هغه څه چې له تاسو سره ئې وعده شوي ده، نږدې ده او که رب مي کومه نښه ورته ټاکلی ده، هغه رب مي چې په غیب پوه دي او هیڅوك په خپل غیب نه خبروي.

پدې آیتونوکي رسول صلی الله علیه وسلم ته امرکېږي چې ووایي: زه علم غیب نه لرم، نه پوهېږم چې ستاسي په هکله الهي وعده کله سرته رسېږي، یوازي زمارب په غیب عالم دئ او هیچا ته په غیب د پوهېدو مجال نه ورکوي.

دوی دیته ندي متوجه چي پدې آیت کي استثناء پیغمبرانو علیهم السلام ته نه بلکه د وحی راوړونکي پرښتې ته متوجه ده، په ۲۷ آیت کي له رسول نه مراد د وحی راوړونکي پرښته ده چي مخکي او وروسته ئې نورې ساتونکي پرښتې هم لیږل کیږي، ترڅو د وحی پیغام په پوره توګه له کمښت او زیادت او ځنډ او تأخیر نه پرته په خپل وخت پیغمبر ته ورسوي. دوی دي ته متوجه ندي چي دا مبارکه سوره له پیل نه تر پای پوري په دې تأکید کوي چي له الله نه پرته بل څوك علم غیب نه لري. دوی پدې نه پوهیږي چي علم غیب او د وحی پذریعه د غیب په هکله اطلاع او معلومات یو له بل سره توپیر لري، د غیب په هکله یوازې د وحی پواسطه اطلاع موندلی شو او د وحی پذریعه له غیب نه اطلاع او خبرېدل علم غیب ندی!! خدای په ځمکه او آسمان کي هیچا ته علم غیب ندی ورکړی، خو پیغمبران علیهم السلام ئې د وحی پذریعه له یو شمېر غیبي امورو نه خبر کړي او الله تعالی په خپلو کتابونو کي داسي غیبي امور بیان کړیدي چي انسان ئې په مستقیمه توګه له ادراك نه عاجز دئ. الهي کتابونو ته له مراجعي نه وروسته هرڅوك له ډېرو غیبي امورو نه خبرېدلی شي، جنت، دوزخ، پرښتې، پیریان، روح، برزخ، قیامت او داسي نور ټول غیبي امور دي چي مونږ د قرآنکریم له لاري پدې شیانو خبر شوي یو. متأسفانه دا ډله پدې غلطۍ کي لویدلی چي د وحی په ذریعه له غیب نه اطلاع ته علم غیب وایي او له غیبي امورو نه اخبار او اطلاع له علم غیب سره خلط کوي.

همداراز هغه کسان چي د آل عمران د سورې د۱۲۹ آیت د ې

برخي **"وَلَكِنَّ اللّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ"** په هکله دا تصور لري چي دلته ځيني پيغمبران له عدم علم غيب نه مستثنی شوي، پدې استثناء استدلال کوي او پيغمبرانو عليهم السلام ته د علم غيب ثابتولو هڅه کوي، پدې کار سره دوی د څو اشتباهاتو مرتکب شوي: د دې آيت د بحث اصلي موضوع ته ئې پام ندی کړی، د آيت له وروستۍ برخي نه داسي انتباه اخلي چي د همدې آيت له لومړنۍ برخي سره هيڅ اړخ نه لگوي، د آيت پيل داسي دئ:

مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنْ الطَّيِّبِ:

الله تعالی داسي ندی چي مؤمنان به ستاسو پدې موجوده حالت کي پرېږدي، تر څو ناپاك له پاك نه بېل کړي.

يعني د خدای سنت دا ندی چي مؤمنان د ښه او بد، پاك او ناپاك ترمنځ له توپير، تمييز او بېلتون نه پرته همداسي گډ او مختلط پرېږدي. حتماً به داسي حالت راولي چي دا دواړه ډلي سره بېلې شي، بيا فرمايي:

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ

او خدای داسي ندی چي تاسي پرغيب خبر کړي.

يعني د ښه او بد، پاك او ناپاك ترمنځ د تفکيك او بېلتون طريقه دا نده چي تاسي له غيب نه خبرکړي او د علم غيب له لاري پدې پوه شئ او دا درك کړئ چي څوك خبيث او څوك طيب دئ. پدې پسې متصل فرمايي:

وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ:

خو الله تعالی له خپلو پیغمبرانو نه چي څوك وغواړي هغه غوره کوي، نو په خدای او پیغمبرانو ئې ایمان راوړئ، که ایمان مو راووړ او تقوی موو کړه نو ستاسي لپاره لوی اجر دئ.

یعني د پاك او ناپاك، خالص او ناخالص، مخلص او نامخلص ترمنځ تفکیك او بېلتون د پیغمبرانو د غوره کولو او خلکو ته د هغوی د لېږلو له لاري ترسره کېږي،د پیغمبرانو علیهم السلام په بعثت سره خلك په دوو ډلو وېشل کېږي او پاك له ناپاك نه بېلېږي. پر خدای او رسولانو باندي په ایمان، د هغوی په اطاعت او په تقوی سره د پاکانو په ډله کي شاملېږی او لوی اجر مو په برخه کېږي.

پدې آیت کي به یوازي هغه چا ته څه ابهام او اغماض ښکاري چي د رنځور زړه خاوند وي او هغه ته له کږې زاویې ګوري. عجیبه ده دا کسان د دې پرځای چي دا آیت د خپلو کږو او باطلو افکارو د تصحیح او سمون لپاره خپل لارښود ونیسي او ووایي چي خدای هیچا ته علم غیب نه دی ورکړی، برعکس تصور کوي چي پدې آیت کي د یو شمېر پیغمبرانو علیهم السلام لپاره د علم غیب د اثبات دلیل وجود لري !!

دوی متوجه ندي چي پدې ډول تعبیر سره هر مخاطب ته دا انتباه ورکوي چي ګویا په قرآنکریم کي تناقض شته، ځیني آیتونه ئې په صراحت او قاطعیت سره اعلانوي چي له الله تعالی پرته هیڅوك علم غیب نه لري؛ خو په ځینو نورو آیتونو کي داسي نښانې

لیدل کېږي چي مخاطب ته دا انتباه القاء کوي چي له الله تعالی نه علاوه نور هم علم غیب لرلي شي!! حقیقت دا دئ چي الهی کلام لدې عیب نه پاك او منزه دئ، نه یوازي هیڅ تناقض پکي نشته بلکه آیتونه ئې ټول په خپل منځ کي یو د بل موئید، همغږي او یو د بل شرح او تفسیر. هرڅوك چي له کوم آیت نه داسي تعبیر او انتباه واخلي چي له بل آیت سره تناقض او ټکر ولري هغه غلط شویدی او په قرآنکریم کي ئې د تناقض پیدا کولو غلطي کړي ده.

قرآنکریم د متعددو کیسو له لاري هم دا حقیقت په ګوته کوي چي پیغمبران علیهم السلام علم غیب نه لري:

د ابراهیم علیه السلام په هکله فرمایي: یوه ډله پرښتې د ښایسته ځوانانو په شکل کي د هغه کور ته راځي، هغه هرکلی ورته وایي، ځی یو خوسی ورته حلالوي، په غوړیو کي ئې وریتوي او هغه د دوی مخي ته ږدي، ناڅاپه متوجه کېږي چي میلمانه ئې ډوډۍ ته لاس نه وروړي، د وېرې احساس کوي، وایې هسي نه چي میلمانه ئې د دښمنۍ قصد ونلري، ځکه خو ډوډۍ نه خوري، هغه وخت معمول دا وو چي څوك به د دښمنۍ په نیت د چا کور ته ورغی نو د هغه پر دسترخوان به ئې ډوډۍ نه خوړله. پرښتو چي هغه پریشانه ولید نو ورته وئې ویل: مونږ ستا د رب له لوري رالېږل شوي یو، ترڅو د اسحاق او وریسې د یعقوب زېری درکړو، ابراهیم علیه السلام تعجب کوي او میرمن ئې په حیرانتیا سره پوښتنه کوي چي دا څنګه کېدی شي چي مونږ د اولاد خاوند شو، پداسي حال کي چي زه بوډۍ او خاوند مي بوډا؟ ملایکو ورته وویل: آیا د الله تعالی

کار ته حیران یی او شك کوی؟! ابراهیم علیه السلام له خپل هغه اوچت معنوی مقام سره سره لدې نه عاجز وو چي کورته راغلې پرښتې وپېژني او لدینه هم خبر ندی چي الله تعالی ورته زامن، اسحاق او یعقوب ورکوي او پدې هم نه پوهېږي چي دا پرښتې په څمکه کي څه مأموریت لري، پوښتنه ترې کوي: ستاسي مأموریت څه دئ؟ پرښتې ورته وايي: مونږ راغلي یو دا لاندي کلی چي اوسېدونکي ئې ظالمان دي په بل مخ واړوو. ابراهیم علیه السلام ورته وايي: هلته خو لوط علیه السلام هم اوسېږي!! هغه کلی څنګه ورانوی چي لوط علیه السلام غوندي غوره شخصیت پکي اوسېږي؟ پرښتې وايي: مونږ د کلی اوسېدونکي پېژنو، لوط علیه السلام او اهل ته ئې نجات ورکوو، پرته له میرمني نه ئې، میرمن به ئې له نورو سره وروسته پاتې کېږي او له هغوی سره به یوځای هلاکېږي.

قرآنکریم د یعقوب علیه السلام په هکله فرمایي: زامنو ئې اراده وکړه چي خپل ورور یوسف علیه السلام له مخي نه ایسته کړي او په څاه کي ئې واچوي. خپل پلار ته راغلل او وئې ویل: پلاره! د یوسف په هکله ولې پرمونږ باور نه کوې؟ پداسي حال کي چي مونږ د هغه خیر غواړو، سبا هغه له مونږ سره دښتې ته ولېږه ترڅو ساعت تېري او لوبې وکړي، یعقوب علیه السلام نه پوهېږي چي زامن ئې د یوسف علیه السلام په هکله بدنیت لري، هغه ورسره لېږي، ماښام چي بېرته کور ته راګرځي، پلار ته وايي: مونږ مسابقه درلوده، سیالي مو کوله، یوسف مو د خپل سامان خوا ته پرېښی وو، لیوه

راغی او هغه ئې وخوړ، دا ئې په وینو رنګ جامې، یعقوب علیه السلام لدې نه خبر نه وو او علم ئې نه درلود چې په ګران زوی ئې څه تېر شوي، له ډېره غمه ئې سترګې ړندې شوې او ترهغه د یوسف علیه السلام له حاله خبر نه شو چې زامنو ئې له مصر نه د ده خبر راووړ.

له لوط علیه السلام نه حکایت کوي چې همدغه د ابراهیم علیه السلام خوا ته راغلې پرښتې په اصل کې د ده د دعا په اساس او د ده د مرستې لپاره لېږل شوې وې، خو کله چې د ده خوا ته راځي دی نه پوهېږي چې دا ملایکې دي او د ده مرستې ته راغلي دي، برعکس د دوی په راتګ سره سخت غمجن شو، دومره چې زړه ئې تنګ شو او وئې ویل: ای کاش کوم پیاوړی ملاتړ او مرستندوی مې درلودای چې د دې مفسد او بدکار قوم د هجوم په وړاندې مې له خپلو میلمنو دفاع کړې وی!! لوط علیه السلام هغه وخت پدې پوه شو چې دا خو ملائکې دي نه ځلمیان چې پرښتو په خپله ځان ورمعرفي کړ او ورته وئې ویل مونږ پرښتې یو، ستا مرستې ته راغلي یو او مأموریت مو د دې ظالم قوم دا کلی نسکورول دي.

د زکریا علیه السلام کیسه داسې کوي چې الله تعالی ئې دعا قبوله کړه، یوه پرښته ئې د زوی د زېږي لپاره ورولېږله، زکریا علیه السلام لمونځ کاوو چې پرښتې زېری ورکړ، ده په ځواب کې ورته وویل: اې خدایه! ما ته به څنګه زوی راکوې، زه خو زوړ یم او میرمن مې شنډه ده؟! د دې نښه به څه وي؟ ورته وویل شول: نښه ئې دا ده چې د زوی د تولد په ورځو کې به درې ورځې خبرې ونشې کړی.

قرآنكريم د اسلام د ستر پيغمبر صلى الله عليه وسلم د خوب كيسه كوي، خوب ئې وليد چي مسجد حرام ته داخل شوى او عمره ادا كوي، د همدې خوب په اساس له يو زر څلور سوه كسانو سره د مكې په لور روان شو، حديبيه ته چي ورسېد له خنډ سره مخ شو، قريشو ئې مخه ونيوله، مكې ته د ده او د يارانو له ننوتو او د مناسكو ترسره كولو نه ئې مخنيوى وكړ، رسول الله صلى الله عليه وسلم ناچار ودرېد، له عمرې نه منصرف شو، هملته ئې د قربانۍ څاروي ذبح كړل او تړول له احرام نه ووتل او له قريشو سره د يوه تړون په اساس بېرته مدينې ته ستون شو، د رسول الله صلى الله عليه وسلم دغه خوب يو كال وروسته تحقق وموند، دا جريان پدې دلالت كوي چي نه رسول الله صلى الله عليه وسلم علم غيب درلود او نه ئې يارانو رضي الله عنهم، ان تردې چي رسول الله صلى الله عليه وسلم د خپل خوب د تحقق له وخت نه هم خبر نه وو.

قرآن فرمائي چي پيغمبر عليه السلام حتى له دې خبر نشو چي يوه ډله پيريان د ده خوا ته راغلل، د ده تلاوت ئې واورېدو، په قرآن ئې ايمان راوور، خپل قوم ته ولاړل او هغوى ته ئې وويل چي مونږ عجيب قرآن واورېدو، هغوى ئې د الله عبادت ته راوبلل، كه له الله تعالى نه پرته بل چا علم غيب درلوداى نو رسول الله صلى الله عليه وسلم بايد پدې پوه شوى وى چي پيريانو د ده تلاوت واورېد، ترې متأثره شول، ايمان ئې وربانديې راوور، بايد هغه پدې خبر شوى وى، خو داسي نه وه، رسول الله صلى الله عليه وسلم لدې جريان نه څه موده وروسته د وحى په واسطه خبرېږي او مونږ هم لدې حادثې

نه د وحی په واسطه خبر شوي یو، دا پېښه داسي وه چي رسول الله صلی الله علیه وسلم د طائف له سفر نه ډېر غمجن او ناامیده راستون شو، مکي ته نږدې وادي نخله ته چي راورسېد هلته ئې د قرآنکریم تلاوت کاوو، دا تلاوت پیریانو وارويد، ترې متأثره شول، په محمد صلی الله علیه وسلم او قرآنکریم ئې ایمان راووړ، رسول صلی الله علیه وسلم دغه وخت پدې نه وو خبر چي پیریانو د ده تلاوت اورېدلی او ایمان ئې ورباندي راوړی، څه موده وروسته قرآنکریم نازل شو او دی ئې له دې پېښي نه خبر کړ. هغه علم چي د وحی په واسطه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ورکړل شویدی اوس د قرآنکریم په متن کي زمونږ ټولو په اختیار کي دي، د رسول الله صلی الله علیه وسلم دا ډول علم ته باید علم غیب ونه ویل شي.

بخاري روایت کوي چي عائشي رضي الله عنها وویل:

مَنْ حَدَّثَكَ أَنَّ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّه عَلَيْه وَسَلَّمَ رَأَى رَبَّهُ فَقَدْ كَذَبَ وَهُوَ يَقُولُ (لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ) (وَ مَا كانَ لِبَشرٍ أَن يُكلِّمَهُ اللَّهُ إِلا وَحْياً أَوْ مِن وَرَاء حِجَاب أَوْ يُرْسِلَ رَسولاً فَيُوحِيَ بِإِذْنه مَا يَشاءُ) وَمَنْ حَدَّثَكَ أَنَّهُ يَعْلَمُ الْغَيْبَ فَقَدْ كَذَبَ وَهُوَ يَقُولُ لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ *

که چا درته وویل چي محمد صلی الله علیه وسلم خپل رب لیدلی دئ نو پوه شه چي دا شخص دروغ وایي، ځکه الله تعالی فرمایي: "سترگی ئې نشي لیدلی"، "او هیڅ انسان لره نه ښایي چي الله ورسره تکلم وکړي مگر په وحي سره، یا د حجاب له شا نه او یا کومه فرشته

ولېږي نو هغه د الله په حکم هغه څه ورته وحي کړي چي غوښتي ئې
وي" او که چا درته وويل چي هغه علم غيب لري، نو دا هم دروغ وايي
ځکه الله تعالی فرمايي : له الله پرته هيڅوك علم غيب نه لري.

د يوه بل اولوالعزمه پيغمبر نوح عليه السلام کيسه بيانوي او وايي: له نوح سره ئې ميرمني او زوی ملگرتيا ونکړه او په کښتۍ کي ورسره سپاره نشول، وروسته پاتې او په طوفان کي غرق شول، نوح عليه السلام د داسي پېښې انتظار نه درلود، د الله تعالی له وعدې نه ئې انتباه دا وه چي ټوله کورنۍ به ئې ژغورل کېږي، د طوفان په وخت کي ئې خپل زوی ته بلنه ورکړه؛ خو هغه د ده خبره ونه منله، په کښتۍ کي له سپرېدو ئې ډډه وکړه، دوی په خبرو کي وو چي د طوفان څپې ئې ترمنځ حايل شوې. کله چي کښتۍ پرغره تم شوه، نوح عليه السلام خپل رب ته دعا وکړه او وئې ويل: لويه ربه ! زما زوی خو زما له اهل څخه دئ او ستا وعده هم رښتونې ده، نو د هغه ډوبيدل يعني څه!! خدای ورته وفرمايل: زوی دې ستا له اهل څخه ندی، هغه ناصالح وو، تا لدينه په خپلي پناه کي ساتم چي له جاهلانو څخه وې.

ووائې چي دا جريان په څه دلالت کوي؟ آيا پدې چي نوح عليه السلام علم غيب درلود او که پدې چي هغه پدې نه پوهېدو چي زوی ئې د ده له اهل څخه ندی او غرق به شي؟! دا او ديته ورته ډېر داسي مثالونه شته چي په قرآنکريم کي د دې لپاره راغلي چي د هغوکسانو لپاره د ابهام او تشويش هيڅ مجال پاتې نشي چي د قرآنکريم د صريحو آيتونو سره سره ئې پدې اړه قناعت نه وي حاصل شوی چي

له الله پرته بل څوك د غيب علم نه لري، لا ئې هم پدې هكله په زړه او دماغ كي څه توهم او شبه پاتې وي. دا ډله خلك له ماسوى الله نه د علم غيب د نفى په هكله په لسګونو قرآني آيتونه له نظره غورځوي او د علم غيب په رابطه داسي تصور لري چي د قرآن له روح سره ټكر كوي.

ځيني كسان وايي چي له موسى عليه السلام سره د خضر عليه السلام د سفر او ملګرتيا كيسه او د سليمان عليه السلام له درباريانو نه د هغه كس كيسه چي په كتاب ئې علم درلود او د سبا د ملكي تخت ئې د سترګو په رپ كي د سليمان عليه السلام مخي ته كيښود، دا كيسې دا ښيي چي يوازي تر الله تعالى پوري د علم غيب منحصرولو او محدودولو ادعا درسته نده، د دوى په ځواب كي بايد ووايو:

- د سليمان عليه السلام په كيسه كي د دوى د تصور خلاف داسي قاطع دلايل شته چي له الله تعالى نه پرته له بل هرچا نه علم غيب نفى كوي. په همدې كيسه كي دا په ډاګه شوى چي سليمان عليه السلام پدې علم نه درلود چي د سبا په نوم كوم ملك شته او يوه ښځه وربانديي حكومت كوي،اوسېدونكي ئې مشركان دي او لمر ته سجده كوي او ملكه ئې لوى تخت لري، دا معلومات يو مرغه (هدهد) وركوي، كه سليمان عليه السلام علم غيب نه لري نو څنګه امكان لري چي د ده يو امتي دې علم غيب ولري؟!
- په الهي كتاب د يوه پوه انسان دا خبره او دا عمل ولې علم غيب شمېرئ؟ قرآن خو دا ندي ويلي چي ده علم غيب درلود، تاسي

له کومه ځایه دا خبره کوئ !؟

• په کوم اساس د کیسې له یوې برخي نه داسي تعبیر او انتباه اخلئ چي سل په سلو کي له نورو برخو سره تناقض لري؟!

• څه اشکال لري که د قرآنکریم له صریحو آیتونو سره متناقض او مخالف تصور او تعبیر پرېږدئ او دا ومنئ چي دا سړی مستجاب الدعوات وو، دعا ئې وکړه او خدای ئې دعا قبوله کړه او د سترګو په رپ کي د ملکي تخت د سلیمان علیه السلام مخي ته کینښودی شو.

همدارنګه له موسی علیه السلام سره د هغه کس ملګرتیا چي په ځینو روایاتو کي ئې نوم خضر ښودل شوی، د دې کیسې په هکله هم باید دې ډلي ته وواېو: قرآنکریم دا څرګندوی چي د دې کیسې هدف دا دئ چي موسی علیه السلام ته دا وښیي او ورته ثابته کړي چي له هر پوه نه پورته بل پوه شته، "وفوق کل ذی علم علیم" نه ښایي په خپل محدود علم غره شو او خپل علم مکمل او د علم پای او انتهاء وګڼو.

• پدې کیسه کي هیڅ داسي دلیل نشته چي د خضر علیه السلام لپاره علم غیب ترینه ثابت شي، قرآن ندي ویلي چي خضر علیه السلام په غیب پوهېدو، نه پوهېږو دوی دا انتباه له کومه ځایه اخیستی ده؟!

• د ظالم او غاصب پاچا په هکله د هغه علم، د هغه ځوان له نېك عمله مور او پلار نه د ده خبرتیا او تر نړېدونکي دیوال لاندي د هغو یتیمانو خزانه چي صالح مور پلار ئې له لاسه ورکړي وو، دا

معلومات ولې په علم غیب حمل شي؟ دا ولې د هغه د پوهې او بصیرت نښه ونه شمېرو، لکه څرنګه چې قرآن فرمايي: وَفَوقَ كُل ذِي عِلمٍ عَلِيمٌ

له هغه پوه او عالم سړي سره د موسی علیه السلام د ملګرتیا په کیسه کې څو په زړه پوري او د زیاتې توجه وړ ټکي زمونږ مخې ته ایښودل شوي:

• موسی علیه السلام چې د پنځو اولوالعزمه پیغمبرانو څخه دئ له خپل پوه او عالم ملګري نه داسي څه ویني چې د ده لپاره د توجیه او منلو وړ ندي، په ظاهر کې داسي بد او قبیح ورته ښکاري چې په وړاندي ئې چوپ نشي پاتې کېدی، فوراً اعتراض کوي. که څه هم ژمنه ئې کړې وه چې ترڅو پوري ده خبر نه وي ورکړی او مسئله ئې نه وي ورته بیان کړې، تر هغې پوري به د هیڅ کار په اړه پوښتنه نه کوي، خو ګورو چې موسی علیه السلام هرځل خپل تعهد هیروي، سکوت ماتوي او له خپل ملګری نه سوال کوي، اعتراض ورباندي کوي او ورته وايي: دا څه عجیب کار!! دا څومره ناوړه عمل!! او ملګری ئې هرځل ورته وايي: تا ته مي ویلي وو چې زما ملګرتیا نه شي کولی، زما پرکارونو صبرنه شې کولی، ځکه چې په راز ئې نه پوهېږې، د کارونو له اسرارو نه بې خبري د دې سبب کېږي چې بې صبره شې. دا کار درې ځله تکرارېږي، بالآخره موسی علیه السلام اعتراف کوي چې لدې شخص سره د ملګرتیا توان نه لري او د هغه د عجیبو کارونو په وړاندي صبرنه شي کولی. که موسی علیه السلام علم غیب لرلی نو داسي به نه کېدل، نه به ئې په خپل ملګري

اعتراض کاوو او نه به ئې له ملگرتیا نه پاتې شوی وی، که موسی علیه السلام چې له اولوالعزم رسولانو څخه دئ، علم غیب نه لري نو بل به څوك وي چې د علم غیب خاوند وي؟!

• موسی علیه السلام پدې اعتراض وکړ چې د مسکینانو کښتۍ ولې تخریب شي او ولې له سفر نه پاتې شي، خو لدینه خبر نه وو چې څو قدمه وړاندې دې کښتۍ او مالکانو ته ئې خطر متوجه دئ، هلته د یوه ظالم پاچا پلویانو کمین نیولی، هره کښتۍ چې مومي غصبوي ئې! د موسی علیه السلام ملگری پدې خبر وو، د دې لپاره چې دا کښتۍ او غریب مالکان ئې له خطر سره مخ نه شي یو تدبیر ئې وسنجاوو، کښتۍ ئې سوری کړه، ترڅو له سفر نه پاتې شي، دا کار چې د موسی علیه السلام لپاره د توجیه وړ نه وو په حقیقت کې د کښتۍ د مالکانو لپاره لوی خدمت وو او په همدې کې د موسی علیه السلام لپاره یو لوی درس پروت وو او هغه دا چې یو چا ته د ډېري گټې لپاره لږ ضرر رسول د ستاینې وړ دئ نه د اعتراض وړ.

• په دوهم ځل ئې هم د خپل پوه او عالم ملگري په کړو صبر ونشوی کړی، بیائې اعتراض وکړ چې دا ځوان دې ولې بې موجبه په قتل ورساوو؟! لدینه خبر نه وو چې دا ځوان یو شریر، سخت زړی، فاسد او کافر انسان دئ، مور او پلار ئې مسلمانان دي او د ده خطر دومره لوی شوی چې کورنۍ ئې تهدیدوي، دا په اصطلاح یو فاسد غړی دئ، جراحي ته ضرورت لري، د دې فاسد او خطرناك غړي قطع کول په واقع کې لدې مؤمني کورنۍ سره مرسته ده. د موسی پوه او

عالم ملگري دې مؤمني کورنۍ ته لوی خدمت وکړ، د یوه شریر انسان له شره ئې وژغورله او موسی علیه السلام ته ئې دا درس وروښود چې: په سالم بدن کې د فاسد غړي جراحي ممانعت نه لري، له سالم بدن نه د هغه غړي قطع کول ضروري دي چې د اصلاح او جوړېدو امکان ئې نه وي. که اسلامي ټولني ته د یوه شریر او فاسد انسان له خوا ګواښ او تهدید متوجه شي او تر خطر لاندي راشي چي له تصفیيی‌او منځه وړلو پرته بله چاره ونلري، نو د دا ډول غړي له منځه وړل د اعتراض نه بلکه توجیه وړ عمل دئ.

• دریم ځل ئې پدې اعتراض وکړ چي ولې له هغه بخیل قوم سره د کاږه دیوال په جوړولو او له غورځیدلو نه مخنیوی کي مرسته کوي، له داسي قوم سره ولې مرسته کوي چي دومره بخیل او بې احساسه دئ چي اړ او مجبور انسان ته یوه مړۍ ډوډۍ هم نه ورکوي او ولې ئې دې خلکو ته مفت او مجاني کار وکړ؟ موسی علیه السلام د خپل ملګري پدې عمل انتقاد وکړ، ځکه هغه پدې نه وو خبر چي تردې دیوال لاندي د هغو دوو یتیمانو خزانه ده چي له مؤمنو والدینو نه په میراث ورته پاتې ده، د موسی علیه السلام ملګری په خپل دې مفت او بې مزده کار سره هغو یتیمانو ته غټ خدمت وکړ او په عین وخت کي ئې موسی علیه السلام ته دا لارښودنه وکړه چي انسان ته نه ښایي تل بالمثله معامله وکړي، مناسبه نده چي د ټولني د اکثریت بدکړه او ناسمه معامله تا له کمزوري اقلیت سره له نېکي نه منع کړي.

عجیبه ده؛ هغه کسان چي زړونه ئې بیمار دي، لدې ښوونکي

او له پندونو نه ډکي کیسې نه سرچپه او غلطه انتباه اخلي او د داسي یوه تصور د اثبات لپاره پرې استدلال کوي چي په حقیقت کي دا کیسه د هغه د تردید او نفی لپاره راغلي. دوی هڅه کوي لدې کیسې نه د پیغمبرانو علیهم السلام لپاره د علم غیب د اثبات لپاره د دلیل په توگه کار واخلي، پداسي حال کي چي دا کیسه په واقع کي د موسی علیه السلام نه د علم غیب نفی کوي.

پدې هم باید ځان پوه کړو چي د عیسی علیه السلام د هغه غیب ویلو معنی او مفهوم څه دئ چي قرآنکریم ترې یادونه کړي ده؟ قرآن د آل عمران سورې په ۴۹ آیت کي له عیسی علیه السلام نه داسي حکایت کوي:

وَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ * آل عمران: ٤٩

له هغه څه نه چي تاسي ئې خورئ او له هغه څه نه چي په کورونو کي ئې ذخیره کوئ، تاسو خبروم، پدې کي ستاسي لپاره نښه ده که باور لرئ.

پدې اړه باید لاندیني ټکي په پام کي ونیول شي:

- پیغمبران علیهم السلام د ژوند په ډېرو برخو کي خاصې ځانگړتیاوې لري او نه ښایي عادي خلك په هغوی باندي قیاس کړو او په دوی پوري مختص او خاص حکم نورو ته هم وغزوو.
- د پیغبرانو علیهم السلام معجزې باید عامې ونه بلل شي او باید نورو ته د معجزو د اثبات هڅه ونشي.
- هغه څه چي پیغمبرانو علیهم السلام ته د وحی له لاري

القاءکېږي باید د هغوی له ذاتي علم سره خلط نه کړی شي او وحی باید د پیغمبرانو علیهم السلام لپاره د علم غیب په معنی ونه نیولی شي.

• د عیسی علیه السلام معجزې لکه د مړیو ژوندي کول، له ختې د جوړ شوي مرغه په بدن کي روح پوکل، له مور نه ړوند پیدا شوي او پیس ته شفا او نور، دا د هغه خاصې معجزې دي چي عمومیت ئې صحیح ندی.

• دا ډول پېښې باید د نورو آیتونو په رڼا کي تفسیر او تشریح کړو او نه ښایي داسي تعبیر ترې واخلو چي د قرآن له نورو صریحو آیتونو سره تصادم کوي.

د الانعام سورې پنځوسم آیت دا بیانوي چي رسول صلی الله علیه وسلم علم غیب نه لري،

قُل لا أَقُولُ لَكُمْ عِندِى خَزَائِنُ اللَّه وَ لا أَعْلَمُ الْغَيْب وَ لا أَقُولُ لَكُمْ إِنِى مَلَكٌ إِنْ أَتَّبِعُ إِلا مَا يُوحَى إِلَيَّ قُلْ هَلْ يَستَوِى الأَعْمَى وَ الْبَصِيرُ أَ فَلا تَتَفَكَّرُونَ * الانعام: ۵۰

ووایه: زه نه دا وایم چي د الله خزانې راسره دي او نه په غیب پوهېږم او نه دا وایم چي زه پرښته یم، زه خو یوازي د هغه څه متابعت کوم چي ما ته ئې وحي کېږي، ووایه: آیا ړوند او سترگه ور سره برابر دي، آیا تفکر نه کوئ؟!

په یوه آیت کي او په یوه بل پسې "په غیب نه پوهېدل" او "د وحي متابعت" راوړل دا مطلب افاده کوي چي که پیغمبر علیه السلام د وحی په اساس له غیب او غیبي امورو نه خبری کوي نو دا

د ده علم غیب نه، بلکه د الله له لوري وحی ده، مبادا د وحي له لاري په غیبي امورو پوهېدل د پیغمبر علم غیب وګڼلی شي.

پدې مطلب هم باید ځان پوه کړو چي له نښو، نښانو او آثارو نه په یوه پټ او غیبي ځیز پوهېدل او د عقلي دلائلو له مخي د هغه په موجودیت حکم؛ باید علم غیب ونه ګڼلي شي، په عقلي دلایلو اود پټ ځیز پر آثارو د علم په اساس د هغه په حالت خبرېدل علم غیب ندی. همدا راز الهام، خوب او هغه فراست چي د ایمان او تقوی نښه ده او پدې سره کله کله انسان د پټو حقایقو او احتمالي راتلونکو پېښو په هکله نسبي پوهه ترلاسه کوي او د واقع کېدو تخمین ئې کوي دا هم باید علم غیب ونه بلل شي. که وغواړو دا مسئله په یوه مثال سره توضیح کړو نو وایو:

تاسي له خپلو ملګرو سره په یوه کوټه کي ناست یاست، د باندي چي څه تېرېږي هغه له تاسي نه پټ دي، پدې وخت کي ستاسي یو دوست وایي چي اوس به قسیم، ورپسې، نسیم او ورپسې حکیم کوټې ته راداخل شي. بل کس له کوټې نه وځي او د دریو کسانو د پلونو له نښو او ځرنګوالي نه ګمان کوي چي دا درې کسان به ظاهر، طاهر او قاهر وي، دوی تقریباً نیم ساعت مخکي لدې ځای نه تېر شویدي، کېدی شي اوس فلاني ځای ته رسېدلي وي. پدې صورت کي لومړنی کس چي کوټې ته د دریو کسانو د راتلو ادعا ئې کړې وه، غیب وینه کړې ده، د ده دا خبره د منلو نده، دا غیب دئ او په غیب له الله پرته بل څوك نه پوهېږي، خو که فرضاً همدا سي وشي او همغه درې کسان راشي نو بیا حتماً به څه فریب او

چل په منځ کي وي. دوهم کس چي له آثارو او خپل فراست نه ئې کار اخيستی، تخمين ئې کړی، هرڅومره ئې چي فراست او پوهه ډېره وي، په همغه اندازه به ئې خبره حقيقت ته نږدې وي. د لومړني کس عمل غيب ويل دي او د منلو ندی او د دوهم کس عمل يو استنباط او استدلال دئ چي هم روا دئ او هم د ستايلو وړ.

قرآنکريم د هغه بصيرت او فراست په هکله چي د تقوی له امله انسان ته په لاس ورځي فرمايي:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ*

الانفال: ۲۹

اې مؤمنانو! که تقوی وکړئ؛ الله تعالی به فرقان درکړي، بدي به مو له منځه يوسي او بخښنه به درته وکړي او الله تعالی د لوی فضل خاوند دئ.

يعنی تقوی تاسی ته داسي بصيرت او فراست درکوي چي کولی شی په هغه سره په پوره آسانۍ د حق او باطل، ښه او بد، مفيد او مضر، دوست او دښمن ترمنځ توپير وکړئ او هروخت مناسبه فيصله وکړئ او ګټور تصميم ونيسئ. د ژورو حقايقو ادراك، د نظر وسعت، په پيچليو مسائلو او پداسي قضاياوو پوهېدل چي د سطحي نظر خاوندان ئې نه شي درکولی، د تقوی نتيجه ده. رسول صلی الله عليه وسلم فرمايي:

د مؤمن له فراست نه ځان وساتئ؛ ځکه هغه د ايمان په رڼا کي ليدل کوي.

همداراز فرمایي:
مؤمن هوښیار او زیرك وي.
هغه څه چي مؤمن ئې په خپل فراست سره درك کوي، د الهام له لاري ورښودل کېږي،او یا ئې په خوب کيویني، دا باید له علم غیب سره اشتباه نه کړو.

باید وګورو چي کوم کسان د ماسوی الله لپاره د علم غیب ادعا کوي؟ آیا دا امکان لري چي په قرآن پوه او عالم شخص دا ډول ادعا وکړي؟ او آیا دا ممکنه ده چي په خدای ایمان لرونکي موحد انسان، چي په قرآن ایمان لري، خپل رب پېژني او د انسان د استعدادونو له حدودو نه واقف دي؛ له الله تعالی سره په علم غیب کي بل څوك شریك کړي؟ واقعیت دا دئ چي فقط هغه کسان د داسي ادعا جرأت کوي چي غواړي خلك د الله تعالی د بندګۍ په ځای د خپل ځان او یا د ځان په څېر د بل انسان عبادت ته راوبولي، دا ډله بې علمه او جاهلو خلکو ته وایي: راشئ د دې ښاغلي لاس او لمن ونیسئ، د ده په درشل کي سرونه ټیټ کړئ، ترڅو مو د غیب له اسرارو نه خبر کړي، له هغه زیان نه مو وژغوري چي تاسو ترې بې خبره یاست خو هغه ورباندي پوه دي، هغه کولی شي له تاسو نه د داسي خطرونو په وړاندي دفاع وکړي، هغه ستاسي په حال خبر دئ، پدې پوهېږئ چي تاسی له کوم برخلیك سره مخ کېدونکي یاستئ، که تاسي د هغه لمن ونیسئ، دربار ته ئې پناه وروړئ، نو برخلیك به مو بدل کړي، تقدیر به داسي واړوي چي ستاسي په ګټه به وي، هغه له هرځای نه ستاسي فریاد اورېدی شي او ستاسو مرستي ته رسېدي شي....دا ټولي

ادعاگاني دروغجني او غولوونکي او دا خیالات او باورونه بې اساسه او په شرک ککړ دي او د اسلام له اصولو او اساساتو سره تناقض لري. له الله تعالی نه پرته هیڅوك علم غیب نه لري، هیڅوك د الله له ارادې پرته د هیڅ شي وس نه لري، له الله پرته هیڅ مرسته کوونکی، مغیث او دعا قبلوونکی‌نشته، د هیچا له وسه نده پوره چې تقدیر بدل کړي، چا ته ګټه او زیان ورسوي، هرڅه د الله تعالی په واك او اختیار کې دي.

رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمايي:

عَن ابن عباس قَال : كُنْتُ خَلْفَ النبيِّ يَوْماً، فَقَالَ: يَا غُلاَمُ، إِنِّي أُعَلِّمُكَ كلمَات: إحْفَظِ الله يَحْفَظْكَ، إحْفَظ الله تجدْهُ تجَاهَكَ، إذَا سَأَلْتَ فَاسْأَلِ الله، وَإذَا اسْتَعَنْتَ فَاسْتَعِنْ بالله، وَاعْلَمْ أَنَّ الأُمَّةَ لَوِ اجْتَمَعَتْ عَلَى أَنْ يَنْفَعُوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَنْفَعُوكَ إلاّ بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ الله لَكَ، وَإِن اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَضُرُّوكَ بشَيْءٍ لَمْ يَضُرُّوكَ إلاّ بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ الله عَلَيْكَ، رُفِعَت الأَقْلاَمُ وَجَفَّت الصُّحُف. رواه الترمذي

له ابن عباس رضی‌الله عنه روایت شوی چې وايي: یوه ورځ د رسول الله صلی الله علیه وسلم شا ته سپور وم، راته وئې ویل: اې ځوانه! څو خبرې درښیم: د الله تعالی د حقوقو حفاظت وکړه، ترڅو الله ستا ساتنه وکړي، که د الله د حقوقو ساتنه وکړې؛ خپلې مخې ته به ئې ومومې، که څه دې غوښتل نو له الله ئې وغواړه، که مرسته دې غوښتله نو له الله ئې وغواړه، پدې پوه شه چې که د نړۍ ټول خلك

راغونډ شي او وغواړي تا ته څه ګټه ورسوي، نو یوازي هومره ګټه دررسولی شي چي الله درته لیکلي او که ټول پدې راغونډ شي چي تا ته کوم تاوان ورسوي نو یوازي هومره تاوان دررسولی شي چي الله درته لیکلی، قلمونه پورته شوي او صحیفی وچي شویدي. یعنی د مقدراتو کتاب وچ شوي، نور نه څه پکي زیاتیږي او نه څه ترې کمیږي او هغه قلم چي د انسان برخه لیك ئې لیکو پورته کړي شوي او له لیکلو ودریدلي.

دیته په پام چي د غرض خاوندان له دې باطل تصور او ذهنیت نه ناوړه استفاده کوي او خلك ورباندي غولوي او بې لاري کوي، قرآنکریم په مکرره توګه له ماسوی الله نه علم غیب نفي کوي او رسول الله صلی الله علیه وسلم ته په تأکید سره مکرراً امر کوي چي اعلان وکړي علم غیب نه لري.

توسل

يو بل قرآني مفهوم چي د عوامو او عوام غولوونکو له خوا ظلم ورسره شوی، سخت مظلوم واقع شوی او داسي جامه وراغوستل شوې چي نه ئې له ښکلي شکل سره ښايي او نه ئې له اوچتې وني سره اړخ لګوي؛ د "توسل" مفهوم دئ. وسيله په قرآنکريم او حديث کي د هغه نېك عمل په معنی استعمال شوې چي د الله تعالی د تقرب او نږديوالي موجب ګرځي، الله تعالی فرمايي:

يَاأَيُّهَا الَّذينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ * المائدة: ٣٥

اې مؤمنانو! له الله نه ووېرېږئ او د ده لوري ته وسيله ولټوئ او د ده په لار کي جهاد وکړئ ترڅو بريالي شئ.

پدې آيت کې د مؤمنانو د بریالیتوب لپاره درې شرايط ښودل شوي:

١- تقوی او ځان ساتنه.
٢- د الله تعالی لوري ته د وسيلی لټول.
٣- د الله تعالی په لار کې جهاد.

که دا مبارك آيت د قرآن په رڼا کې تفسیرکړو او په قرآن کې دا ولټوو چې تقوی، وسیله او د الله په لار کې جهاد کومو اعمالو ته ویل کیږي چې بنده الله ته نږدې کوي؛ نو وبه گوروچې قرآنکريم لمونځ، زکات، حج، روژه، په نیکۍ امر، له بدې نه نهی، د الله په لار کې مال لگول، له الله او رسول نه اطاعت او د اسلام د حاکمیت لپاره جهاد؛ الله ته د نږدیوالي او تقرب وسایل دي. د اسلام له نظره هیڅ داسي عمل نشته چې د فرائضو تر ادا کولو نه زیات الله تعالی ته د تقرب سبب شي، پيغمبر عليه السلام فرمايي چې انسان د سجدې په حالت کې تر بل هر حالت نه الله ته ورلنډ وي. خو که د رنځورو زړونو خاوندانو ته ووایو چې د قرآن له نظره دا اعمال، الله ته د تقرب وسایل دي؛ د هغوی شیطان پدې خبرو نه قانع کیږي! که ورته وویل شي چې د دعا د اجابت او قبلیدو تر ټولو غوره وخت د فريضې له ادا نه وروسته شیبې او لحظې دي، د دعا د قبلیدو لپاره تر ټولو غوره ځای جومات او د جهاد سنگر دئ، په دې هم نه راضي کیږي، که څه هم دا د الله او د ده د رسول خبره ده. دوی داسي دريځ نيولی چې نه د خدای خبره مني او نه د ده د رسول!! آیا د تعجب او حیرت خبره نده چې څوك په قرآن باندي له ایمان سره سره له وسیلې

نه داسي تعبير ولري چي سل په سلو كي له قرآنكريم سره تناقض لري؟ قرآنكريم "وسيله" هلته ذكر كړي چي له هغې نه مخكي او وروسته ئې د شرك په نفی او له غيرالله نه د مرستې غوښتلو په تحريم ټينگار كړی او فرمايلي ئې دي: كه له خدای نه پرته له هرچا نه، كه په ځمكي كي وي يا آسمان كي، مړ وي يا ژوندي، انسان وي يا پرښته او له هرچا او هر څه نه استعانت او مرسته وغواړئ، هغه نه درنه د زيان دفع كولو وس لري او نه ستا حالت بدلولی شي، هغه چي مشركان مرسته ترې غواړي په خپله د الله دربار ته د تقرب د وسيلې په لټه كي دي، غواړي د الله په وړاندي نږدې مقام ترلاسه كړي، په خپله ئې سترگي د الهي رحمت په لوري دي او له عذاب نه ئې وېره لري. فرمايي:

قُلْ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا * أُوْلَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَى رَبِّهِمْ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا * الاسراء: ٥٦-٥٧

ووايه: له الله تعالی نه پرته چي "پر هر چا او هرڅه د ملجأ او مرجأ" گمان كوئ؛ "خپلي مرستې ته" ئې راوبولئ، هغوی نه له تاسو نه د ضرر دفع كولو توان لري او نه ئې د بدلولو، هغه چي مشركان ئې مرستي ته رابولي؛ هر يو ئې چي الله ته ډېر نږدې وي په خپله د الله دربار ته د تقرب وسيله لټوي، د هغه رحمت ته ئې سترگي دي او له عذابه ئې وېره لري، بيشكه چي ستا د رب عذاب د دې وړ دئ چي وېره ترې وشي.

قرآنکریم خپلو مخاطبینو ته امرکوي چي له شرك او له ماسوی الله نه له مرستې غوښتلو نه ډډه وکړي، یوازي له خدای نه مرسته او مدد وغواړي او د الله لوري ته ورلنډ شي. پداسي حال کي چي د خدای لوري ته وسیله لټول، د شرك د نفی لپاره او د هغه ترڅنگ ذکر شوي، خو متأسفانه عوام غولوونکي او ټگماران دا جزء داسي تفسیروي چي له ماسوی الله نه د مرستې غوښتلو د جواز دلیل پکي وموندل شي. د سني او شیعه ټول علما او معتبر تفاسیر؛ وسیله یا د تقرب یعنی نږدیوالي په معنی اخلي او یا د هغه عمل په معنی چي د تقرب موجب گرځي، په احادیثو کي چي هرچیرته د وسیلې کلمه راغلې نو مطلب ترینه تقرب (نږدیوالی) او د الله په وړاندي لوړ مقام دئ. تفسیر نمونه له نهج البلاغه نه په روایت سره وایي چي علي رضی الله عنه فرمایي:

ان افضَل مَاتوسل به المُتوسلُون الى الله سبحانهُ وتَعالى الايمانُ بهِ وَبرَسُوله وَالجهادُ في سب ِ له فَانهُ ذَروَةُ الاسلام، وَكلمَةُ الاخلاص فَانهَا الفِطرة واقامِ الصلاة فَانهاالملة ، وايتاء الزكاة فانها فَريضَة وَاجبة وصَومِ شَهررَمَضَان فَانهُ جُنة منَ العقَاب وحج البَيتِ واعتمَاره فَانهما يَنفيَان الفقرَويرحضَان الذنبَ، وصِلة الرحم فَانها مُثراة فى المال وَمنساة في الاجَل وَصَدَقَة السر فَانها تَكْفُرُ الخَطيئَة وصَدقة العلانيةَ فَانها تَدفَعُ ميتَة السُوء وصَنَائِعُ المَعْرُوفِ فَانها تَقي مصَارِع الهوَان

ترټولو غوره شیان چې الله تعالی ته د تقرب سبب کېږي عبارت دي له: په خدای او رسول ایمان، د الله په لار کې جهاد، چې هغه د اسلام لوړه څوکه ده، د اخلاص کلمه چې د فطرت غوښتنه ده، د لمانځه ادا کول چې د اسلام ستنه ده، د زکات ورکړه چې یوه واجبه فریضه ده، د رمضان روژه چې د گناه او عذاب په وړاندې ډال دئ، حج او عمره چې فقرله منځه وړي او گناوې وینځي، صله رحم چې مال زیاتوي او عمر اوږدوی، په پټه خیرات ورکول چې گناوې له مینځه وړي او په ښکاره توگه خیرات ورکول چې د ناوړه مرگ مخه نیسي اونېك کارونه چې انسان له نیستۍ اوهلاکت نه ژغوري. تفسیرنمونه (ص۳۲۴ تر۳۲۵)

مونږ ته رسول الله صلی الله علیه وسلم لارښودنه کوي چې له آذان نه وروسته دا دعا وکړو:

اللهمَّ ربَّ هٰذه الدعوةِ التامَّة والصَّلاةِ القائمة آتِ محمداً الوسيلةَ والفضيلةَ، وابعثْه مَقاماً محموداً الذي وَعدْتَه*

متفق علیه

اې ربه! د دې بشپړې بلنې او د دې ادا کېدونکې لمانځه ربه! محمد صلی الله علیه وسلم ته وسیله، فضیلت او لوړه درجه ورکړه او په هغه ستایل شوي مقام ئې ببرته راژوندی کړه چې تائې وعده ورسره کړېده.

ووایاست: مونږ پدې دعا کې له الله تعالی نه د اسلام ستر پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته کومه وسیله غواړو؟! الهي دربار ته مزید تقرب او که پر بل انسان توسل چې د ده او الله ترمنځ وسیله شي، سوالونه ئې خدای ته ورسوي او د دعا د اجابت لپاره ئې

سفارش او شفاعت وکړي؟!! اوس دا هم وواياست چي له لاندي راتلونکو دوو تعبيرونو نه کوم يو له قرآن او احاديثو سره تطابق لري او کوم يو ورسره ټکر کوي:

- وسيله يعنى له الله تعالى نه د مرستې پخاطر په بل چا توسل او هغه د ځان او الله جل جلاله ترمنځ وسيله او واسطه گرځول، هغه مغيث او د مشکلاتو حلوونکی گڼل او د ده له لاری الله تعالى ته د سوال او دعا رسول!!
- وسيله يعني الله ته په نېك عمل سره نږديوالی.

راشئ وگورو چي د "وسيلې" لدغو دوو معانيو نه کومه يوه د اسلام له روح سره برابره ده؟ که قرآنکريم ته په دقت سره ځير شو نو په هيڅ آيت کي به هم دا ونه مومو چي الله تعالى ته د تقرب لپاره په ماسوی الله د توسل جواز ترې ثابت شي او صراحتاً يا اشارتاً پدې دلالت وکړي چي الله تعالى ته د رسېدو په لار کي داسي ساتونکي او څارونکي گمارل شوي چي لومړی بايد دوی ته مراجعه وکړو، د دوی له لاري د الله دربار ته ځان ورسوو، خپل سوالونه او عرايض د دوی په لاس د الله حضورته وړاندي کړو، که نه نو الله تعالى ئې نه قبلوي، د دې برعکس قرآنکريم په ټينگار سره وائې:

الله تعالى تاسو ته ستاسو د غاړې له رگ نه هم درنږدې دئ.
الله تعالى دعا قبلوي.
هرڅوك چي خدای ته رجوع وکړي توبه ئې قبلوي.
هر چا چي له خدای نه مرسته وغوښتله همغه ورته کافي دئ.
له خدای نه پرته تاسي بل ولې او مرستندوی نه لرئ.

يوازي د خدای عبادت وکړئ او يوازي له همغه مرسته وغواړئ.

خو دا خبره چي آيا د دې جواز شته چي له کوم ژوندي انسان نه د دعا غوښتنه وکړو؟ هو، دا نه يوازي جائز ده بلکه الله تعالى د يوه مسلمان دعا د بل په حق کي ژر قبلوي، الله تعالى د مور او پلار دعا، د دوستانو دعا او د مسلمان له خوا بل مسلمان ته دعا، ژر قبلوي، خو پدې شرط چي له داسي چا نه دعا وغوښتل شي چي ژوندی وي او د دعا توان ولري، انسان له مرگ نه وروسته بل چا ته د دعا وس او توان نه لري، بلکه په خپله د نورو دعا ته محتاج وي، دا که هرڅوك وي او د هر ځومره لوړ مقام خاوند وي. نه گورئ چي مونږ د هر لمانځه په وروستۍ برخه کي محمد صلی الله عليه وسلم، ابراهيم عليه السلام او نورو صالحو بندگانو ته دعا کوو او له لوی خدای نه ورته لوړې درجې غواړو.

د دعا د الفاظو او طريقې په هکله هم بايد زمونږ لپاره قرآنکريم او نبوي احاديث معيار وي، په قرآنکريم کي د ډېرو پيغمبرانو عليهم السلام دعاگاني رانقل شويدی، داسي دعاگاني چي پيغمبرانو عليهم السلام د خپلو مشکلاتو د حل لپاره د الله تعالى حضورته وړاندي کړې او رحيم خدای هغه قبولی کړې دي. زمونږ اړتياوی، غوښتني او سوالونه به حتماً د الله تعالى د دغه غوره بندگانو د غوښتنو په څېر وي، بايد د هر ضرورت او مشکل د حل لپاره همغه لاره غوره کړو چي دوی غوره کړې، خپل عرايض په همغو کلماتو سره الله تعالى ته وړاندي کړو چي لدوی نه کوم يوه په

خپلي دعا کي کارولی. په قرآني دعاگانو کي له ورایه گورو چي په هری دعا کي په مستقیمه توگه الله تعالی ته خطاب شویدی، د هر څه سوال مستقیماً او له کومې واسطې پرته مخامخ الله تعالی ته راجع شوی دئ.

شفاعت

د قرآنکریم یو بل مفهوم چي غلط تعبیر ترې کېږي، مظلوم واقع شوی او عوام غولوونکي ناوړه ګټه ترې اخلي؛ د شفاعت مفهوم دئ، که قرآنکریم ته مراجعه وکړئ نو وبه ګورئ چي پریهودانو باندي د قرآن یو اعتراض دا دئ چي هغوی له شفاعت نه ناسم او غلط تعبیر درلود، قرآنکریم فرمایي:

يَابَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِي الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ* وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ * البقرة: ۴۷-۴۸

اې بني اسرائیلو! زما هغه نعمت رایادکړئ چي پر تاسو مي پېرزو

کړي او دا چي پر ټولو عالمیانو مي فضیلت درکړ او له هغې ورځي نه ووېرېږئ چي نه څوك له بل نه څه شي دفع کولی شي او نه کوم شفاعت ترې قبلېدی شي او نه عوض او بدل ترې اخیستل کېږي او نه ئې مرسته کېدی شي.

دغه مبارك آیت چي په قرآنکریم کي په څه معمولي تفاوت سره څو ځله تکرار شویدی؛ څو اساسي مطالب افاده کوي:

- یو وخت الله تعالی پر بني اسرائیلو هومره پېرزوینه کړې وه چي دوی ته ئې د خپل عصر تر ټولو خلکو نه زیات فضیلت ورکړی وو.
- د قیامت د ورځي او په هغه ورځ د الهي محاسبې په هکله د بني اسرائیلو تصور او باور داسي شو چي گمان ئې کاوه، لویو او الله ته نږدې ذواتو ته د دوی انتساب او له هغوی سره د دوی تړاو او رابطه به له الهي عذاب نه د دوی د نجات سبب شي، گمان ئې کولو چي مونږ پیغمبرانو علیه السلام ته منسوب یو او گڼ شمېر پیغمبران زمونږ له قوم نه غوره شوي، نو دا پیغمبران به خامخا نه پرېږدي چي د دوی قوم او دوی ته منسوب کسان دوزخ ته لاړ شي!! د دوی د دې غلط تصور د تصحیح لپاره ویل کېږي چي: په هغه ورځ هیڅوك له بل نه د څه دفع کولو توان نه لري، هرڅوك به په یوازي توگه خپل رب ته حساب ورکوي، له هر چاسره به د هغه د عمل مطابق معامله کېږي، د الله مقربو بندگانو ته انتساب نه له چا نه عذاب دفع کولی شي او نه ئې له محاسبې خلاصولی شي.
- په هغه ورځ په معاوضې او بدل سره هم له الهي عذاب نه نجات

ممکن ندی، د الله تعالی محاکمه د دنیوي محاکمو په شان نده چي په مالي جریمه او عوض سره له مجازاتو نه ځان پرې وژغورلی شو، هلته به هرڅوك د خپل عمل جزا ویني، داسي هم نده لکه عیسویان چي عقیده لري او وایي چي عیسی علیه السلام د خپلو پلویانو د نجات او له الهي مجازات نه د دوی د خلاصون لپاره ځان قربان کړ او په دار شو، نو ځکه به نه لدوی پوښتنه کېږي او نه به مجازات کېږي!! قرآنکریم داسي باورونه او تصورات بې بنسټه او باطل ګڼي.

- دوی د شفاعت په هکله هم جاهلانه او د دېني اصولو مخالف تصور لري، ګمان کوي څرنګه چي دوی د لویو او مقربو شخصیتونو لمني نیولې دي، له هغوی سره د محبت دېرې ئې په سینه وهلی دي او تل ئې دوی ته مراجعه کړې ده، پر دوی ئې توسل کړی، نو د غه محبت، توسل او انتساب به د دې سبب شي چي د قیامت په ورځ د همدغو نازولو له شفاعت نه برخمن شي!! او چي دوی ئې شفا عت وکړي نو بیا به ولې جنت ته نه ځي او ولې به له دوزخ نه نه ژغورل کېږي؟!

د شفاعت په اړه د دوی د دې غلط تصور لپاره قرآن فرمایي:

- د قیامت په ورځ د هیچا شفاعت د هیچا لپاره هیڅ ګټه نه لري.
- د قیامت په ورځ به داسي څوك ونه موندلی شي چي د مجرم شفاعت ته راودانګي، د هغه مرسته وکړي او له الهي محاسبې نه ئې وژغوري.

قرآنکریم فرمایي:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا

بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمْ الظَّالِمُونَ*

البقره: ٢٥٤

اې مؤمنانو! زمونږ له لوري درکړل شوې روزي د هغې ورځې له رارسېدو نه مخکې انفاق کړئ چې نه پيرل او پلورل پکې شته او نه دوستي او نه شفاعت او کافران ظالمان دي.

همدا راز قرآنکريم هغه شفاعت نفی کوي چې په شرك منتهي کېږي، فرمايي:

وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ وَمَا نَرَى مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمْ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنكُمْ مَا كُنتُمْ تَزْعُمُونَ * الانعام: ٩٤

بيشکه چې زمونږ خوا ته همغسې يوازي راغلئ لکه چې لومړی ځل مو پيدا کړي وئ او هر هغه څه مو شا ته پرېښودل چې مونږ درباندې پېرزو کړي وو او اوس ستاسو هغه شفاعت کوونکي هم نه درسره وينو چې گمان مو کړي وو دوی ستاسو په اړه زمونږ شريکان دي، بيشکه چې ستاسې ترمنځ بېلتون راغی او مزعوم شفاعت کوونکي مو درنه ورك شوي.

همدا راز فرمايي:

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ قُلْ أَتُنَبِّئُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ *

يونس:١٨

دوی له الله تعالی نه پرته د داسي چا عبادت کوي چي "په نه عبادت سره ئې" دوی ته ضرر نشي رسولی او " په عبادت سره ئې" دوی ته ګټه نشي رسولي او وايي: دا د الله په وړاندي زمونږ شفاعت کوونکي دي، ووايه: آيا پدې شفاعت کوونکو سره غواړئ خدای د آسمانونو او ځمکي پداسي څه خبر کړی چي نه وربانديي پوهېږي؟! پاکي ده هغه لره او لدينه ډېر لوړ دئ چي شريك ورسره نيسي.

يعنی: دا مشرك عناصر چي د شفاعت په هکله غلط او باطل تصورلري، د داسي څه عبادت کوي چي دوی ترې د ضرر د دفع کولو او ګټې رسولو طمع لري ، پداسي حال کي چي دوی نه د ګټې وس لري او نه دتاوان واك، د ګټې او تاوان فيصلې له الله تعالی سره دي. مشرکين له الله تعالی نه پرته له نورو نه د مرستې غوښتلو د جواز په هکله وايي: مونږ خو د دې شيانو عبادت نه کوو، فقط دوی د خدای په دربارکي خپل شفاعت کوونکي نيسو، دوی د خدای په وړاندي زمونږ وسيله او شفيع دي، قرآن د دوی د دې ادعا د ترديد لپاره فرمايي: آيا تاسي غواړئ د خپلو شفاعت کوونکو له لاري الله تعالی ته داسي څه ووايا ست چي هغه نه پرې پوهېږي؟!! په ځمکه او يا آسمان کي له هغه نه پټ دي؟! په دنيا کي چي څوك د حاکم او پاچا په وړاندي د کوم کس شفاعت کوي نو ورته وايي: دا ښه سړی دئ، له تاسي سره اخلاص لري، څه جرم ئې ندی کړی، ستاسي معلومات د ده په اړه مکمل او دقيق ندي، هغه د دې لايق ندی چي سزا ورکړی شي او مجازات شي، بايد عفوه ورته وشي، دا ستاسي

او د نظام په ګټه ده........ آیا فکرکوئ چي الله تعالی هم همداسي دئ لکه دا دنیوي پاچایان چي شفاعت کوونکي ئې د مجرم له حقیقي حالت نه خبروي؟! آیا داسي څه شته چي له الله تعالی نه پټ وي؟! او بیا دا شفاعت کوونکي راشي او الله تعالی ته ئې په هکله معلومات ورکړي ؟! الله تعالی لدې عیب نه پاك او له شریك نه بې نیازه دئ.

قرآن د هغه کسانو حالت څومره ښه ترسیم کړی چي پدې ډول شفاعت باورلري او خپل مزعوم شفاعت کوونکي ئې د الوهیت تر درجې پورې لوړ کړیدي، دا کسان به د قیامت په ورځ په حقیقت پوه شي او وبه ویني چي دوی په غلطه روان وو، د دې خیالي شفاعت کوونکو په هکله ئې باطل تصور درلود، هغه چي دوی په دنیا کي له الله تعالی سره برابر او شریکان ګرځولي وو، نه یوازي د شفاعت کولو توان نه لري بلکه له دوی نه خپله بېزاری اعلانوي او په خپله غلطۍ اعتراف کوي، قرآن فرمایي:

تَاللَّه إِن كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ * إِذْ نُسَوِّيكُم بِرَبِّ الْعَالَمِينَ * وَمَا أَضَلَّنَا إِلاَّ الْمُجْرِمُونَ * فَمَا لَنَا مِن شَافِعِينَ * وَلاَ صَدِيقٍ حَمِيمٍ * الشعراء: ۹۷-۱۰۱

قسم په خدای چي مونږ په څرګند ضلالت او بې لاري کي وو چي تاسو مو له رب العالمین سره برابرګرځولي وئ، مونږ بل چا نه یو بې لاري کړي مګر دغو مجرمینو، اوس نه شفاعت کوونکي لرو او نه رښتینی دوست.

د قیامت په ورځ چي ټول حقایق به څرګند شي، وبه لیدل شي

چي دا مشركه ډله او په مشركانه شفاعت باور لرونكي به په خپله خپل باورونه غلط شمېرى، ځانونه به گمراه بولي، اعتراف به كوي چي دوى خپل لويان د الوهيت درجې ته اوچت كړي وو او هغه كسان به مجرم شمېري چي دوى ئې بې لاري كړي وو او وبه وايي: اوس نه داسي شفيع لرو چي د خداى په وړاندي زمونږ شفاعت او مرسته كولى شي او نه داسي دوستان او اولياء چي گمان مو كولو دوى پر مونږ او مونږ پر دوى گران يو او د قيامت په ورځ به د الله په وړاندي زمونږ حمايت او شفاعت كوي!!

د قرآنكريم متعدد آيتونه پدې دلالت كوي چي د قيامت په ورځ شفاعت نشته او د هيچا شفاعت بل چا ته گټه نه شي رسولئ، له الهي عذاب او مجازات نه ئې نه شي ژغورلى، د دې آيتونوترڅنگ داسي مبارك آيتونه هم شته چي "مشروط شفاعت "په اثبات رسوي او په جواز ئې دلالت كوي، قرآنكريم فرمايي:

مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ"

البقره : ٢٥٥

هغه به څوك وي چي د ده په وړاندي د چا شفاعت وكړى شي، مگر د ده له اذن او اجازې وروسته؟ په ټولو هغو شيانو پوه دئ چي د دوى مخى او يا شاته دي او دوى د ده له علم نه په هيڅ شي احاطه نشي كولى، مگر په هغه څه چي ده غوښتي....

يعنى هغه شفاعت نشته چي تاسي ئې تصور او گمان كوئ، داسي نده چي كومه پرښته يا كوم مقرب بنده به يو شمېر مجرمين

راغونډوي، د خداى حضور ته به ئې ورولي او هلته به ئې شفاعت كوي، نه، داسي نده، بلكه شفاعت كوونكي به هم د خداى له لوري غوره كېږي او شفاعت كېدونكي هم، هغه به مشخصو كسانو ته د خاصو كسانو په اړه د شفاعت اجازه وركوي، دواړه به د الله تعالى له لوري ټاكل كېږي، داسي گمان ونكړئ چي د لوى رب په وړاندي څوك د ده له اجازې پرته د خبرو او شفاعت توان او جرأت ولري او يا څوك دا توان ولري چي د خداى په نزد بې اجازې د كوم مجرم شفاعت وكړي او په هر څه عالم خداى د كوم مجرم له حال نه خبر كړي او د هغه د داسي صفاتو په هكله ورته معلومات وركړي چي له مجازاتو نه پرې معاف شي. الله تعالى فرمايي:

يَوْمَئذ لَا تَنفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذنَ لَهُ الرَّحْمَانُ وَرَضيَ لَهُ قَوْلًا* يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْديهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحيطُونَ به علْمًا *

طه:١٠٩-١١٠

په هغه ورځ به شفاعت څه گټه نه رسوي، مگر د هغه چا چي خداى اجازه وركړي او د ده په وينا راضي شي، هر هغه څه ورته معلوم دي چي د دوى مخي ته دي يا ئې شا ته دي او دوى علماً پر ده احاطه نشي كولى. بل ځاى كي فرمايي:

"....مَا من شَفيعٍ إِلاَّ من بَعْد إِذْنه ذَلكُمُ اللّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلاَ تَذَكَّرُونَ" *
يونس:٣

د الله تعالى له اجازې پرته به هيڅ شفاعت كوونكي نه وي، دا دئ ستاسو رب، هغه چي بايد عبادت ئې وكړى، آيا عبرت نه اخلئ؟

دا آيتونه پدې دلالت كوي چي د قيامت په ورځ به د مشركانو

مزعوم شفاعت نه وي، د شفاعت په اړه د دوی تصور او گمان بې اساسه او غلط دئ، دا ډول تصور په شرك ککړ او له شركي افكارو نه راولاړ شوی تصور دی، شريعت هغه شفاعت مني چي د دې خصوصياتو درلودونكي وي:

- شفاعت كوونكي د الله تعالی له خوا ټاكل كېږي او د الله تعالی له اجازې نه وروسته به شفاعت كولی شي.
- د شفاعت وړ او د سفارش مستحق كسان به هم د الله تعالی له خوا غوره كېږي او له الهي اذن نه وروسته به د دوی شفاعت كولی شي.
- هيڅوك دا جرأت او وس نه لري چي د الله تعالی له اجازې پرته د هغه په وړاندي څه ووايي او نه څوك د هغه له اذن نه پرته د چا د شفاعت حق او جرأت لري.
- هغه شخص د شفاعت وړ بلل كېږي چي مسلمان وي خو جرم ترې شوی وي، د مشرك لپاره شفاعت نشته، الله تعالی له شرك نه پرته د ټولو گناهونو بخښنه كوي. خوشرك نه بخښي او نه د مشرك په حق كي د چا شفاعت قبلوي او هيڅوك هم دا جرأت نشي كولی چي د الله تعالی په وړاندي د كوم مشرك شفاعت وكړي.

تأویل

دا لیکنه په اصل کي د یوه ایراني لیکوال د یوې مقالې ځواب دئ چي د ورور حکمتیار لخوا ورکړي شوي او د ایراني مشهورې ورځپاڼې (همشهری) د ۱۳۷۹ کال په ۱۷ او ۱۸ ګڼه کي خپره شوې وه او په ایراني مطبوعاتو کي ئې زیات بحثونه راولاړ کړي او ډول ډول غبرګونونه ئې راپارولي وو. په ځواب کي ئې دیارلس مقالې ولیکل شوې خو ټولي ناقصي او کمزورې، مونږ دلته همدا لیکنه د درنو لوستونکو د استفادې لپاره راخلو:

محترم ورور ډاکټر حبیب نبوی یجي په قر آن کي د تأویل او د هرمنوتیك علم په ا ړه یوه مقاله لیکلې چي په همشهری نومې مشهوره ور ځپاڼه کي د اردیبهشت میاشتې په ۱۷ او۱۸ نېټه خپره شوې وه، نوموړي د تأویل په اړه د څو نظریاتو یادونه کړې ده؛ خو نه پوهېږم ولې ئې د تأویل په اړه تر ټولو

مهم او اساسي نظر چي فکر کوم له تولو نظریاتو نه دقیق او زیات صحیح دئ له پامه غورځولی دئ او هیڅ توجه ئې نده ورته کړې!

له همدې کبله مي وغوښتل همدا تشه ډکه کړم، له محترم لیکوال نه پاتې شوی نظر ولیکم او د همشهری درانه لوستونکي د هغه څه لوستلو ته راوبولم چي د دکتور حبیب په مقاله کي توجه نده ورته شوې.

هغه څه چي د تأویل په رابطه د مفسرینو ترمنځ د اختلاف سبب شوی، د آل عمران د سورې په اووم نمبر آیت کي د (متشابه) کلمې په څنګ کي د هغې راوړل دي:

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ* آل عمران :۷

الله هغه ذات دئ چي پر تائې دا کتاب نازل کړ چي ځیني آیتونه ئې محکم دي او دا د دې کتاب اصل او بنسټ دئ او پاتې ئې متشابه دي. نو هغه کسان چي په زړونو کي ئې کوږوالی دئ هغوی په متشابهاتو پسې درومي، د فتنې په لټه کي او د تأویل لپاره، پداسي حال کي چي په تأویل ئې له الله تعالی پرته هیڅوك نه پوهېږي او هغه کسان چي په علم کي راسخ دي وایي: ایمان مو پری راوړی، ټول د الله تعالی له لوري دئ او پند نه اخلي مګر د عقل

خاوندان.

دغه آیت څو اساسي مطالب په ګوته کوي:

۱: د قرآنکریم آیتونه په عمومي توګه په دوه ډوله دي : محکم او متشابه.

۲: محکم آیتونه د قرآنکریم اساسي محور دئ او متشابه آیتونه ئې کمه، محدوده او ضمني برخه ده.

که په قرآنکریم کي لږ غور او دقت وکړو نو دا به راته په ډاګه شي چي د قرآنکریم د بحث او څیړني دوه اساسي محورونه دي، یو شمېرئې په هغو قضایاوو پوری اړه لري چي د انسان لپاره مشهود، څرګند او ښکاره دي او په انساني قاموس کي ورته صریح او څرګند الفاظ شته، لکه لمر، سپوږمۍ، آسمان، ځمکه، غر، انسان او نور، دوهمه برخه ئې لداسي شیانو سره تړاو لري چي له نظره پټ او غایب دي او انسان په خپل قاموس کي داسي کلمات نه لري چي د هغوی د معرفي کولو لپاره ئې وکاروي. د دې غیبي شیانو د پېژندلو او معرفي کولو لپاره لابد باید هغه الفاظ وکارولي شي چي په اصل کي د ملموسو او ښکاره شیانو لپاره وضع شویدي او ناچار باید د تشبیه له فن نه کار واخیستل شي ترڅو د دې غیبي څیز یو داسي انځور وړاندي کړی شي چي حقیقت ته نږدې وي، له همدې ځایه آیتونه په دوو برخو وېشل کېږي:

هغه آیتونه چي د ښکاره او مشهود عالم په اړه بحث کوي، پدې ډول آیتونو کي داسي الفاظ استعمال شویدي چي هریو د خپل ځانګړي مورد لپاره وضع شویدی، مفهوم او مدلول ئې څرګند دئ،

د آیت مراد او په خپل مورد د لفظ تطبیق آسانه دئ، دا آیتونه محکم دي، خو هغه آیتونه چي له غیب او غیبي شیانو نه بحث کوي، پدې ډول آیتونو کي د غیبي شیانو د افادې او تعریف لپاره د تشبیه فن کارول شوی او داسي الفاظ پکي استعمال شویدي چي په اصل کي د څرګندو او ټولو ته د ښکاره شیانو لپاره وضع شوي دي، دا آیتونه متشابه بلل کېږي.

لکه په دې مبارك آیت کي:

إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ * الاعراف: ٥٤

د یوم، استواء او عرش الفاظ په حقیقت کي د ښکاره او څرګندو شیانو لپاره وضع شویدي، خو پدې آیت کي د ځمکي او آسمان د پیدا ایښت د شپږو مراحلو او پرځمکه او آسمان د الله تعالی د سلطی او سیطری د افادی او بیانولو لپاره استعمال شویدي او د دې مطلب د افاده کولو لپاره راغلي چي دا ځمکه او آسمان په شپږو مرحلو کښې پیدا شوی، الله تعالی د هر څه مالك او واکدار دئ او هر څه ئې تر واك او عرش لاندي دي.

او څرنګه چي د قرآنکریم اصلي محور محکم آیتونه دي نو لازمه ده چي متشابه آیتونه همدې لورته راجع کړو او د محکمو آیتونو په رڼا کي ئې تفسیر او توضیح کړو. نه ښایي متشابه آیتونه په مستقله توګه او محکم آیتونو ته له ارجاع نه پرته په ځانګړي ډول بیان او توضیح کړو. هغه کسان چي په متشابه آیتونو پسې ځي او هڅه کوي چي په ځانګړی توګه او محکمو آیتونو ته له ارجاع پرته

ئې تفسیر کړي، هغوی په غلطه روان دي، زړونه ئې رنځور دي، فکري انحراف ئې د دې سبب شوی چې دا غلط تصور خپل کړي، د هغوی مقصد یا فتنه وي او یا د دې آیتونو پر تأویل علم او پوهه حاصلول. هر چا چې د متشابه آیتونو په مراد اکتفاء ونکړه او د تأویل په لټه کي شو، هغه به یا د رنځور زړه خاوند وي چې فتنه لټوي او یا به ئې داسي کارته ملا تړلی وي چې له الله تعالی پرته ئې هیڅوك هم د کولو توان نه لري. هغه غواړي د متشابهاتو په تأویل پوه شي خو د متشابهاتو علم یوازي له الله تعالی سره دئ؛ ځکه هغه څه چې د انسان له حواسو نه پټ دي او په عالم غیب کي قرار لري او انسان نه شي کولی په خپلو محدودو حواسو ئې درك کړي، قرآنکریم د عالم غیب د دغو پټو شیانو د پېژندني او معرفي کولو لپاره داسي الفاظ استعمال کړیدي چې د انسان لپاره ئې درك او فهم آسانه دئ او په همدی الفاظو سره ئې د غیبي شیانو مناسب او ممکن انځور وړاندي کړی او د کایناتو او عالم په معرفي کولو کي تر هغه ځایه مخکي تللی تر کومه پوری چې انساني عقل د تلو توان لري، لدینه آخوا انساني عقل د مخکي تگ وس او توان نه لري، نور ئې وزرونه سوځي، باید همدلته توقف وکړي، د هغه د ناقص عقل، قاصر تصور او محدود توان، تنگ نظر، ناقص استعداد او محدود قاموس غوښتنه دا ده چې همدلته په همدې کرښه ودرېږي او نور د مخکي تگ هڅه او هاند ونکړي، هغه نور د مخکي تگ توان نه لري او نه شي کولی د غیبي شیانو په حقیقت او تأویل پوه شي.

د افسوس خبره ده چې یو شمېر دوستان د دې مبارك آیت

صريح حکم ته توجه نه کوي او د آيت د وروستۍ برخې په رابطه داسې څه وايي چې له لومړۍ برخې سره ئې تناقض لري، د آيت لومړنۍ برخه وايي: د رنځور زړه خاوند، فتنه لټوونکی، ماجرا غوښتونکی، شکاك او قناعت نه کوونکی د متشابه آيتونو په لټه کې وي، هڅه کوي پر تأويل ئې پوه شي او په همدې پسې وايي: له الله تعالی پرته هيڅوك د متشابهاتو په تأويل نه پوهېږي. په پای کې فرمايي: د دې ماجرا غوښتونکو، فتنه گرو او بيمارو زړونو خاوندانو په مقابل کې عالمان او د پاخه علم خاوندان وايي: مونږ ايمان وربانديې راوړی دئ، ټول د الله له لوري دئ او له عاقلانو پرته بل څوك پند نه اخلي. د تعجب ځای دئ چې هغوی په دې صراحت سترگې پټوي او ادعا کوي چې د آيت په وروستۍ برخه کې الله او د پاخه علم خاوندان مستثنی شويدي او د (الله) او (الراسخون) ترمنځ "واو" د عطف واو دئ، دا غلط نظر نه يوازي د همدې آيت له لومړنۍ برخې سره ټکر کوي بلکه د بلاغت خلاف هم دئ، که د الله (تعالی) له لفظ نه وروسته توقف ونکړو او دا واو د عطف واو وشمېرو نو بايد وروستنۍ جمله ټوله پر ماقبل عطف کړو چې بيائې معنی داسې کېږي: د هغوی پر تأويل له الله او الراسخون في العلم نه پرته بل څوك نه پوهېږي او خدای او د پاخه علم خاوندان وايي: مونږ ايمان وربانديې راوړی، ټول د الله له لوري دي!! يعنی بايد د يقولون په لفظ کې ضمير الله او الراسخون في العلم دواړو ته راجع وي!! او څرگنده ده چې دا نه معقول ده او نه صحيح. د آيت اول او آخر په دې دلالت کوي چې بايد د الله له لفظ سره توقف وکړو او د متشابهاتو د تأويل

علم يوازي تر الله تعالی پورې خاص و شمېرو.

په خواشینۍ سره یادونه کېږي چې ځیني نور بیا وايي چې کېدی شي یو آیت یو وخت متشابه وي او بل ځای محکم، یعنی کولی شو له یوه اړخه ئې متشابه وګڼو او له بله اړخه ئې محکم وشمېرو!! دا نظر نه یوازي د آیتونو د وېش په اړه د قرآنکریم له څرګندونو سره اړخ نه لګوي بلکه پدې سره د قرآنکریم د هر آیت په اړه دا ګمان راولاړوي چې شاید دا به هم متشابه وي!! دا نظر هغه کسان وړاندي کوي چې اصلاً د محکم او متشابه په اړه پوره او لازم علم نه لري، دوی د قرآنکریم د مخاطبینو فهم او پوهه معیار ګرځوي، یعنی هغه آیت چې مخاطب پرې پوه شو، شك او تردد ورته پکي پیدا نشو، هغه محکم دئ او که شك او تردد ئې پکي وکړ او له فهم نه ئې عاجز شو؛ نو بیا دا آیت متشابه دئ؛ خو حقیقت دا دئ چې د محکم او متشابه د وېش معیار د مخاطب فهم او علم ندی، آیتونه د مخاطبینو انګېرني او فهم ته له توجه او پاملرني پرته په محکم او متشابه وېشل شویدي. د متشابه لفظ په خپله پدې دلالت کوي چې لدینه هغه آیتونه مراد دي چې د تشبیه فن پکي په کار وړل شویدی، د غیبی عالم شیان پداسي الفاظو سره پکي معرفي شویدي چې په اصل او حقیقت کي د ښکاره او ظاهري څیزونو لپاره وضع او ایښودل شویدي او د تشبیه پذریعه همدا غیبي شیان انسان ته معرفي شویدي.

د تأویل لغوي معنی اصل او اول ته اړول دي او دلته دا مطلب افاده کوي چې متشابه لفظ له فعلي حالت نه خپل اصلي او اولني

حالت ته واړولی شي. یعني دا چي له تشبیه نه لاسته راغلی مفهوم کافی ونه شمېرو، بلکه د هغه شیز په حقیقت د پوهېدو هڅه وکړو چي چي د تشبیه له لاري مونږ ته رامعرفي شويدی. د مثال په ډول: زمونږ په عرف او قاموس کي عرش هغه تخت ته ویل کېږي چي پاچا ورباندي کښېني او دا ئې د قدرت او واك ښښه وي. دا عرش یو جسم وي چي څلور پښې لري. ښه نو د الله تعالی د عرش معنی څه ده؟ که مونږ د دې لفظ د تأویل هڅه وکړو نو باید پدې اکتفاء ونکړو چي د الله تعالی عرش د ده د قدرت او بې مثاله واکمنۍ مظهر او ښښه ده، بلکه دا معنی کافی ونه شمېرو او هڅه وکړو چي د الله تعالی د عرش په ماهیت ځان پوه کړو، حال دا چي ممکنه نده د الله تعالی د عرش ماهیت درك کړو او په حقیقت ئې پوه شو، لا زمه ده چي په خپل حد ودرېږو، له پولو نه د تجاوز او تېرېدو هڅه ونکړو. هرڅوك چي د عرش د ماهیت او کیفیت او د استواء د کیفیت په هکله بحث او مناقشې کوي دا ډول کسان به یا د رنځور زړه خاوندان وي او یا به د خلکو په منځ کي د فتنې ایجادول غواړي او یا به د بې ځایه غرور او لوئی په مرض اخته وي او ځان به ورته لوی ښکاري، په خپل عقل به غره وي او داسي مړې یا گوله به خولی ته وړي چي ترستوني ئې نه شي تېرولی او له خپل تڼغر نه به پښی اوږدې غځوي. پدې تول پوهېږو چي قرآنکریم د انسانانو په ژبه نازل شوی او خپل پیغام ئې پداسي الفاظو سره بیان کړی چي په عربي قاموس کي موجود دې او دا الفاظ په اصل کي د مشهودو او ښکاره شیزونو لپاره وضع شوي، کله چي قرآنکریم انسان ته له ښکاره او څرگندو

شیانو نه خبري او بحث کوی نو لفظ او مدلول ئې دواړه واضح او څرګند وي، انسان ئې په آسانۍ سره درك کولی او وربانديٍ پوهېدلی شي، مخاطب د دا ډول کلماتو د اورېدلو او ویلو په وخت کې له هیڅ مشکل، شك او اشکال سره نه مخ کېږي، خو کله چې د قرآنکریم د بحث موضوع بدلېږي، له غیبی او غیرمشهودو شیانو نه خبری کوي او د پټ عالم بحث شروع کېږي، نو پدې صورت کې د انساني قاموس په وړاندي سره کړښه کښل کېږي، دغه قاموس بیا د دې پټ او غیبي عالم د اجزاوو د تعریف او پېژندني لپاره مناسب او لا زم الفاظ نه لري، دا پټ عالم په انساني قاموس کي نه شی ځائیدلی، دا قاموس د دې غیبي شیانو د معرفي کولو صلاحیت او ظرفیت نه لري، د ناچارۍ له مخي د دې غیبي امورو د معرفي کولو لپاره باید همغه ناقص او تنګ الفاظ وکارول شي او همغه د مشهودو او ښکاره شیانو لپاره وضع شوي الفاظ استعمال شي او په همدی الفاظو سره د انسان د فهم او پوهی لپاره د غیبي شیانو یو تصویر او ترسیم وړاندي شي او د تشبیه د فن په مرسته انساني عقل ته د غیبي امورو نقشه انځور شي. د دا ډول آیتونو د الفاظو تأویل او د تشبیه له حالت نه اصلي او لومړني حالت ته اړول د انسان د وس خبره نده، پدې کیفیت له الله تعالی پرته بل څوك نه پوهېږي، ځکه ترکومه حده چي ممکنه وه او انسان ئې توان درلودو، ترهغه حده همدې متشابه آیتونو په همدې الفاظو سره دا شیان معرفي کړي دي، لدینه آخوا انساني عقل د مخکي تګ استعداد او توان نه لري، انسان باید همدلته په همدې پوله توقف وکړي، نور باید د

وړاندي تگ هیله او هڅه ونکړي، همدا ئې د توان آخرینۍ او وروستۍ پوله ده، عقل او فهم ئې نور د مخکي تگ توان نه لري، نور نشي کولی دا شیان لدینه زیات وپېژني.

ځیني دوستان وایي: له مونږ سره داسي روایات شته چي ثابتوي "الراسخون فِي اَلعِلمِ" یا د پاخه علم خاوندان په تأویل پوهېږي، پدې اړه لاندیني څوټکي یادول غواړو:

• پدې کي شك نشته چي د رسول الله صلی الله علیه وسلم اصحاب او اهل بیت رضي الله عنهم له بل هرچا نه د قرآنکریم په ژبه ښه او زیات پوهېدل، هغوی له ټولو نه زیات د قرآنکریم په مفهوم او هدف پوه وو، مسلمانان ټول پدې اتفاق لري او ټول عقیده لري چي د قرآني مفاهیمو د زده کړې او پوهې لپاره باید د اصحابو رضي الله عنهم نظریاتو ته مراجعه وشي، پدې رابطه هیڅ اختلا ف نشته، اختلاف پدې کي دئ چي د روایت راوي څوك دي؟ آیا دا روایت له مصئون او ډاډمني لاري مونږ ته رارسېدلي؟ او آیا د وخت تېرېدو او د راویانو تعدد خو پر روایت څه اثر ندی کړی او په الفاظو کي ئې د څه بدلون باعث ندی شوی؟ آیا د روایاتو د ثبتولو په اړه همغه اهتمام او دقت شوی چي د آیتونو په ارتباط شوی؟

• نه ښایي هر روایت معیار وگرځوو او د قرآن آیتونه د هغه په گټه توجیه کړو، بلکه لازمه دا ده چي هر روایت قرآن ته راجع کړو، په قرآن ئې وتلو، که له قرآنکریم سره موافق او برابر وو نو قبول ئې کړو او که نه نو د قبول وړ ئې ونه گڼو. رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي: که زما له خوا داسي حدیث درته ورسېد چي له قرآن سره ئې

تعارض او ټکر درلود نو هغه په دیوال ووهئ (مه ئې قبلوئ)

• هغه روایت چې له عقل سره ئې سمون نه درلود او داسې مطلب ئې افاده کاوو چې پر انساني عقل برابر نه راتو او له عقلي معیار سره ئې ټکر کولو او هغه روایت چې یوه لوی شخصیت ته داسې قول پکې منسوب شوی وي چې د لویانو له اقوالو سره سمون ونلري، د اسلامي معیارونو له مخې کمزوری او ناوړه ګڼل کېږي، لکه د ځان ستایل او نورو ته ښکنځلی او بد رد ویل، له قدرت سره مینه، ځان زړه ور، شجاع، غیرتي، په غیب پوه ګڼل او داسې نورې ادعاګانې کول، نو د داسې روایاتو په اړه باید محتاط وو، هم د دې روایت په هکله او هم ئې د راوي په هکله باید شك ولرو او له ترویج او نشر نه ئې ډډه وکړو، ځکه دا امکان نه لري او له توقع نه بهر ده چې یو لوی شخصیت د ځان ستاینه وکړي، امکان نه لري په اسلام او قرآن پوه انسان د علم غیب ادعا وکړي، د صالحو او مؤمنو شخصیتونو دود ندی چې د ځان لپاره د مقام او قدرت غوښتنه وکړي، امکان نه لري چې یو عالم، د دین په اساساتو پوه او په اسلامي اخلاقو متخلق انسان دا ادعا وکړي چې زه د راسخ فی العلم له ډلې نه یم، د پاخه علم خاوند او د متشابهاتو په تأویل پوه، که پوهېدلی نو دا کار به ئې کړی وو، د ادعا په ځای به ئې متشابهات توضیح کړي وو، مونږ خو د دوی په اقوالو کې هیڅ داسې بېلګه نه ګورو چې د کوم متشابه آیت په اړه ئې څه ویلي وي.

• د تأویل په اړه چې محترم ورور داکتر ایجی کوم تحلیل کړی له هغه نه داسې څرګندېږي چې ګویا د قرآنکریم الفاظ څو مختلفې

معناګاني لري او د قرآنکریم آیتونه د ظهر او بطن، ښکاره او پټ (مخ او منځ) لري او د هر آیت په بطن کي بیا نور بطنونه شته!! راشی وګورو چي دا وینا د قرآنکریم ستاینه او توصیف دئ او که نه برعکس دا قرآن ته د یوه عیب د انتساب په معنا ده؟! د قرآنکریم په اړه کېدی شي دوه انګېرني ولرو:

۱. قرآنکریم واضح، مبین او څرګند کتاب دئ چي له آسمان نه ځمکي ته د انسان د هدایت لپاره "نازل" شوی، الفاظ او مفاهیم ئې مخاطب ته څرګند او د فهم وړ دي.

۲. قرآنکریم داسي کتاب دئ چي الفاظ او مفاهیم ئې سخت مغلق، پیچلي او له فهم نه لوړ دي، له محدودو کسانو پرته نور څوك ئې په معنی او هدف نه شی پوهېدلی.

راشئ دا وګورو چي له دغو دوو تصوراتو او انګېرنو نه کوم یو حقیقت ته نږدې او صحیح دئ؟ دا هم باید وڅېړو چي ولې او په کوم دلیل ځیني کسان د قرآنکریم په هکله دا ادعا کوي چي قرآن پیچلی او مغلق کتاب دئ او له محدودو افرادو پرته نورو ته د درك او فهم وړ ندی؟ د دې تصور د پیدا کېدو علت څه دئ؟ آیا دا پر قرآنکریم د علم او پوهې په نتیجه کي رامنځته شوی دئ؟ او که قرآنکریم ته زیات احترام د دې تصور د راولاړېدو سبب دئ؟ او که جهل او ناپوهي ئې عامل دئ؟ او یا دا چي غرض او مرض، انحصار طلبي او له دین نه دکان جوړول ئې ترشا دي؟ څوك چي د قرآنکریم په هکله دا غلط او ناقص تصور لري، د خپلي رأیی د اثبات لپاره څه دلایل وړاندي کوي؟ د قرآنکریم کومې برخي پیچلی او له فهم نه لوړ

بولي؟ د دې موضوعاتو څېړل ډېر وخت او اوږده بحث ته ضرورت لري، خو هڅه به وکړو چې په مختصرو الفاظو سره پدې هکله څه ناڅه رڼا واچوو:

قرآنکريم په پوره صراحت، تأکيد او تکرار سره دا خبره کوي چې قرآني آيتونه روښانه، واضح، آسانه، د فهم وړ، له غموض او ابهام نه پاك او فارغ دي، فرمايي:

تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ * القصص: ٢

دا د روښانه او واضح کتاب آيتونه دي

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقرآن لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ * القمر: ١٧

بيشکه چې قرآن مو د يادونې لپاره آسانه کړی؛ آيا پند اخيستونکی شته؟

دا مبارك آيت درې ځله په قرآن کې تکرار شويدی.

پداسې حال کې چې د دې کتاب نازلوونکی حکيم خدای په ډېر صراحت، وضاحت، تأکيد او تکرار سره فرمايي چې قرآن آسانه، واضح او څرګند دئ، د هر چا لپاره د فهم وړ او د هر پنداخيستونکي لپاره د پند وړ دئ، که څوك د دې الهي قضاوت او حکم په مقابل کې دا ادعا وکړي چې په قرآنکريم کې يو شمېر پيچلي او د غامضې معنی درلودونکي الفاظ او برخي هم شته چې هر چا ته د فهم وړ ندي، آيا دا نظر به د منلو وړ وي؟ آيا دا قضاوت د قرآني قضاوت مخالف ندی؟! آيا د قرآن په مقابل کې بې باکي او بې حرمتي نده؟ الله تعالی د خپل کتاب په اړه يو څه وايي او دا خلك د دې قول مخالف بل څه، الله تعالی قرآن آسانه او د فهم وړ بولي، خو

هغوی عیب وریوری ترې، د فهم له سطحی نه ئې لوړ شمېرې او لګیا دي د دې باطل تصور د اثبات لپاره دلایل لټوي!!

په سلګونو آیتونه پدې دلا لت کوي چې قرآنکریم واضح، روښانه او آسانه دئ،که یوازې همدا پورته ذکر شوي آیتونه هم وي نو همدا کافي وو چې مخالفت ئې نه وی شوی او داسې تصور را سره هیڅ کله نه وی پیدا شوی چې قرآني آیتونه سخت، پیچلي او له فهم نه لوړ دي.

الله تعالی او رسول صلی الله علیه وسلم خلك تشویقوي چې قرآنکریم ته رجوع وکړې، هغه د خپلې لارې مشال وګرځوې، بلنه ورکوي چې په دې کتاب سره له تیارو نه د رڼا لور ته لاره مومې، ورته وایي چې پدې کتاب سره هم ځان پېژندی شې او هم الله تعالی، هم دنیا او هم آخرت، ښه له بد ، خیر له شر ، ګټور له زیانمنو شیانو نه ورباندې بېلولی شې، دا کتاب معیار دئ، تله ده، مشال دئ، لارښود دئ، د ټولو لپاره رانازل شوی او د ټولو لپاره د فهم او درك وړ دئ. لدې وضاحت او صراحت سره سره شته داسې کسان چې د دې حقیقت په خلاف غلط تصورات لري او وایي: د قرآنکریم پر مفاهیمو پوهېدل آسانه ندی، دا د هر چا د وس خبره نده، دا کار د ټولو لپاره ممکن ندی، پدې کتاب کې پیچلي او غامض مسائل شته، هرڅوك ورباندې نشي پوهېدی او په دې ترتیب سره هغه قرآنکریم چې باید د نورو معرفي کوونکي وي په خپله د تعریف او پېژندنې بلې وسیلې ته اړ شمېرل کېږي او د دې په ځای چې د نورو لپاره مشال او څراغ وي په خپله روښانه کوونکي ته محتاج بلل

کېږي!! دا څه عجيب قضاوت!! دا څومره بې انصافه تصور!! او دا څومره ناروا او غلطه انګېرنه!!

قرآن فرمايي! که دکوم آيت په مفهوم پوه نه شوئ،کوم آيت مشکل او سخت درته ښکاره شو نو د همدې مشکل مفهوم توضيح او بيان په نورو آيتونو کي ولټوئ، ځکه چي دا کتاب داسي دئ چي يوه برخه ئې د بلي تشريح او بيان کوي، سوالونو ته ځواب وايي، اشکالات رفع کوي او ابهامات له منځه وړي. رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايي: که داسي حديث درته راغی چي له قرآن سره ئې تناقض او توپير درلود نو په ديوال ئې ووهئ. خو دا ښاغلي وايي: زمونږ خبره د قرآنکريم په هکله معيار او ملاك ده!! خپل نظريات دومره بارزښته شمېري چي بايد قرآني مفاهيم ورباندي وتلل شي او د قرآن په ځای د دوی تصورات مرجع او مصدر وبلل شي!!

ديني تحريکونه او اسلامي خوځښتونه تل دا عارضه او مشکل لري چي د تأسيس له لومړي پړاو نه وروسته ئې يوه داسي خاصه ډله رامنځته شي چي له دين نه ځانته دکان جوړ کړي او د خلکو د تحميق په وسيله ئې بدل کړي، په چل سره او د دين په نامه له خلکو مال او دولت ترلاسه کوي او نه پرېږدی چي خلك د دين په اصلي غوښتنو پوه شي، قرآنکريم د دې ستر خنډ په هکله فرمايي:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنْ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ...*

التوبه: ٣٤

اې مؤمنانو! زيات شمېر احبار او رهبان (د يهودو او نصرانيانو

علماء) په ناحقه د خلکومالونه خوري او د الله تعالی د لاری خنډ گرځي.

هرکله چې د الله دین دغو خلکو ته پاتې شوی او دا خلك پدې توانېدلي چې له دین نه د خلکو د تحمیق او ناوړه گټې ترلاسه کولو وسیله جوړه کړي، نو کریم خدای د خلکو د هدایت لپاره پیغمبران رالېږلی، ترڅو دین د دوې له انحصار نه آزاد کړي، د دوی له خوا جوړ شوي خرافات او په دین پوری په ناحقه لگیدلی تورونه له منځه یوسي، د خلکو پراوړو په ناحقه ایښودل شوي درانه بارونه لری کړي او د همدې مکارو او دروغجنو له خوا د خلکو په لاس پښو کې اچول شوي ځنځیرونه مات کړي، د الله تعالی او خلکو ترمنځ بې اساسه او کاذب موانع ختم کړي او خلکو ته دا وښیي چې دا د دېن دروغجن او مکار ټیکه دارن، د بندگانو او الله تر منځ واسطه ندي، الله تعالی ته د رسېدو لاره له دوی نه نده تېره شوې، هر بنده کولی شي له خپل رب سره مخامخ او له واسطې پرته راز او نیاز وکړي او دا ورته په ډاگه کړي چې خدای د ټولو رب دئ، هر چیر ته د هرچا دعا او فریاد اوري، هر بنده ته د غاړې تر رگ نه ورلنډ دئ، هغه ته د رسېدو لپاره هیڅ وسیلی ته اړتیا نشته، هیڅوك د هغه له اجازې او امر پرته د هیچا شفاعت نه شي کولی، چا ته چې الله تعالی د زیان اراده کړې وي هیڅوك خیر نشيوررسولی او چا ته ئې چه خیر غوښتی وي هیڅوك ضرر نشي ورسولی. او ټولو ته اعلانوي چې خدای ته رجوع وکړئ، یوازي د ده عبادت وکړئ او یوازي له ده نه مرسته وغواړئ.

الله تعالی خپل کتاب انسانانو ته رالیږلی، مخاطبین ئې ټول انسانان دي، دا د کومې ځانګړې طبقې لپاره ندی نازل شوی، دا د انسانانو د علم او فهم له سطحې سره برابر کتاب دئ. الله تعالی دا "کتاب" د خلکو د فهم سطحې ته "رانازل" کړی، هغه ئې دومره لاندي راوستی چي د هرچا لاس وررسېدی شي، هغه کسان چي د قرآنکریم په رابطه وایي چي دا یو پیچلی او غامض کتاب دئ هغوی یا دا غواړي چي دین په خپل انحصار او ګروت کي وساتي، ناوړه ګټه ترې وکړي او د دین په عام کېدو کي د خپلي سوداګرۍ زیانویني او یا دا چي له قرآن نه هیڅ علم نه لري، قرآن ته ئې په غور او دقت مراجعه نده کړې او د قرآن په نسبت خپل جهل ئې د قرآن د غموض لپاره دلیل ګرځولی دئ او یا دا چي د همدې تبلیغاتو تراغېزې لاندي راغلی، همدا غلطه خبره ئې په پټو سترګو منلې. دا ډله د خپل غلط تصور د اثبات لپاره دا دلیل وړاندي کوي چي: قرآنکریم دوه ډوله آیتونه لري: یو محکم او بل متشابه. محکم هغه دي چي الفاظ او مفاهیم ئې واضح، روښانه او صریح وي، هر څوك وربانديٍ پوهېدلی شي؛ خو متشابه هغه دي چي د قرآنکریم د حکم په اساس د تأویل وړ ندي!! دا د دوی غلط نظر او دلیل دئ خو حقیقت بیا بل څه دئ، رحمن خدای چي دا دین ئې د انساني ژوند د تنظیم لپاره رالیږلی دئ، په څرګندو او روښانه الفاظو سره ئې د انسانانو او د دوی د ملموس او ښکاره ماحول په هکله بحث او خبري کړیدي، ښه او بد ، مضر او ګټور، خیر او شر ئې د همدوی په ژبه ورته بیان کړي دئ، د حقایقو د بیان لپاره ئې دا دین له آسمانه ځمکي ته راکوز

کړی، دومره ئې راکوز کړی او داسي ئې بیان کړی چي د انسان د فهم او ادراك له سويي سره بالکل برابر شي، حامل ئې په خپله امي دئ، په امي قوم کي مبعوث شوی، لومړي حاملان ئې په ليك لوست نه پوهېدل، د بلال حبشي، سلمان فارسي، صهيب رومي او ابوذر غفاري په څېر کسان چي نه ئې عربي سمه زده وه او نه په ليك لوست سم پوهېدل، دوی مخامخ له پيغمبر عليه السلام نه د قرآن آيتونه ترلاسه کول، په مراد ئې پوهېدل، نورو ته ئې رسول او د پلي کولو لپاره ئې جهاد ته ملا تړله. متأسفانه همدا عام فهمه، آسانه او روښانه دين د وخت په تېرېدو سره د داسي کسانو په لاس کي لويدلی چي غواړي نور خلك وړباندي تحميق کړي، دين په ځان پوري منحصروي او نورو خلکو ته وايي: دا دين يوازي زمونږ لپاره د فهم وړ دئ، نور څوك پدې دين نه شی پوهېدلی، د الله تعالی په ژبه يوازي مونږ پوهېږو، نور دا توان نه لري چي د دېن په رموزو او اسرارو پوه شي، که څوك غواړي له الله تعالی سره رابطه ونيسي نو بايد زمونږ له لاری خدای ته د رسېدو کوشش وکړي، دوی د خدای استازي، د دېن ترجمانان او د خدای او بنده ترمنځ واسطه او وسيله دي!! پدې ډول بې اساسه خبرو سره هغه دين چي ډېر آسانه او عام فهم دئ، په داسي يوه دين بدل کړی چي د يوې خاصې ډلي په واك کي محدود او منحصر پاتې شي، الله تعالی دين له آسمان نه ځمکي ته رالېږلی، خو دوی ئې بېرته له ځمکي نه آسمان ته پورته کړي، هومر لوړ چي د هيچا لاس نشي وررسېدی!! دا خلك، هغه دين چي لومړنی حامل او راوړونکي ئې امي وو، پداسي دين بدلوي چي

فیلسوفان ئې په الف باء نشي پوهېدی!! هغه دين چي د انسان او طبيعت په هکله بحث کوي، پداسي څه بدلوي چي د بحث محور ئې خارق العاده کارونه او ماوراء الطبيعت توکي او پېښي وي!! د دې ډلي د غلط تفسير له مخي د قرآنکريم ټول څرګند او صريح الفاظ په پيچليو او غامضو مفاهيمو بدلېږي او محکم آيتونه ئې هم د انسان د فهم له دايرې نه وزي، که قرآنکريم له لمر، سپوږمۍ، ځمکي، آسمان، غرونو، سيندونو، وريځو او باران نه خبري کوي نو د دوی په اند د دې روښانه الفاظو معنی هم هغه نده چي عام خلك ئې انګېري، که څوك غواړي د دې الفاظو په اصلي معنی پوه شي نو بايد د دوی په اصطلاح دين پوهانو ته رجوع وکړي، هغه چي د دوی له زعم او ګمان سره سم د الفاظو په بطن پوهېږي، که داسي ونکړي او د کلماتو معنی بل ځای ولټوي نو حتماً به د اشتباه مرتکب شي!! دا انګېرنه او تصور چي له دين نه دکان جوړوي، دين د څو محدودو کسانو په انحصار کي راولي او دين د هغو کسانو د لاس آله جوړوي چي خلك پرې تحميق کړي او د خلکو مالونه پرې وخوري، قرآنکريم دا حالت څومره ښه انځور کړی:

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ *

آل عمران:۷۸

له دوی نه يوه ډله داسي ده چي په خپلي ليکني او کتاب خپلي ژبې

داسي اړوي چي ته هغه د الله تعالی د کتاب یوه برخه وبولی، پداسي حال کي چي هغه د الله د کتاب برخه نده، دوی وایي: دا خبري ټولی د الله له لوري دي، پداسي حال کي چي د الله له خوا ندي، په خدای پوري دروغ تړي سره له دې چي ښه پوهېږي.

گورئ چي دا مکاره او ټگماره ډله خپلي لیکني او خپلي خبري د الله تعالی کتاب ته منسوبوي، خپل غلط او مغرضانه تفسیر او تعبیر ته الهي تعبیر وایي، دوی دا غلطي قصداً او په لوی لاس کوي، ښه پوهېږي چي دا خبری نه د الله تعالی په کتاب کي شته او نه د الهي کتاب معنا هغه ده چي دوی ئې وایي. په دې آیت پسې له ذکر شوو نورو آیتونو نه دا په ډاگه معلومېږي چي په دې رنګ اخته کسان یا هغه خلك دي چي له دین نه ناوړه گټه پورته کول ورته په میراث رسېدلي او یا هغه واکمنان دي چي له دین نه د خپل زعامت او واکمنۍ د اثبات لپاره وسیله جوړوي او دین د خلکو د غلامۍ آله گرځوي او یا هغه کسان دي چي غواړي پیغمبرانو علیهم السلام او دیني مشرانو ته د انتساب له لاري امتیازات لاسته راوړي، همدا کسان دي چي ځیني شخصیتونه د الوهیت تر مقامه پورته کوي، د خدای شریکان ئې جوړوي، د علم غیب خاوند او د عالم په امورو کي د تصرف حق ورته ثابتوي، له دوی نه مرسته او پردوی توسل لازمي گڼي او ادعا کوي چي یوازي د دوی له لاري د الله تعالی دربار ته لار موندل ممکن ده!! دوی دا ادعاگاني له دغو درنو شخصیتونو سره د محبت او هغوی ته د درناوي له امله نه کوي، بلکه لدینه ئې هدف خپلي گټې وي، غواړي په همدې سره خپل مقام اوچت کړي،

ځکه دوی ځان د دغو شخصیتونو د مادي او معنوي مقام وارث ګڼي، هر کرامت چي د هغوی لپاره ثابت کړي ګټه ئې دوی ته راګرځي، له همدې نه د امتيازاتو د لاسته راوړلو وسيله جوړوي، قرآنکريم پدې هکله فرمايي:

مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ* وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ * آل عمران :۷۹-۸۰

هيڅ انسان ته نه ښايي چي الله تعالی ورته کتاب، حکم او نبوت ورکړي او بيا هغه "لدې الهي پېرزويني وروسته" خلکو ته ووايي: له الله تعالی نه علاوه زما بندګان شئ! بلکه "د دې برعکس هغه ته دا ښايي چي" ووايي: د دې لپاره بايد خدای پالونکي شی چي تاسو خو نورو ته دا کتاب ورزده کوئ او په خپله ئې لولی. او هغه تاسو ته دا امر نه کوي چي ملائکي او پيغمبران خپل اربابان ونيسئ، آيا تاسي ته د کفر امر وکړي، وروسته له هغې چي د دوی په دعوت سره په اسلام مشرف شوئ ياست؟!

له دې لاري چي دين ته کوم زيان اوښتی، هومره ستر زيان دي چي جبران ئې ګران کار دئ، همدا غلط تصور د ډېرو ژورو ديني انحرافانو سبب شويدی!! که ووايو چي له همدی لاري دين تحريف شوی، د ژوند له ساحې او صحنې نه وتلی، د خرافانو ښکار شوی او د مابعد الموت په دايره کي محدود پاتې شوی، نو مبالغه به مو نه

وي كړي.

دا تصور او عقيده چي گويا د قرآنكريم الفاظ بطون لري، ظاهر ئې يو او باطن ئې بل څه دئ، همدې تصور د هغه كسانو په مخ دروازه خلاصه كړيده چي غواړي خپلي خبري او غوښتني د دين خبري او غوښتني وگرځوي، خپل بدعتونه د دين په نامه مشهور او معروف كړي او له همدې لاري امتيازات لاسته راوړي.

د مذهب په نامه او عنوان د نويو لارو او ضوابطو ايجاد او په دين كي بدعتونه رامنځته كول او بيا همدې بدعت او نويو ايجاد شوو دودونو دستورونو ته له اصل مذهب او دين نه زيات ارزښت وركول، دا داسي يو آفت دئ چي اكثراً مذهبي كړى ورباندي اخته كېږي. دا پداسي حال كي چي د دين تقاضا او حكم دا دئ چي بايد نه څه ورباندي زيات او نه څه ترې كم كړى شي، د دين له نظره لكه څنگه چي له دين نه څه راكمول جرم دئ همداسي په دين له ځانه څه ورزياتول هم نابخښونكي گناه ده. دين نه هيڅ زياتوني ته اړتيا لري او نه څه كمول مني، دين مكمل او ښايسته دئ، نه خد او خال ته ضرورت لري او نه خراش او تراش ته؛ خو هغه ټگماره ډله چي له دينداري نه ځانته حرفه او پيشه جوړوي، په خاصو ظروفو كي راوړاندي شي او د خاصو اهدافو پخاطر د مذهب د ښايست او ښكلا تر شعار او عنوان لاندي د خلكو د راجلبولو په نيت په مذهب كي نوى لارى اختراع كړي، بيا ئې مذهب ته منسوبوي، ورپسي همدا د دين تر پرده لاندي له ځانه جوړ شوي ضوابط ورو، ورو دومره اهميت او ارزښت پيدا كړي چي د دين اصلي او حقيقي څېره

تر سورې لاندي راولي، همدا کسان په خپلو بدعتونو سره له آسانه او عام فهمه دين څخه داسي يو مذهب جوړ کړي چي د انسان سليم فطرت ترې کرکه کوي، انساني عقل ئې نه شي منلی او د انسان د طبيعی اړتياوو مخالف او معارض واقع شي.

همدا رنځ بيا د دې سبب شي چي د تقوی او اخلاص تر پردې او شعار لاندي د دېن د اصلي روح مخالف قيود او اصول وضع شي، حلال شيان حرام وبلل شي او د انسان ديني و جايب له تاکلی دايری نه ووزي، زياتونه پکي وشي او د قرآنکريم په ژبه دا دين ته منسوب شيان د خلکو لپاره د اضافي بار او درنو ځنځيرونو شکل غوره کړي.

که قرآنکريم ته رجوع وکړو نو وبه وينو چي دا د هر مسلمان داعي يوه ستره دنده او وظيفه ګڼي چي د پورته ياد شوې ستونزي او رنځ معالجه وکړي او مسلمانان په دې آفت له اخته کېدو نه وژغوري. قرآن وايي چي پيغمبران عليهم السلام له همدې ډول مشکلاتو سره مخ شويدي او هغوی زياتې هلې ځلې کړيدي تر څو د تحريف شوي دين او مذهب پيروان پدې قانع کړي چي د دوی مذهبي مشران د بدعت مرتکب شويدي، هغوی له ځانه په دين کي زياتونه کړيده، حلال شيان ئې بې دليله په دوی حرام کړيدي، قرآنکريم له يوه پيغمبر عليه السلام نه حکايت کوي او فرمايي:

وَلِأُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ * آل عمران: ٥٠

او ترڅو هغه ځيني شيان درته حلال وګرځوم چي پر تاسو باندي حرام

کړي شوي او ستاسي د رب له لوري مي څرگنده نښه درته راوړی، نو له خدای نه وويرېږئ او زما متابعت وکړئ.

همدا راز د رسول الله صلی الله علیه وسلم د وظيفې او مسئووليت په هکله قرآنكريم فرمايي چي هغه راغی تر څو له خلكو درانه بارونه كوز كړي او د خلكو په لاسونو او پښو كي لويدلي ځنځيرونه وشلوي، همدې مطلب ته په اشارې سره فرمايي:

الَّذينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذي أُنزِلَ مَعَهُ أُوْلَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ * الاعراف: ۱۵۷

هغه كسان چي د امي رسول او پيغمبر متابعت كوي، هغه چي دوی ئې نوم په تورات او انجيل كي له ځان سره ليكلی مومي، هغه چي دوی په نېكي گماري او له بدي نه ئې منع كوي او پاك شيان ورته حلال او ناولي ورته حرام گرځوي او بارونه ئې د دوی له اوږو راكوزوي او هغه ځنځيرونه شلوي چي د دوی په لاسونو او پښو كي لويدلی وو، نو چا چي پر هغه ايمان راووړ، د ده مرسته ئې وكړه او د هغه نور پيروي ئې وكړه چي په ده باندي نازل شويدی، همدا كسان برلاسي او بريالي دي.

گورئ چي پيغمبر د خلكو بارونه سپكوي، ځنځيرونه شلوي، انسانان آزادوی، ټول پاك شيان "چي پخوا ئې يوه برخه ځينو ورته

حرام کړي وو" حلال گرځوي او ټول ناولي شيان حرام شمېري، خلکو ته داسي نور او چراغ ورکوي چي له تيارو او خرافاتو نه ورباندي ووځي او د حقيقت روښانه دنيا ته لاړ شي.

د ځينو اشتباهاتو تصحيح

"دا د تأويل په اړه د يوی بلی مقالې عنوان وو چي نوموړی ورځپاڼی ته ولېږلی شوه"

د همشهری ورځپاڼی د ارديبشهت مياشتي په **۴** او **۵** نېټه زما ليکنه (د تأويل په هکله يو بل نظر) تر عنوان لاندي خپره کړه، زه ئې مننه کوم، په ځانگړې توگه له هغې تبصرې نه چي د مقالې په اړه ئې درلوده؛ خو د همدې مياشتی په ۱۱ نېټه په همدې ورځپاڼه کي زما د مقالې په هکله د لومړۍ تبصرې خلاف د يوی داسي تبصري شاهد وم چي د حيرانتيا وړ وه او دا ترې څرگنديده چي د ورځپاڼې مسئوولين زما د مقالې د خپرولو له امله ترفشار لاندي راغلي او دېته اړايستل شوي دي چي معذرت وغواړي او د خپل ځان د تبرئې او د خپلي دغې اشتباه د جبران لپاره مناسب اقدام وکړي، خپلي مخکنۍ خبري بېرته واخلي او د موضوع په اړه د خپلو علماوو او مراجعو آراء نشر کړي.

له همدې نېټې نه څه موده وروسته، په څو پرله پسې گڼو کي د همدې موضوع په اړه د يو شمېر علماوو نظريات او مرکې خپرې شوې، "صدا و سيمای جمهوری اسلامي ايران" هم د دغې موضوع په رابطه له يوه عالم سره مفصله مرکه درلوده، چي دا ټول مي په

دقت سره تعقیب کړل او په همدې رابطه او د دې نظریاتو په حواله لاندیني ټکي وړاندي کول غواړم:

- د یوې موضوع په هکله د مختلفو نظریاتو څېړول غوره اقدام دئ، حقیقت هغه وخت ښه څرګندیدلی شي چي د خپل معارض او ضد ترخوا کیښودل شي، د حق پلویان له مناقشې او له مخالفو نظریاتو نه وېره نه لري، بلکه دا یو ضرورت شمېري او په خلاصه ټنډه ئې اوري، دا د باطل خاصیت دئ چي په تیاره او تنهائې کي خوښ وي، د مقابلې او مناقشې توان او جرأت نه لري، حقیقت خو د مؤمن ورکه متاع ده، مؤمن د هرې خبري د اورېدو حوصله لري، مؤمن ټولي خبري اوري بیا ئې له منځه حق انتخابوي او هغه څه مني چي حق وي:

فَبَشِّرْ عِبَادِ * الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَ أُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الأَلْبَبِ *

الزمر: ۱۷-۱۸

آیا دا نه ګورئ چي قرآنکریم حتی د هغو کسانو په ځواب کي چي ویل به ئې رسول صلی الله علیه وسلم، مجنون دئ، شیطاني القاءات ورته کېږي، ساحر، جادوګر او کاهن دئ، د دې او دیته ورته اباطیلو د ځواب لپاره تر ټولو غوره، معقوله او منطقي لاره اختیاروي او فرمایي:

وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ * وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ * وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ * وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ * فَأَيْنَ

تَذْهَبُونَ * إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ * لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ * التکویر:۲۲- ۲۸

ستاسي ملگری لیونی ندی، په ښکاره افق کي ئې لیدلی او هغه په غیب بخل نه کوي "د کاهنانو په شان ندی چي په غیب ویلو اجره غواړي" او خبره ئې د رټل شوي شیطان خبره نده، نو چیرته ځی؟ دا خو له پند او یادوني پرته بل څه ندي، ستاسي د هر هغه چا لپاره چي غواړي په نېغه لاره روان شي.

پوهېږئ چي دا د کوم ذات ځواب دئ؟ دا د هغه قهار او مالك الملك الله ځواب دئ چي د مرگ او ژوند فیصله له ده سره ده، د رزق او روزي خزانې ورسره دي، فعال لمایرید دئ، له حق نه د منکرو او گستاخو حق دښمنه خلکو په ځواب کي د دې په ځای چي له قهر او غضب نه کار واخلي، عذاب وربانديي نازل کړي، د نرمۍ او مهربانۍ لاره نیسي او رسول صلی الله علیه وسلم د هغوی د ملگري په توگه ورمعرفي کوي.

د تأویل په اړه چي پدغو مقالو کي څه لیکل شوي د هغوی په ځواب کي باید ووایم:

متأسفانه یو شمېر دوستان تفسیر او تأویل مترادف لفظونه شمېري؛ خو حقیقت داسي ندی، قرآنکریم د تأویل لفظ یوازي د متشابه آیتونو په هکله استعمال کړی، د قرآن له نظره د متشابهاتو د تأویل هڅه ناوړه عمل دئ، دا د هغو کسانو کار گڼل شوي چي رنځور زړونه لري او فتنې لټوي، د تعجب او افسوس وړ ده که د قرآن له دې صراحت سره سره د متشابهاتو تأویل، مذموم او ناوړه

عمل ونه بلل شي:

فَأَمَّا الَّذينَ في قُلُوبهمْ زَيْغٌ فَيَتَّبعُونَ مَا تَشَابَهَ منْهُ ابْتغَاءَ الْفتْنَة وَابْتغَاءَ تأويله وَمَا يَعْلَمُ تأويلهُ إلَّا اللَّهُ * آل عمران: ۷

او هغه کسان چي په زړونو کي ئې کوږوالی دئ، د همدې کوږوالي له امله په متشابهاتو پسې ځي، فتنې لټوي او د تأویل هڅه کوي، پداسي حال کي چي له الله تعالی پرته هیڅوك ئې په تأویل نه پوهېږي.

نه پوهېږم په کوم دلیل دا مذموم او ناوړه عمل د پاخه علم خاوندانو ته منسوبېږي؟ پدې پوهېږو چي یو غیبي او پټ ځیز له مشهود او ښکاره ځیز سره له تشبیه پرته په بل څه نشو درك کولی، انسان نه د غیبي شیانو د کیفیت د ادراك توان لري او نه ئې د معرفي کولو لپاره په خپل قاموس کي خاص او ځانګړي الفاظ. قرآنکریم خپلو مخاطبینو ته د غیبي شیانو د معرفي لپاره د تشبیه فن کارولی دئ، د متشابه آیتونو په ذریعه ئې انسان ته د غیبي نړۍ په لوري د فهم لاره پرانستي ده او د غیبي شیانو ادراك ئې ترممکنه حده ورته آسانه کړی.

له غیبي شیانو نه چي د قرآنکریم متشابه آیتونه کوم انځور او تصویر وړاندي کوي، په هغه کي د انسان د عقلي او ذهني قدرت او ظرفیت وروستی حد مراعات شویدی، ترکومه حده چي د انسان عقل کار کولی شي، په قاموس کي ئې د دې شیانو لپاره چي کوم الفاظ موجود وو هغه ټول په کار وړل شویدي. دا د انساني توان وروستۍ پوله ده، لدینه آخوا د مخکي تګ او مزید علم ترلاسه

کولو توان او وس نه لري. قانع او په خپل حد پوه انسان همدلته توقف کوي او د وړاندي تګ هاند نه کوي، خو حريص، د ناروغ زړه او دماغ خاوند او شکاك انسان پښې له خپل ټغر نه اوږدې غځوي او د وړاندي تګ سعې او هڅه کوي.

د آيت وروستۍ برخه په څرګنده توګه وايي چي د پاخه علم خاوندان د دې پر ځای چي د متشابهاتو د تأويل هڅه وکړي، توقف کوي او وايي: مونږ ايمان پرې راوړی، ټول زمونږ د رب له لوري دئ.

يو شمېر دوستان د تأويل او تفسير تر منځ دې توپير ته متوجه ندي او ديته پام نه کوی چي تأويل تر متشابهاتو پوري خاص دئ، د تأويل لفظ د ټولو آيتونو لپاره ندی استعمال شوي، دوی د همدې غلط تصور له مخي د ډېرو اشتباهاتو مرتکب شويدي، هر چيرته ئې چي داسي آيتونه ليدلي چي مجمل دي، شرحې او تفصيل ته ضرورت لري، مجاز، تمثيل او استعاره پکي په کار وړل شويده، نو مخکي لدينه چي غور وکړي فوراً وايي: دا آيتونه د هر چا لپاره د فهم او پوهې وړ ندی، بايد دلته له تأويل نه استفاده وشي!! همدا ډله بيا تأويل په دوو برخو وېشي: يو جائز تأويل او بل ناجايزتأويل، پر همدې وېش په استناد سره وايي چي دا ضروري ده چي يوه ډله علما بايد د متشابهاتو په تأويل پوه وي!! څرګنده ده چي دا ډېر کمزوری تصور او بې اساسه استدلال دئ، د آيتونو تفسير، بيان او تشريح روا او جايز عمل دئ، خو د متشابه آيتونو تأويل د قرآن د حکم په اساس ناوړه عمل دئ.

- د الرسخوان في العلم په هکله بايد ووايو چي تر خاصو

کسانو دا مختص کول او داسي ادعا کول چي لدې نه فقط اهل بیت مراد دي، صحیح خبره نده، قرآنکریم د اهل کتاب د یو شمېر علماوو لپاره همدا صیغه په کار وړی ده، هلته چي فرمایي:

لَكِنْ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أُوْلَئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا *

النساء: ۱۶۲

لکن د دوی راسخین في العلم او مؤمنان پر هغه څه ایمان لري چي پر تا باندي نازل شوي او پر هغه څه هم چي له تانه مخکي نازل شوي، لمونځ کوونکي، زکات ورکوونکي، پر خدای او آخرت ایمان لرونکي، ډېر ژر به دوی ته ستره بدله او اجر ورکړو.

د الرسخوان في العلم صفت تر محدودو او خاصو کسانو پوري مختص کول نه یوازي له قرآنکریم سره توافق نه لري بلکه دا تصور له قرآن سره ټکر کوي.

سره لدې چي د قرآنکریم آیتونه ټول روښانه او مدلول ئې څرګند دئ، الفاظ ئې په ډېر ښکلي او ښایسته انداز کي او پداسي طریقې له یوه بل سره په یوه مزي کي پویل شوي چي هم ئې عمومي مطلب واضح وي او هم د هر لفظ ځانګړی معنی، او مخاطب ئې په ډېره آسانۍ سره درك کولی او ورباندي پوهېدلی شي. د آیتونو مفاهیم واضح او هرچاته د فهم وړ دي، که څوك په کوم آیت یا لفظ پوه نشي نو باید مخکي وروسته آیتونو ته مراجعه وکړي تر څو د مطلوب آیت په مفهوم پوه شي. د هر لفظ صحیح او دقیقه معنی هغه

وخت معلومېدلی شي چي له نورو الفاظو سره ئې رابطه په پام کي ونیول شي، همداراز د آیت دقیق تفسیر هم هغه وخت ممکن دئ چي د آیتونو سیاق او سباق ته جدي توجه وشي.

د تأویل معنی باید د ژبې د کتابونو په ځای په خپله په قرآنکریم کي و لټوو، کېدی شي په عربی کي د دې لفظ لپاره متعددې معناګاني راغلې وي او پدې آیت کي حتماً لدې متعددو معناګانو څخه یوازي یوه مطلوبه وي او هغه مربوطه آیت په خپله راته په ګوته کوي. که د تأویل معنی د قرآنکریم د همدې آیت په متن کي ولټوو نو دا به راته په ډاګه شي چي دلته د تأویل معنی، تفسیر او تشریح نده، بلکه دلته ئې مراد اصلي او اولني حالت ته ګرځول دي، د تشبیه له حالت نه ایستل او لومړني حالت ته اړول، دا د تأویل معنی ده. د مثال په توګه د دې آیت په هکله: "الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى" که ووایو چي دا آیت مونږ ته دا راښیي چي الله تعالی د هر څه مالك او واکدار دئ، ځمکه او آسمان ئې تر حکم لاندي دي، که دلته پدې معنی بسنه ونکړو او ووایو چي عرش څه ته وایي؟ پرعرش د الله تعالی د استواء کیفیت څنګه دئ؟ که پدې لاره لاړ شو نو دا تأویل دئ او دا په واقع کي هغه عمل دئ چي الله تعالی ئې نه خوښوي.

مونږ که په مجاز او استعاره کي پدې مکلف یو چي د الفاظو اصلي معنی وانه خلو، نو په متشابه آیتونو کي خو هیڅ حق او اجازه نه لرو چي د لفظ اصلي معنی واخلو او دا حق نه لرو چي پر ظاهري معنی ئې حمل کړو، په قرآنکریم کي په سلګونو داسي آیتونه شته

چي هیڅ عاقل ئې د الفاظو ظاهري معنی مراد نه بولي، بلکه د تفسیر او بیان لپاره ئې د آیتونو له سیاق او سباق نه استفاده کوي، د مثال په توګه د الله تعالی دا قول چي فرمایي:

خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ * البقره: ۷

الله تعالی د دوی پر زړونو او غوږونو مهر وهلی دئ او پر سترګو ئې پرده ده او د دوی لپاره لوی عذاب دئ.

پدې آیت کي د ختم او غشاوه الفاظ نه ښایي په ظاهري معنی حمل شي او مطلب یې هم د ظاهري معنی اخیستل ندي، لدې آیت نه مخکي یاد شوي آیت د دې الفاظو معنی څرګندوی، مخکنی آیت اعلانوي چي د کافرانو ګواښل او ایمان ته رابلل ګټه نه لري، هغوی په هیڅصورت کي حق ته غاړه نه ږدي، له عقل نه کار نه اخلي، نه د نورو خبره اوري او نه له حوادثو نه عبرت اخلي، د هغوی د ضمیر صفحه زنګ وهلې ده، وجدان ئې خیرن شویدی، د ادراك او پوهې توان او صلاحیت ئې له لاسه ورکړی.

همداراز دا آیت:

اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ * الفاتحه: ۵

خدایه! مونږ ته نېغه لاره راوښیه!

پدې آیت کي هم له صراط او مستقیم نه ظاهري معنی مراد نده، دواړه لفظونه د معنوي مفاهیمو د معرفي کولو او افادی لپاره په کار وړل شویدي، لدینه مخکي ذکر شوي آیت پدې دلالت کوي چي له صراط مستقیم نه مطلب یوازي د الله تعالی عبادت او یوازي

له همغه نه د مرستې غوښتل دي.

صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ * البقره: ۱۸

کاڼه، ګونګیان او ړانده دي او بېرته نه راګرځي.

دلته هم د صم، بکم او عمي له الفاظو نه ظاهري معنی مطلوبه او مراد نده.

وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى وَأَضَلُّ سَبِيلًا*

الاسراء: ۷۲

د آيت وروستی برخه دا په ډاګه کوي چې له (اعمی) نه مراد ړندوالی نه بلکه نا پوهي او ګمراهي ده.

که په قرآنکريم کې د ذکر شوو استعارو په هکله دا نده روا چې ظاهري معنی ئې ترې واخيستل شي نو د متشابهاتو په هکله خو په طريقه اولی سره د ظاهري معنی اخيستل جواز نه لري.

حکيم خدای خپل کتاب (قرآنکريم) له هغه باران سره تشبيه کړی چې له آسمان نه راورېږي او هره دره، سيمه، دښته او خوړ د خپل ظرفيت په اندازه ترې خړوبېږي، هره سيمه خپله مناسبه او د خپل ظرفيت برابره برخه ترې اخلي، د لويې دښتې او ارت خوړ برخه زياته او د واړه خوړ برخه کمه، همدا راز مخاطبين هم هر يو د خپل توان او ظرفيت په اندازه له قرآنکريم نه مستفيد کېږي، د عالم او پوه سړي برخه زياته او د بيسواد، نالوستي او امي برخه کمه، هر يو ترې مستفيد کېږي، هيڅ يو ئې له خير او ګټې نه بې برخې نه پاتې کېږي، نه بيسواده د بيسوادۍ له امله ترې محروم پاتې کېږي او نه عالم د خپل علم په وجه د قرآن په ټولو مفاهيمو او رموزو احاطه

کولی شي، هر یو خپله برخه اخلي.

هر قول، کلام او وینا چي دا صفت ونلري هغه ناقص دئ، الهي کلام لدې عیب نه پاك دئ، هغه کلام او وینا چي ټولی او یا یوه برخه ئې یوازي د محدودو افرادو لپاره د فهم وړ وي او د نورو لپاره د ادراك وړ نه وي، هغه ناقص کلام دئ او دا جائز نده چي قرآن ته دا عیب راجع کړو. دا قرآن د حبشي بلال، فارسي سلمان او ابو ذر غفاري لپاره د فهم وړ وو، د هغوی له سویې سره برابر وو، هر یو راغلی، له رسول الله نه ئې د همدې آیتونو د اورېدو له برکته ایمان راوړی، دا په داسي حال کي چي هغوی نه په صرف او نه په نحو پوهېدل، نه ئې د بلاغت علم لوستلی وو او نه ئې له فلسفی، منطق، ریاضي او حکمت سره آشنائې درلوده.

که څوك سوال وکړي چي: د رسول الله صلی الله علیه وسلم امي او نالوستي قوم څنګه پدې قرآن وپوهېدل چي اوس ئې ستاسي فیلسوفان له درك او فهم نه عاجز دي؟ دې سوال ته ځواب لرئ؟

حتماً د دې سوال د توجیه لپاره به دا ووایاست چي همدا آسانه او د هر چا لپاره د فهم وړ قرآن په خپله د مسلمانانو له خوا پداسي مشکل او غامض کتاب بدل شوي چي څوك ئې په مفهوم نشی پوهېدی، همدا مسلمانان دي چي د قرآني الفاظو لپاره ئې له ځانه ظاهر او باطن جوړ کړي او د باطن په معنی پوهېدل ئې په خاصو افرادو پوری تړلی. څرګنده ده چي دا تصور او ادعا حقیقت نه لري، که په رښتیا سره قرآني آیتونو بطن او باطن درلودای نو حتماً به رسول الله او یارانو ئې دا مونږ ته بیان کړي وو، دا باطن او یا بطن

به ئې په خپله توضيح کړي وو او د هغوکسانو مخه به ئې بنده کړې وه چي اوس راځي او خپلې خبري د آيتونو د باطني معناګانو او بطونو ترنامه لاندي پر خلکو تحميلوي، که قرآنکريم بطن درلودلی نو رسول الله صلی الله عليه وسلم به حتماً د خپل امت لپاره بيان کړی وو، په احاديثو کي به ئې وضاحت شوی وو او د هغو کسانو په مخ به ئې ټول ورونه تړلي وی کوم چي د باطن د توضيح په بهانه له اسلام نه ناوړه استفاده کوي!! په احاديثو او د امامانو په څرګندونو کي هيڅ داسي موارد نشته چي د متشابهاتو په تأويل دلالت وکړي، هيچا هم ندي ويلي چي عرش څه ډول دئ، پر عرش د الله تعالی د استواء کيفيت څنګه دئ،استواء، هروله او ديته ورته صفات څه کيفيت لري؟!.. رسول الله صلی‌الله عليه وسلم، يارانو او امامانو د دې ډول صفاتو په هکله هيڅ توضيح او تشريح نده کړې، نو د دې معنی دا ده چي هغوی د متشابهاتو له تأويل نه ځان ساتلی او په خپل قول او عمل سره ئې په دې حقيقت اعتراف کړی چي د متشابهاتو پر تأويل له خدای نه پرته بل څوك نه شي پوهېدی.

بايد په پام کي ولرو چي له اشخاصو سره محبت او د هغوی درناوی د دې سبب نشي چي هغوی د الوهيت مقام ته اوچت کړی شي او له دوی سره د محبت او دوی ته د عقيدت په اساس دا تصور ونکړو چي هغوی هم لکه الله تعالی په هر څه علم لري. واقعيت دا دئ چي د انسان علم د الله تعالی د علم په وړاندي د هغه څاڅکي حيثيت لري چي يوکس ئې د ګوتې په سر له لوی سمندر نه پورته کوي. انسان يوازي په هغه شيانو علم لرلی شي چي ورته ښکاره وي

او يا د وحی په واسطه ورته ښودل شوی وي، انسان له ښکاره شيانو نه آخوا په څه ندی خبر او لدې سرې کرښې نه آخوا يوازې هغه شيان هغه هم په نسبي توګه پېژندلی شي چې الله تعالی د وحی پواسطه ورته معرفي کړي وي، قرآنکريم څه ښه فرمايي:

قُل لاَّ يَعْلَمُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ الْغَيْبَ إِلاَّ اللَّهُ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ * النمل: ٦٥

ووايه: په ځمکه او آسمانونو کې له الله تعالی پرته هيڅوك په غيب نه پوهېږي او په دې هم نه پوهېږي چې کله به راژوندی کېږي.

په خواشينۍ سره بايد ووايو چې ځيني کسان د "وحی" او "خبر" له لارې په غيبي شيانو پوهېدل له علم غيب سره خلط او ګډوي! د دې دواړو ترمنځ توپير نه شي کولی، اشتباه کوي او د وحی په ذريعه له ځينو غيبي شيانو نه اطلاع او لدې لارې په پټو شيانو خبرتيا ته علم غيب وايي، د همدې اشتباه په وجه د علم غيب په هکله داسي څه وايي چې د قرآن له صريح او قاطع وينا سره ټکر کوي، له الله تعالی نه پرته بل ته د علم غيب د ثابتولو ناکامه هڅه کوي، پداسي حال کې چې قرآنکريم په پوره صراحت او قاطعيت سره وايي چې له الله تعالی پرته هيڅوك علم غيب نه لري.

- مونږ د اهل سنت او تشيع معتبرو تفاسيرو ته مراجعه کړيده، پدې ټولو تفاسيرو کې مو هيڅ داسي څه ندي موندلي چې پدې دلالت وکړي چې د قرآني آيتونو پوهه تر خاصو افرادو پورې محدوده ده، هيڅ کوم مفسر داسي ندي ويلي چې پدې آيت مونږ نه پوهېږو او د دې آيت په تفسير يوازې د پاخه علم خاوندان

(الراسخون في العلم) پوهېږي.

- که فرضاً دا ومنل شي چي په قرآنکريم کي رښتيا داسي آيتونه شته چي په مراد او مطلب يې يوازي محدود شمېر کسان پوهېدی شي او دا محدود کسان هم نه اوس او زمونږ په زمانه کي شته او نه به په راتلونکي زمانه کي وي او د تېرو شخصيتونو په اقوالو کي هم د دې آيتونو د مراد په هکله څه نه موندل کېږي، که دا فرضيه ومنو؛ نو له لاندنيو اشکالاتو سره به مخ شو:

١. دا له الهي حکمت سره تطابق او سمون نه لري. د قرآني آيتونو په اړه دا ذهنيت چي ټول يا ځيني ئې د بشر له فهم نه لوړ دئ، پدې معنا ده چي حکيم خدای د انسان د لارښوونې لپاره داسي څه هم رالېږلي چي انسان ورباندي نه پوهېږي!! مگر ممکن ده چي حکيم ذات داسي کار وکړي؟!

٢. پدې سره مو په قرآنکريم باندي دا تور او اتهام لگولی چي (نعوذ بالله من ذلك) په هغه کي ځيني مطالب مبهم، مهمل او غير قابل استفاده دي، چي مخاطب ورباندي نه پوهېږي او خاصه گټه ترې نشي اخيستي!! دا په ښکاره د قرآن هتك حرمت دئ!! حقيقت دا دئ چي په قرآنکريم کي نه مبهم لفظ شته او نه بې معنی او بې گټې کلمه، نه څه پکي زيات دي او نه څه کم، قرآن له اوله تر آخره حق دئ او د باطل لپاره پکي هيڅ ځای نشته.

قاطعیت او تسامح

اما د جزم او قاطعیت په اړه چي ځیني ئې نفی کوي او په ځای ئې د تساهل او تسامح سپارښتنه کوي او ځیني نور لدینه مخکي ځي او وایي: حق څو مخونه او متعددې جلوې لري، هرڅوك له خاصي زاویې نه حق ته ګوري او ځانګړی انتباه ترې اخلي، د دوی په اند نه ښائې څوك له حق نه د یوې خاصې انګېرني په اساس محکوم شي او اعتراض پرې وشي؛ ځکه دا نده معلومه چي کوم تعبیر او انتباه حق ته نږدې، له نورو نه قوي او صحیح ده او حقیقت ئې تر نورو ښه انځور کړي، دوی وایې: ټول انتباهات او انګېرني نسبي وي، له حق نه مختلف تعبیرونه او د هغه په اړه متعدد نظریات باید نسبي وبلل شي او له همدې زاویې نه وڅېړل شي، لازمه نده دکوم مذهب او نظریې په هکله له تعصب نه کار واخیستل

شي، حق باید یوازي په یوه مذهب کي منحصر نه کړی شي، په کار ده پدې هکله قاطعیت او پرېکنده حکم یوی خوا ته کېښودل شي!!

پدې هکله باید ووایو: د "جزم گرائی" اصطلاح په ایران کي راپیداشوې ده، دا د نوي ایراني فرهنگ برخه ده چي د مذهبي پلورلیزم (تعدد) د جواز او عدم جواز په هکله له بحثونو او مناقشو نه زېږېدلی او د مطبوعاتو بازار ته وړاندي شوي، متأسفانه ځیني کسان دا اصطلاح هر چیرته او ډېر بیځایه کاروي او له قاطعیت نه انکار او د جازم اعتقاد نفي حتی په مهمو اعتقادي مسائلو کي هم ضروري گڼي، هر ځای او هرچیرته ئې نفی کوي!!

د قاطعیت او جازم حکم له مخالفینو نه سوال کوو: که مونږ ستاسي نظر ومنو، له قاطعیت او جزم نه لاس په سر شو، نو په ځای ئې کوم مسلك خپل کړو، گمان، حدس او تخمین؟! آیا په اعتقادي مسائلو کي هم قاطعیت پرېږدو او د گمان لاره ونیسو؟!

مونږ خو پدې باور لرو چي حق تل یو وي، تعدد او څووالي نه قبلوي، د حق ښي او کیڼ اړخ ته له ضلال او باطل نه پرته بل څه نه وي،

فَمَا ذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلا الضَلَلُ

نو له حق نه وروسته به له ضلال نه پرته بل څه وي؟

حق د هغی نېغې لاري په شان دئ چي یوې او بلي خوا ته ئې دیوالونه وي، ښې او کیڼې خوا ته ئې ورونه وي چي هر یو ئې د باطل په لور پرانستل شوی وي. د حق په اړه عقیده او باور باید داسي قاطع وي لکه دوه جمع دوه مساوي څلور، دلته له څلورو نه

پرته بل هر عدد غلط دئ او که وویل شي ان شاء الله دوه جمع دوه څلور کېږي، نو دا هم یوه غلطي ده، ځکه دلته ان شاء الله بې ځایه کارول شوی، قرآن امر کوي ان شاء الله هغه وخت وکاروئ کله چي غواړئ په راتلونکي وخت کي کوم کار ترسره کړئ او په کومې وعدې وفا وکړئ. پداسي ځایونو کي لکه روغ اوسې ان شاءالله، خدای دې برکت درکړي ان شاءالله، داسي وشول ان شاءالله، داسي ئې وکړل ان شاءالله، پدې مواردو کي دا لفظ غلط او بې ځایه استعمال شویدی، که ووایي ۲+۲=۴ والله اعلم بالصواب، نو بیا دې هم اشتباه کړیده او دا جمله دې بې ځایه استعمال کړیده، دا جمله هغه وخت باید وکارول شي چي خبره غیر یقیني او په گمان مبني وي. کله چي قرآنکریم تلاوت کوې نو باید هره کلمه ئې وروستۍ خبره وشمېرې او پدې باور ولرې چي پدې الفاظو کي د شك، تردید، گمان او ظن لپاره ځای نشته، دلته قاطع اوسه، په جزم خبره وکړه، غوږ او پرېکنده نظر ولره، د دې پروا مه لره چي ایراني پلورلیستان به دې په جزم پالنه تورن کړي!! د تأسف ځای دئ چي د پلورلیزم کلمه هم لکه د جزم پالني او قاطعیت په شان د "عوامو" په لاس کي پریوتې او مظلومه واقع شوې ده، پلورلیزم یعنی دا چي ټولنه دې د بېلابېلو آراوو د تجلی او تبارز ډگر وي او د باورونو او افکارو تعدد دې ومنلی شي، که دا لفظ پدې معنی واخیستل شي چي په یوه ټولنه کي دې د مختلفو او متعددو آراوو او نظریاتو تبارز ته اجازه ورکړی شي، باید یوه ډله خپل نظر په زور سره پر نورو تحمیل نه کړي او د مختلفو مذاهبو پیروان باید یو بل

وزغمي، نو پدې صورت کي د پلورلیزم په اړه دې تعبیر کي څه اشکال نشته؛ خو که لدې لفظ نه دا مفهوم واخیستل شي چي حق یو نه بلکه متعدد اشکال لري، حق د توزیع وړ دئ، هیڅ دین مطلقاً حق ندی او هیڅ مذهب مطلقاً باطل ندی، حق او باطل نسبي دي، د هیڅ دین پلویان حق نه لري د نورو ادیانو پر پلویانو اعتراض وکړي او لاره ئې ناسمه وګڼي، نه دي له یوه بل سره مناقشه او مباحثه وي او نه ټکر او تصادم، هرڅوك دي خپلي خوښي او خپلي مخي ته پرېښودی شي او د هر چا مذهب او مسلك دې روغ او محترم وګڼلي شي، نو د پلورلیزم دا تعبیر نه سم دئ او نه د منلو. د پلورلیزم صحیح تعبیر دا دئ چي: پرېږده مختلف عقاید او نظریات راڅرګند شي، میدان ته راووځي، اعتقادات او تصورات رابرسیره شي، د یوه بل په وړاندي ودرېږي، تر څو حق ښکاره او راڅرګند شي او باطل افشاء او رسوا شي او له مخ نه ئې غولونکي پردې راپریوځي.

زمونږ باور دا دئ چي حقیقت هغه وخت ښه څرګندیدای شي چي د خپل ضد او نقیض خوا ته کېښودل شي، له هغه سره پرتله او مقایسه شي، د حق پلویان له مناقشاتو او د نظریاتو له اظهار نه وېره نه لري، بلکه هغوی دا عمل ضروري شمېري او په خلاصه تنده هرکلی ورته وایي، دا د باطل خاصیت دئ چي "یوازي" او په "تیارو" کي خوښ وي او حریف سره له مخامخ کېدو او له مناقشې او مقابلې نه وېره لري، حقیقت د مؤمن ورکه متاع ده، مؤمن د هرې خبري د اورېدلو حوصله لري، هره خبره په پوره زغم او پراخه سینه اورېدلی شي، خبري ټولي اوري خو یوازي حق مني او حق خبره

قبلوي

الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ

مګر نه ګوري چي قرآنکريم په اعتقادي مسائلو کي د بحث په وخت د نرمۍ امر کوي، د قهر او غصې اسلوب نفی کوي او فرمايي چي نبايد حق دين په جبر او زور سره په نورو وتپل شي، فرمايي:

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنْ الغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا انفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ * البقره: ٢٥٦

په دين کي اکراه نشته، "په دين سره" هدايت له ضلالت نه څرګند شوي، نو څوك چي پر طاغوت کافر شو او په خدای ئې ايمان راووړ، هغه پداسي کړۍ منګولی لګولې دي چي شلېدل ئې نشته او الله تعالی اورېدونکی پوه ذات دئ.

راشئ لږ ديته ځير شو چي قرآنکريم د هغو کسانو په ځواب کي له کوم اسلوب نه کار اخيستی چي له الله او آخرت نه ئې انکار کولو، جنت او دوزخ ئې نه منلو، رسول الله صلی الله عليه وسلم ته ئې د مجنون او ساحر خطاب کولو او قرآن دا د الله کتاب ئې اساطير الاولين ګڼلو؟ د دوی د سپکو سپورو خبرو او ناروا تبليغاتو په ځواب کي د شديد او قهرجن عکس العمل توصيه کوي که د معقول استدلال، په سړه سينه د مخاطب د قانع کولو او پوښتنو ته ئې د مقنع دلايلو په وړاندي کولو ټينګار کوي؟ د التکوير د مبارکي سورې لاندېني آيتونه د دې پوره وضاحت کوي:

وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ * وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ * وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ * وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ * فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ * إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ * لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ * التکویر: ۲۲-۲۸

ستاسي ملګری مجنون ندی، په څرګند افق کي ئې هغه لیدلی او هغه پر غیب بخیل ندی او خبری ئې د رټل شوي شیطان خبری ندی، نو چیرته ځئ؟ دا خو عالمیانو ته له پند او یادوني پرته بل څه ندی، د تاسو هغه چا ته چي غواړي په سمه لاره روان شي.

پوهېږئ چي د دې اسلوب د غوره کولو توصیه د چا لخوا شوې؟ او دا په پېرزویني او زړه سوي ولاړ ځواب د چا له خوا ورکړي شوی؟ دا د قهار او مالك الملك خدای له لوري، د هغه خدای له خوا چي د مرګ او ژوند فیصلې ورسره دي، د رزق او روزي د ټولو خزانو مالك او واکدار دئ، هر څه چي وغواړي، کولی ئې شي، دا د هغه لوی او عظیم خدای ځواب دئ، هغو ذلیلو او پوچ خولو کفارو ته چي حق نه مني، له حق سره دښمني کوي، خدای او رسول نه مني، د همدې کفارو او حق دښمنه افرادو په ځواب کي د دې پر ځای چي له خپل قهر او غضب نه کار واخلي او خپل عذاب وربانديې نازل کړي، برعکس له ډېري نرمۍ او مهربانۍ نه کار اخلي، په ډېره مهربانۍ سره ځواب ورکوي او رسول الله صلی الله علیه وسلم د دوی ملګری شمېري!!

کوم مذهب حق دئ؟

که څوك له مونږ نه سوال وکړي چي له اسلامي مذاهبو نه کوم یو حق او له نورو نه غوره دئ؟

په ځواب کي ورته وایو: هغه مذهب حق او غوره دئ چي د لاندي اساسي خبرو په اړه تر نورو مخکي وي:

- په الله تعالی ایمان او په الوهیت او ربوبیت کي د شرك نفی.
- په آخرت او له مرگ نه وروسته ژوند باندي ایمان.
- په رسولانو علیهم السلام باندي ایمان او پدې چي محمد علیه السلام وروستی پیغمبر دئ.
- په کتابونو ایمان او پدې چي قرآنکریم د ټولو آسماني کتابونو وروستی او له ټولو نه غوره او جامع کتاب دئ.
- په ملائکو او قضاء او قدر باندي ایمان.

کېدی شي ووايي: ټول اسلامي مذاهب په دې اصولو ايمان لري، ستاسي ځواب مجمل دئ، غواړو تر ټولو غوره مذهب په ښه او دقيقه توګه وپېژنو!!

وايو: که دا خبره د ټولو اسلامي مذاهبو په رابطه ربښتيا وي او صدق پرې وکړي، نو بيا خو ټول حق دي او تر ټولو غوره ئې هغه مذهب دئ چي قرآنکريم او احاديث ئې د خپلي اعتقادي او فقهي مبانيو اصل او مبنی ګرځولی وي او پدې ټينګار کوي چي ټول اختلافات بايد الله او د ده رسول ته راجع شي او د الله کتاب او د پيغمبر سنت بايد د هرڅه لپاره وروستي معيار او ملاك ومنلی شي. او خلکو ته په صريح الفاظو وايي: که زمونږ کوم قول مو د الله تعالی او رسول الله له قول نه مخالف وموندو، نو زمونږ قول په ديوال ووهئ.

بې له شکه چي پدې به هم قانع نشي او تر دې به د لازيات څرګند او واضح ځواب انتظار کوي، ځکه دوی له مذهبي اختلافاتو او د دې اختلافاتو له بدو نتائجو نه، چي امت ئې ټوټې ټوټې کړ، د دښمن په وړاندي ئې تضعيف کړ، په داخلي نښتو او شخړو ئې مبتلا کړ، د نړۍ د قيادت او مشرتابه له هغه پروني لوړ مقام نه ئې محروم او له ذلت سره ئې مخامخ کړ، دوی لدې حالت نه ستومانه شوي او د دې اختلافاتو لپاره د حل لار لټوي.

مونږ ورته وايو: د مذاهبو او ديني مشرانو تر منځ د رأيې اختلافات يو مشروع، معقول او په تحقيق ولاړ اختلاف وو، هغه مخور علماء چي مونږ ئې په نظرياتو استدلول کوو، هغوی يو بل

ندي تکفیر کړي، بلکه هر یوه د بل رائې ته احترام درلود، اکثراً ئې اختلاف په فرعي مسائلو کي وو، نه په اصولو کي، په دې فرعي امورو کي د کمزورې او ناسمې رأي په متابعت سره څوك د اسلام له دائرې څخه نه وځي. تر څو پوري چي زمونږ مشرانو سلفو د حق پېژندلو پخاطر قرآن او احادیثو ته رجوع کوله، پدې هکله ئې ځیرني کولې، یو له بل سره ئې مناقشې کولې او د خپلو اختلافاتو او نظریاتو د تللو لپاره ئې قرآن او حدیث معیار بالو، نو یوه بل ته ئې احترام درلود، حق ته ئې غاړه ایښودله، یو بل ته ئې تنازل کاوو، هر نظر به چي حق وو هغه به ټولو منو، هیڅ یوه به د خپل نظر لپاره تعصب نه کاوو، ټولو دا منلې وه چه قرآن او احادیث اصلي معیار او تر ټولو لوړه مرجع ده، نو پدې توانیدل چي ډېرې پېچلي قضایا په آسانۍ حل کړي، ژر په خپلو کي توافق وکړي، د اصوب او ترټولو غوره رأي په وړاندي له خپلي رأي تېر شي او د خاصې رأي په هکله تعصب ونکړي.

خو کله چي مذهب د سیاست په خدمت کي ولوید او فکري اختلافات په سیاسي اختلافاتو بدل شول، نو هرې ډلي د خپل موقعیت او دریځ د اثبات او د مقابل لوري د کړنلارې او دریځ د غلط ثابتولو لپاره ئې له مذهبي توجیهاتو نه کار واخیست، هرې ډلي هڅه کوله حق یوازې تر ځان پوري محدود او په خپلې تګلارې او مذهب کي منحصر کړي او نور ټول د حق له دایرې نه دباندې وګڼي او له نورو سره جنګ او مقابلې ته مذهبي رنګ ورکړي او په نورو د تېري لپاره مذهبي توجیه او جواز وړاندي کړي.

آيا لدې خبر نه ياست چې امام ابو حنيفه (رح) له امام جعفر صادق نه زده کړه کړيده او له ده نه وروسته امامانو بيا هغه خپل استاد شمېري؟ امام ابو حنيفه د هغو کسانو په هکله چې لده سره د رأي اختلاف لري وايي: مونږ هغه کسان نه تکفيروو چې قبله ئې له مونږ سره يوه ده.

آيا نه وينئ چې علي رضي الله عنه له ابوبکر، عمر او عثمان رضي الله عنهم سره بيعت کوي، په لمانځه کې پدوی پسې اقتدا کوي او له هر يوه سره تر پايه د مشاور په حيث کار کوي او په هغه ورځ چې باغيان د عثمان رضي الله عنه په کور حمله کوي، علي رضي الله عنه خپلو زامنو حسن او حسين رضي الله عنهما ته امر کوي چې لاړ شي او دواړه په خپلو تورو سره له عثمان رضي الله عنه نه دفاع وکړي، د باغيانو په مقابل کې د هغه مرسته وکړي او د کور په وره کې ئې د مسلح محافظ دنده ترسره کړي.

که مونږ د دې لويو امامانو پلويان او په مذهبي چارو کې د دوی تقليد کوو او غواړو د دوی په پل گام کېږدو نو ولې او په کوم دليل په خپل مسلمان ورور په فرعي مسائلو کې د رأيې د اختلاف له امله د کفر ټاپه وهو؟ څه راباندې شوي چې د تعصب په رنځ اخته شوي يو؟ او ولې دومره په دښمنۍ کې لويدلي يو چې له مسلمان سره جنگ له کفارو او مشرکينو سره تر جنگ نه د زيات اجر مستحق گڼو؟! آيا کوم امام او مذهبي مشر د دا ډول تعصب او ناروا دښمنۍ د جواز حکم کړی؟!

احتمال لري پوښتنه وشي چې که داسې ده نو په صدر اسلام

کي د مسلمانو تر منځ د جګړو لپاره څه توجيه وړاندي کولی شئ؟

وايو: مونږ پدې اړه همغه څه وايو چي قرآنکريم ويلي:

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ * البقره: ۱٤

دا يو امت وو چي تېر شو، د هغوی لپاره د هغوی د کړو جزا ده او تاسو ته د خپل عمل نتيجه او له تاسو نه د دوی د عمل په هکله پوښتنه نه کېږي.

مونږ د هغوی د اعمالو په هکله نه پوښتل کېږو، له مونږ نه د خپلو عملونو سوال کېږي. دا دئ د پخوانيو مؤمنانو په هکله زمونږ نظر، مونږ د هغوی نېکي بيانوو او نور ديته رابولو چي په ښېګڼه او خير کي د هغوی په لاره لاړ شي، د هغوی تقليد وکړي او د هغوی د اشتباهاتو او غلطيو د بخښني دعا ورته کوو.

دا مهمه او ضروري نده چي د هغوی د اختلافاتو په هکله څېړنه وکړو، د اختلافاتو عوامل ئې وپېژنو، په حقيقت ئې ځان پوه کړو او بيا حکم صادر کړو او د هغوی اختلافات د مسلمانانو تر منځ د اختلاف او بېلتون سبب وګرځوو!! اصلي او ضروري مسئله دا ده چي امت له تعصباتو نه وژغورو، له مذهبي تعصباتو نه نجات ورکړو او ټول په يوه ليکه کي راټول کړو.

څومره د افسوس خبره ده چي يو مسلمان بل هغه مسلمان تکفيروي، د فرعي مسائلو په سر د رأې د اختلاف له امله خپل هغه ورور تکفيروي چي په الله تعالی، رسول (ص)، قرآن، آخرت، ملائکو، قضاء او قدر ايمان لري، د همده قبلې ته لمونځ کوي، د

همده په شان رکوع او سجده کوي، ډېر د افسوس ځای دئ چې د ډېرو ورو امورو لکه په لمانځه کي د لاسونو د بندولو او نه بندولو، پورته کولو او نه پورته کولو له امله یو پر بل د کفر ټاپې ولګوي.

رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي:

قولوا لا اله الا الله تفلحوا. روا‌ه احمد

لا اله الا الله ووائی چې نجات ومومئ او بريالی شئ.

دا د پیغمبر علیه السلام لاره او حکم او دا د مسلمانانو تنګ نظري او جاهلانه دریځ!! راځئ خپل اعمال د اصحابو رضي الله عنهم د اعمالو سره پرتله کړو، ته به وائې چې علي رضي الله عنه له ابوبکر او عمر او عثمان رضي الله عنهم سره اختلاف درلود خو عمر رضي الله عنه فرمایي: که علي رضي الله عنه او د هغه مشورې نه وی نو عمر رضي الله عنه به هلاك شوی وی.

آیا علي رضي الله عنه له د وو لسیزو نه زیات د ابوبکر، عمر او عثمان رضي الله عنهم خلافت ته غاړه نه وه ایښې؟ په هر یوه پسې ئې په لمانځه کي اقتدا نه کوله؟ آیا له ټولو سره ئې بیعت نه وو کړی؟ او له هر یوه سره ئې مرسته او ملګرتیا نه کوله؟

که دا ومنو چې علي رضي الله عنه له دریو نورو یارانو سره اختلاف درلود؛ خو اختلاف ئې پټ ساتلی وو، نو آیا له ده سره د محبت او د ده د متابعت تقاضا دا نه ده چې مونږ هم خپل قهر پټ وساتو، له صبر او زغم نه کار واخلو، خپل مخالفت علني او ښکاره نه کړو، یو د بل په خلاف له اقداماتو نه ځان وساتو، د کفر فتواوی صادرې نه کړو؟!

اهل سنت په داخلي جګړو کي د علي رضي الله عنه عمل د همدې (داخلي اختلافاتو) برخي په فقهي امورو او احکامو کي د اصل په توګه منلی دئ او په هغه حدیث استناد کوي چي له ده څخه روایت شوی دئ، علي رضي الله عنه د جمل په جګړه کي اعلانوي:

د جنګ له ډګر نه تښتېدلي خلك مه تعقیبوئ، بندیان مه وژنئ او پر ټپیانو حمله مه کوئ، چا چي وسله کېښوده هغه ته پناه ورکړئ، د خلکو کورونو ته مه ننوزئ، د ښځو حرمت ته درناوی وکړئ، ښځو ته لاسونه مه اوږدوئ، حتی که ښکنځلې درته وکړي هم، یو شمېر جنګیالانو وویل: دښمنان اود هغوی ښځی او اولادونه باید غلامان ونیول شي، علي رضي الله عنه ورته په قهر شو اوئې فرمایل: له تاسي نه کوم یو دا جرأت کولی او دا منلی شي چي ام المؤمنین عایشه رضي الله عنها ئې په برخه ورسېږي؟!!

هغه شخص هیڅ لوی او مهم شخص ندی چي د اصحابو رضي الله عنهم اختلافات لوی کړي او د مسلمانانو د افتراق او بېلتون وسیله ترې جوړه کړي، لوی او عاقل شخص هغه دئ چي د مسلمانانو تر منځ د وحدت او یووالي لاري ولټوي، د امت په نفاق او شقاق اوښکي تویي کړي او مسلمانانو ته بلنه ورکړي چي سره یو شي او ورته ووایي چي تاسي ورونه یاستئ، تاسو د یوه جسد حیثیت لرئ، د یوه خدای بندګان، د یوه رسول او یوه کتاب پیروان او د یوې قبلې خاوندان یاستئ، اختلافات یوې خوا ته پرېږدئ، تعصب لیری وغورځوئ، سره یو شئ، یو د بل خوا ته ودرېږئ، یو ځای لمونځ ادا کړئ، یو په بل پسې اقتداء وکړئ، پروا نه کوي که

يو لاس تړلی او بل خلاص لاسونه په لمانځه ودرېږي، ټول خپل قوت د دښمن خوا ته متوجه کړئ او په يوه غږ د حق دښمنه عناصرو مقابله وکړئ.

رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايي:

لاَ تَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤمِنُوا. وَلاَ تُؤمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا.

ترهغې به جنت ته داخل نشئ چې ايمان مو نه وي راوړئ او تر هغې به مؤمنان نشئ تر څو مو چې يو له بل سره مينه او محبت نه وي کړئ.

قرآنکريم فرمايي:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ * الفتح: ۲۹

محمد چې د الله رسول دئ او هغه کسان چې له ده سره دي پر کافرانو شديد او په خپل منځ کې رحم کوونکي دي.

يوه ورځ د افغانانو په يوې غونډه کې يوه عالم د خپلو خبرو په پای کې د دعا لاسونه پورته کړل او په ډېر سوز او انهماك سره ئې وويل: خدايه! په خپل عظمت او جلال سره د هغو کسانو لاسونه او قلمونه مات کړه چې د مسلمانانو ترمنځ د اختلافاتو باعث کېږي!! د غونډې په پای کې د ماښام د لمانځه وخت شو، ومې کتل چې ځيني يوې خوا ته يو ځای شول او په لمانځه ودرېدل او ځيني بلې خوا ته سره غونډ شول او بېل ئې لمونځ وکړ، کله چې هغه عالم دعا کوله وېرېدم چې هسې نه همدا اوس ډېر لاسونه او قلمونه مات نشي؛ خو له دعا نه لږ وروسته مې وليدل چې سره بېل شول او حتی د لمانځه

لپاره هم سره یوځای نشول!! الله تعالی دې پر مونږ رحم وکړي، له دې دردونکې حالت نه دې مسلمانان وژغوري او دا توان او جسارت دې ورپه برخه کړي چې د مسلمانانو تر منځ د بېلتون ټول دیوالونه ونړوي، د تعصب پردې څېرې کړي، په لمانځه، جهاد او سیاست کې سره یو شو او له شخص پالنې نه خدای پالني، له مذهب پالنې نه دین پالني، له فروعاتو نه اصولو ته، له مسلمانانو سره له دښمنۍ نه د اسلام له دښمنانو سره دښمنۍ ته لاړ شو.

د مذهبي اختلافاتو اور ته یا دښمنان لمن وهي او یا بدغرضه او سوء علماء.

مونږ دوه ډوله عالمان لرو: یوه ډله مؤمن او حق پالونکي چې تل د حق په لټه کې وي، د حق خبره کوي او د ټولې دنیا د مخالفت پروا نه کوي، دوهمه ډله هغه عالمان دي چې د خلکو خوښي لټوي که څه هم د الله تعالی د قهر او ناخوښۍ په بیه وي، گمان کوي چې انسانان روزې ورکوي او د دې لپاره چې معامله ئې خرابه نشي، د خلکو د سلیقې خلاف خبري نه کوي، د خلکو په منځ کې د خورو او مروجو خرافاتو په خلاف غږ نه اوچتوي، څه چې خلکو غوره کړي وي دوی همغه ورته توجیه کوي، حق پټوي او د خلکو ناروا غوښتني تائیدوی او د اثبات لپاره ئې مذهبي دلایل او توجیهات وړاندي کوي!! د امت زیاتره مشکلات او غمونه د همدې ډلي علماوو له لاسه راولاړ شویدي.

زه دا نه وایم چې مذهب پرېږده، بلکه دا وایم چې حق یوازې په خپل مذهب پورې محدود او منحصر مه شمېره، د فرعي اختلاف له

امله پر نورو د کفر ټاپې مه وهه، تعصب مه کوه، د مسلمانانو د وحدت او يووالي هڅې کوه او هر مسلمان خپل ورور وشمېره.

د مذهبي اختلافاتو د له مينځه وړلو او د مسلمانانو تر منځ د يووالي په لار کي تر ټولو مهم گام دادی چي: ټول ديته راوبولو چي قرآنکريم د ټولو اختلافاتو د حل او فصل يوازينۍ مرجع ومني، قرآنکريم د مسلمانانو د وحدت راز او د ټولو مناقشاتو او اختلافاتو د حل معيار وشمېري، لکه څرنگه چي قرآن حکم کوي هر وخت او په هره مسئله کي چي اختلاف پيدا کېږي بايد قرآن ته مراجعه وشي او د قرآنکريم فيصله وروستۍ فيصله وشمېرو او عمل ورباندي وکړو. قرآنکريم زمونږ د هر مشکل د حل لپاره لارښوونې لري، زمونږ هري پوښتني ته بشپړ ځواب راکوي، مونږ ايمان ورباندي لرو بايد فيصلې ئې هم ومنو.

شايد پوښتنه وشي چي له قرآنکريم نه د ليری والي له امله مسلمانان داسي حالت ته رسېدلي چي اوس همدا قرآن چي بايد د وحدت رمز او د فيصلو معيار وي، د اختلاف سبب جوړ شوی، هرڅوك او هره ډله ببېل او ځانگړی تعبير تري لري او د همدې قرآني آيتونو د تفسير په هکله اختلافات د فقهي او فکري اختلافاتو عامل او سبب جوړشوي!!

هو، دا يو تريخ واقعيت دئ، بايد د دې رنځ علاج ولټول شي، فکر کوم دا رنځ او مشکل داسي حلولی شو چي: اسلامي نهضتونه يا کوم اسلامي هيواد ابتکار وکړي او په قرآنکريم، تفسير او حديث پوه غښتلي عالمان راغونډ کړي، له ټولو اسلامي گوندونو

او مذهبي ډلو نه غوښتنه وکړي چې مشهور او متقي علماء ورمعرفي کړي، بیا دا علماء د علمي څېړنو په رڼا کي او له ټولو معتبرو تفاسیرو نه په استفادې سره، د قرآنکریم یو جامع تفسیر تهیه او تدوین کړي او همدا تفسیر د ټولو مسلمانانو او ټولو مذاهبو د پلویانو لپاره یوازنی د اعتبار وړ تفسیر اعلان شي او په کافي اندازه نسخې ئې خپرې او چاپ شي، پخوانیو مفسرینو ته له زیات احترام او درناوي سره سره ټول پخواني تفسیرونه یوې خواته غونډ شي او نور ئې د چاپ اجازه ورنکړل شي، لکه څرنګه چې عثمان رضي الله عنه د اختلافاتو د مخنیوی په خاطر د قرآنکریم متعددې نسخې راغونډې کړې، یوه نسخه ئې ترې انتخاب کړه او نورې ئې یوې خوا ته کړې، همداسي یو کار باید د تفاسیرو په هکله هم تر سره شي.

د علماوو همدا ټولنه په دې هم باید توافق وکړي چې نور باید هیڅوك هم په ځانګړې او شخصي توګه د قرآنکریم تفسیر ونکړي، تفسیر او په تفسیر کي تجدید او له سره کتنه باید د همدې ټولني وظیفه وبلل شي. د تفاسیرو له یووالي نه وروسته د ټولو مذاهبو منل شوي او ثقه روایات باید د همدې تفسیر په رڼا کي وڅېړل شي او همدا مشترك تفسیر معیار وبلل شي، هر رأي او روایت چې له دې تفسیر سره سمون ونلري، هغه باید یوې خواته شي او له اعتبار نه ولوېږي. او پدې ترتیب ټول هغه کمزوري، ضعیف او موضوعي روایات حذف شي چې د مسلمانانو اکثر اختلافات ترې راولاړ شوي، ټول روایات باید د قرآن په رڼا کي چاڼ شي.

دا کار نه يوازې د مسلمانانو ترمنځ اختلافات له مينځه وړي، ټول د وحدت په مزې ترې، بلکه په ټوله اسلامي نړۍ کي د ټولنيز، سياسي او اقتصادي نظامونو د يووالي عوامل هم برابروي.

نن ورځ د اسلامي امت په منځ کي د متعددو مذهبي ډلو د موجوديت ترڅنګ له هندوېزم، بودايزم، اور لمانځونکو او بت لمانځونکو نه متأثرې ډلي هم وينو، همداراز اسلامي نړۍ په سياسي، اقتصادي او اجتماعي ډګرونو کي هم د تشتت او تعدد ښکار ده او په اسلامي دنيا کي مختلف او متناقض نظامونه رائج دي چي زياتره ئې حتی د اسلام سره ځرګند تضاد لري.

هر زړه سواند محلل چي د امت له مشکلاتو نه خبر دئ پدې باور لري چي: د دې اختلافاتو اصلي عامل د واحد تعليمي نظام او نصاب نشتوالي او د اسلامي اصولو په اړه د نظرياتو اختلاف دئ. د تفسير په اړه د نظرياتو د توحيد او د يوه جامع، شامل او منل شوي تفسير د تدوين له لاري کولی شو دا ېپلتون او اختلاف ختم کړو او امت له خطرناکو عواقبو نه وژغورو.

اسلامي امت داسي اتلانو ته سترګي په لار دئ چي له دې بدې ورځي، ذلت او خوارۍ نه د نجات لپاره قيام وکړي او د مسلمانانو د تېر برم د اعادې لپاره ميدان ته شي، د امت د وحدت او يووالي لاري ولټوي او دا خوار امت بېرته د تېر برم لوړې ځوکي ته اوچت کړي.

دوهم فصل

زمونږ عقیده

سریزه

الحمدلله وکفی وسلام علی عباده الذین اصطفی و بعد:

په افغانستان کي اسلامي جهاد د امت د ویښتابه او د جهاد د فریضې د احیا سبب شو، له امت نه ئې د حقارت، کمزورۍ، ذلت او خوارۍ احساس لرې کړ او په ځای ئې د عزت، قوت، سرلوړۍ او عظمت احساس ورکړ، له امت سره ئې د روښانه مستقبل او تېر برم د بېرته لاسته راوړلو هیلې راپیدا کړې. د اسلام دښمنان چې په مستقیمه یا غیرمستقیمه توګه د امت پر برخلیك مسلط دي، لوی اسلامي هیواد ئې په وړو وړو محکومو او نورو ته په هر څه کې اړو

ټوټو وېشلی، خپله بقاء او پر اسلامي نړۍ د تسلط دوام له اسلام نه د مسلمانانو په لرې والي او تفرق او تمزق کي لټوي، د جهاد احیاء او د اسلام لور ته د بېرته راګرځېدو او عودت خوځښت د ځان لپاره لوی خطر ګڼي، دوی له پیل نه د جهاد له پایلو او د مجاهدینو په لاس د یوه اسلامي دولت له تأسیس نه ډېر سخته وېره او تشویش درلود، د مجاهدینو په وړاندي د روسي ځواکونو له ماتې نه وروسته، سمدلاسه د کمونیستي امپراطورۍ زوال پیل شو، دا هغه امپراطوري وه چي د جهاد له پیل نه مخکي ئې ټوله دنیا ګواښله، ټول ترې وېرېدل او د هغې مخې ته د ودرېدو جرأت ئې نه درلود، د دې جهاد په نتیجه کي د دغې ځواکمني او وحشي امپراطورۍ سقوط او زوال د دښمنانو وېره او پریشاني نوره هم زیاته کړه. مونږ د جهاد له لومړیو ورځو نه د دښمن له توطئو سره مخامخ وو، د وخت په تېرېدو سره دا توطئې تشدید او زیاتیدلی، دښمنانو د متعددو ډلو جوړولو، د فکري او عقیدتي اختلافاتو د رابرسیره کولو او بیا دا ډول اختلافات په داخلي جنګونو د بدلولو لپاره له هیڅ جنایت او کوشش نه ډډه ونکړه. دا توطئې او مداخلې که څه هم مجاهدین ئې له مشکلاتو سره مخ کړې وو خو دښمنان پدې ونه توانیدل چي د جهاد د بري مخه ډب کړي. د دښمنانو له خوا د راولاړ شوو مشکلاتو له جملې نه یو هم د داسي یوی ډلی جوړول وو چي هغې ته ورته ډلي په نورو اسلامي هیوادونو کي هم د اصیل اسلامي نهضت د مقابلې لپاره رامنځته شوې دي. لدینه هدف دا دئ چي مسلمانان په فرعي مسائلو مصروف شي، فرعي فقهي مسائل ئې

دومره مشغول کړي چي اساسي مسائل لکه د طاغوتي نظامونو په ضد جهاد او د مفاسدو او مظالمو مقابله، هيره کړي او په فرعي اختلافي مسائلو کي هومره غرق شي چي اساسي مسائلو ته ئې نه پام شي او نه ورته فرصت ومومي او د دې وخت په لاس ورنشي چي له پرديو نه د آزادۍ، د اسلامي حکومت د قيام او اسلام ته د خلکو د بلني په لاره کي مؤثر او لازم اقدامات وکړي. دا ډله چي يوه خاصه منبع ئې جوړوي، وده ورکوي او وسايل او امکانات ورته تهيه کوي، همدې ډلي مونږ ته هم مشکلات راولاړ کړل او هغه داسي چي د دې ډلی غړي چي له هر چا سره مخامخ شي نو ورته وائي: د مذهب پيروي شرك دئ!! د مذاهبو امامان لکه بتان او اصنام دي!! چي پيروان ئې د دوی عبادت کوي!! له هرچا نه تپوس کوي چي ووايه پرعرش د الله تعالی د استوی په هکله څه نظرلري؟ د الله تعالی د يد ، قدم، عين، سمع، مجئ، اتيان او نزول په رابطه څه عقيده لری؟ او څه نور مسائل لکه رفع اليدين (په لمانځه کي د لاسونو پورته کول) آمين بالجهر، په امام پسې قرائت او داسي نوری مسئلی!! پداسي طريقی سره مطرح کوي چي د خلکو ترمنځ د اختلافاتو سبب گرځي، مذهبي تعصباتو ته لمن وهي او بالآخره خبره د يوه بل تکفير او د يوه بل په خلاف د فتواگانو د صادرولو مرحلې ته رسوي. نه مي غوښتل د داسي مسائلو په اړه څه وليکم او له اساسي مسائلو لکه جهاد او دعوت نه ديخوا ته توجه واړوم او د خپل فرصت يوه برخه ديته وقف او ځانگړې کړم او څه وليکم، په دې هکله مي موجود بې شماره کتابونه کافي بلل، خو ومو ليدل چي قضيه ډېره جدي ده، د

دې مسائلو د مطرح کولو ترشا سياسي اهداف پراته دي، دښمنان غواړي لدې ډلي او د هغې له خوا مطرح او راپيدا شوو مسائلو نه د مجاهدينو په خلاف استفاده وکړي، مجاهدين ورباندي بدنام کړي او په همدې ډلي پوري د تړليو تبليغاتي وسائلو له لاري د مجاهدينو په خلاف ناروا او بې بنسټه تبليغات کوي، ادعا کوي چي گويا مجاهدين مشرکين دي، عقيده ئې خرافي او خرابه ده او په افغانستان کي روان جنگ د مشرکينو او ملحدينو ترمنځ جگړه ده. دا بې اساسه تبليغات دومره زيات شول او په عربي نړۍ کي د همدې ډلي د مؤسسينو له خوا دومره تکرار او زمزمه شول چي نږدې وه ټول خلك د مجاهدينو د عقيدې په هکله شك وکړي، هرڅوك چي له کوم مجاهد سره مخامخ کېږي، نو لومړی د مجاهدينو د عقيدې په رابطه پوښتنه ترې کوي، په ځانگړې توگه د همدې مسائلو په اړه چي دا ډله ئې ډېر تکراروي، بيا په مجملو ځوابونو هم نه قانع کېږي. په ياد مي دي چي يو دوست چي د همدې ډول تبليغاتو تر اغېزې لاندي راغلی وو، مونږ ته راغی، د خبرو په ترڅ کي ئې پوښتنه وکړه چي د عقيدې په اړه له کومو مصادرو نه استفاده کوئ؟ ما ورته وويل: له قرآن او احاديثو نه. د دې خبري په اورېدو سره ئې رنگ بدل شو، د عدم قناعت او ناخوښۍ نښانې ئې په څېرې کي راڅرگندې شوې، وئې ويل: دا خو مجمل ځواب دئ! يوه افغان ورور چي په مجلس کي ناست وو، وويل: مونږ په خپلو مدرسو کي د عقيدة الطحاويه کتاب تدريس کوو. هغه دوست پدې هم قانع نه شو، غوښتل ئې د عقيدة الطحاويه د کومې شرحې نوم ورته

واخستل شي، تر څو ئې قناعت حاصل او د مجاهدینو د عقیدې په هکله ئې شکوك او شبهات رفع شي. هغه افغان ورور ورته وویل چې مونږ د علامه ابي العزالحنفي (رحمه الله) شرح تدریس کوو، پدې سره هغه میلمه دوست څه آرام او ډاډه شو.

د داسي خلکو له وضعې او له هغو پوښتنو نه چې دوی ئې د مجاهدینو د عقیدې په رابطه مطرح کوي په څرگنده معلومېږي چې متعصب او متعنت یا گمارل شوي او استخدام شوي افراد څومره کوشش کوي چې د مجاهدینو په اړه او د دوی د عقیدې په رابطه د نړی له نورو مسلمانانو سره شکوك او شبهات راپیدا کړي، د اسلام دښمنان د دې پخاطر چې له مجاهدینو سره د نړی د مسلمانانو رابطه وشلوي او پرې نږدې چې جهادي روحیه د اسلامي نړی نورو برخو ته خوره شي، د همدې شوم هدف لپاره میدان ته راوتلي او غواړي د مذهبي اختلافاتو راولاړولو له لارې د مسلمانانو د وحدت مخه ونیسي، دوی هڅه کوي مسلمانان په فرعي مسائلو کې مصروف وساتي او پدې سره ئې له اصلي او اساسي مسائلو نه غافل کړي، دوی جاهل او بې خبره عناصر په کار اچوي او د همدوی په لاس د مذهبي تعصباتو اور بلوي او د مسلمانانو تر منځ اختلافات راولاړوي.

زمونږ مجاهدین همیشه لدې ډول پوښتنو سره مخ کېږي او د هغو کسانو له خوا چې د دښمنانو د تبلیغاتو تر اغېزې لاندې راغلي په مکرره توگه د عقیدې په هکله ترسوال لاندې راځي، سوال کوونکي بیا په مجمل او لنډ ځواب هم اکتفا نه کوي، غواړي په دې

رابطه اوږد او مفصل ځواب واوري ترڅو ډاډه او د مجاهدینو د عقیدې په هکله ورسره پیدا شوي شکوك رفع شي.

که څه هم پدې هکله ډېر کتابونه لیکل شوي او مونږ چي څه دلته راوړو هغه به هم د امت د منل شوو علماوو نظریات،او له معتبرو اسلامي کتابونو نه رانقل شوي اقتباسات او د دوی د مفصلو نظریاتو لنډیز وي، خو د یو شمېر مخلصو ورونړو د غوښتني او د مجاهدینو په هکله د شکوکو او شبهاتو د له منځه وړلو لپاره مجبور شوم دا رساله ولیکم. تر هر څه د مخه باید ووایم چي مونږ د ټولو حقه مذاهبو منونکو او پلویانو ته احترام لرو ،او له هغوی سره د نظر د اختلاف باوجود د ټولو ترمنځ د یووالي غوښتونکي یو او هغه کسان معذور شمېرو چي د حقایقو د ادراك په لار کي له مخلصانه او جدي هڅو او هاند نه وروسته هم پدې ندي توانیدلي چي ټول حقایق درك کړي او د ځینو حقایقو په پېژندلو کي غلط شوي. مونږ دا ډله خلك معذور شمېرو ، له بخښونکي خدای نه ورته د مغفرت سوال او د هدایت دعا کوو ، خو له هغوکسانو نه کلك نفرت او ژوره کرکه لرو چي له فرعي اختلافاتو نه د مسلمانانو ترمنځ د بېلتون او تفرق او د نورو د تکفیر وسیله جوړوي او پردیو ته دا امکان په لاس ورکوي چي له همدې لاري خپل سیاسي اهداف پلي کړي. دا ډول کسان له بل هرچا نه اسلام او اسلامي تحریك ته زیات خطر لري. هیله مندیم هادي او کریم خدای مونږ ټولو ته هدایت وکړي د حق او صواب لار راوښیي، د قرآني آیتونو او مبارکواحادیثوصحیح علم اوپوهه راکړي او پراسلام دپوره عمل او

د نېکواو صالحوامامانواو سلف صالح په لاره دتگ توفیق راپه برخه کړي.

اَللهُم ارنَاالُحق حَقاًوارۡزُقۡنااتباعهُ،وارناالُباطِلَ باطِلا وَارزُقۡنااِجۡتِنابه

د الله تعالی په اړه زمونږ عقيده

الحمدلله نحمده ونَستعينه ونستغْفِره ونتوبُ اليه وَنعوذُبالله منْ شرور انْفُسناوَمنْ سيئاتِ اعْمالِنا، منْ يَهده اللهُ فلامُضل له ومنْ يضلل فلاهادي له، وَاشهدان لااله الا اللهُ وحْدهُ لاشريكَ له واشهدان محمداً عبْدُهُ ورسوله.

اعوذ بالله من الشيطن الرجيم. بسم الله الرحمن الرحيم.

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّه عَمَّا يُشْرِكُونَ*هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى يُسَبِّحُ لَهُ مَا

فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ" *

الحشر:۲۳-۲٤

الله تعالی د ټول عالم پیدا کوونکی او پالونکی دئ، په هغه کي د رب او ټولواك په حیث تصرف کوي. په ذات، صفاتو او افعالو کي د کمال په ټولو صفاتو متصف دئ، له هر عیب او نقص نه پاك، منزه او لوړ دئ. پدې هستی کي چي څومره ښکلا، ښایست، جمال او کمال ترسترگو کېږي؛ د ده له لوري دي او ده د عالم موجوداتو ته ورپه برخه کړي. نه هیڅ سیال او شریك لري او نه ئې هیڅ مثل او مثال شته، ابتداء او انتهاء نه لري، اول دئ او آخر، فنا نه لري، له ټولو مخلوقاتو نه مخکي وو او له ټولو نه وروسته به وي. هغه ظاهر دئ چي د کائناتو ټولي برخي ئې په وجود شهادت ورکوي، باطن دئ چي د انسان په وهم او فهم کي نه ځایېږي، انسان یې د ذات له ادراك نه عاجز دئ، هیڅ مثال ئې نشته. تلپاتې ژوندی دئ چي هیڅ مرگ او فنا نه لري، ټول شیان هغه پیدا کړي، ټولو ته ئې ژوند ورکړی، هغه خالق یعني پیداکوونکی او رب یعني پالونکی دئ، د کائناتو د تدبیر واك له هغه سره دئ، قیوم دئ چي یوه لحظه هم د کایناتو د امورو له اداري او تدبیر نه غفلت نه کوي، چا ته چي وغواړي ژوند ورکوي او څوك چي وغواړي له ژوند نه محروموي، وژني ئې او بیائې بېرته راژوندی کوي.

په دې هستی کي هیڅ پېښه د الله تعالی له ارادې پرته نه شي واقع کېدلی. هره لویه او وړه پېښه د هغه په اجازه او اراده، د هغه له خوا د وضع شوو ضوابطو، سننو، قضا او قدر مطابق ترسره کېږي.

هم د شيانو په خلقت کي او هم د عالم په ټولو هغو تحولاتو او بدلونونو کي چي د الله تعالی په اراده ترسره کېږي، خاص مصلحت او حکمت پټ دئ، د خدای په مخلوقاتو کي بيهوده، عبث او بې هدفه شی نشته. د دې هستي دا بې حسابه توکي ئې هر يو په ډېره ښه توگه د خاص هدف د تحقق لپاره پيداکړی، د شيانو خلقت هغه هم په خاص شکل او کيفيت سره د الله تعالی کار دئ، ځکه هغه خالق، باري او مصور دئ.

د الله تعالی ټول د کمال صفات ازلي او ابدي دي، نه څه ترې کمېږي او نه څه ورباندي زياتېږي. هغه غني او بې نيازه دئ، هيڅا او هيڅ څه ته اړ ندی، غناء ئې ذاتي صفت دئ، ټول شيان ده ته اړ او محتاج دي، هم په خپل خلقت کي او هم په بقاء او وجود کي.

قدير او ځواکمن دئ، هرکار ورته آسان دئ، ټول شيان ئې پيدا کړل، برابر ئې کړل، اندازه او مقدار ئې ورته وټاکو، پيل او پای ئې ورته تعيين کړ، هر يوه ته ئې لاره او مسير وټاکو، هدايت او لارښوونه ئې ورته وکړه.

نه څه له پيدايښت نه مخکي ترې پټ دي او نه له پيدايښت نه وروسته، پټ او ښکاره، شاهد او غائب، ماضي او مستقبل ټول ورته معلوم دي، علم ئې په هرڅه حاوي دئ، هيڅ داسي څه نشته چي ترې پټ وي، لوی او ووړ، نږدې او لری، رڼا او تياره هيڅ ترې پټ ندي.

الله تعالی نه يوازي دا هستي پيدا کړې ده، بلکه د رب او پالونکي په حيث هر څه اداره او پالي، هرڅه د ده په اراده، تقدير او

توفیق ترسره کېږي. ټول شیان ئې د قضا او قدر تابع دي، اراده ئې هر چیرته او په هرڅه کي نافذ ده، هیڅ شی ئې د ارادې مخه نشي نیولی، کوم کار چي هغه ئې د کېدو اراده ونکړي نشي کېدی، د بندګانو اراده د ده د ارادې تابع ده، څه چي ورته وغواړي همغه کېږي او څه چي ونه غواړي هغه نشي کېدی، بندګان په خپله هیڅ نشي کولی، د هرڅه او هرکار توفیق د ده له لوري دئ. نه څوك د هغه قضاء بدلولی شي او نه ئې د ارادې مخه نیولی شي، په ټول عالم کي هیڅ داسي قدرت او ځواك نشته چي د ده حکم وځنډوي او د ده د امر مانع شي. د هغه قضاء نافذه او حکم ئې حاکم دئ، په هر څه غالب، امر ئې په خپل ټاکل شوي او معین وخت تحقق مومي، داسي نده چي د هستي او کایناتو له خلقت، د ضوابطو او قضاء له وضع کولو نه وروسته ئې دا مخلوقات په خپل حال پرېښي وي او هر څه ئې خپلي مخي ته آزاد خوشي کړي وي او ګویا اوس پېښي په خپله د وضع شوو ضوابطو مطابق واقع کېږي، نه، داسي نده، بلکه هره پېښه، په هره شېبه کي، د ده جل جلاله په اجازه، توفیق او د ده لخوا د ټاکل شوي تقدیر او قضاء مطابق ترسره کېږي.

د الله تعالی په اړه زمونږ د دې عقیدې مصدر او منبع قرآنکریم او د رسول الله صلی الله علیه وسلم سنت دئ، مونږ په هر هغه څه باور او ایمان لرو چي علیم خدای او د ده رسول صلی الله علیه وسلم په صراحت او وضاحت سره بیان کړیدي، څه ئې چي په څرګنده توګه او په تفصیل سره بیان او شرحه کړیدي، په همغه واضح، څرګند او مفصل شکلورباندي ایمان لرو،او څه ئې چه مجمل پرېښي، په

همغه مجمل شکل ئې اکتفاء کوو، له څه زیاتولو او څه کمولو نه ډډه کوو، له خپل حد نه تېرى نه کوو، هغه شیان چې الله او رسول ئې په تفصیل سره ندي بیان کړي او زمونږ له فهم او ادراك نه ئې لوړ شمېرلي، مونږ بې ځایه تکلف نه کوو، بې ګټې زحمت نه باسو، آمنا او اسلمنا وایو، د دې ډول شیانو په کنه او حقیقت د پوهېدو بې ځایه او بې فائدې هڅه نه کوو. د خپلو اختلافاتو او منازعاتو د حل لپاره الله او د ده رسول ته رجوع کوو او همدا مرجع د حق او باطل د پېژندلو او د اختلافاتو د حل یوازنۍ مرجع شمېرو. د دین او ایمان په امورو کې د الله او د رسول صلى الله علیه وسلم په مقابل کې د هیچا خبره د اعتناء وړ نه ګڼو، د هغه چا خبره نه منو چې د الله او د رسول الله صلى الله علیه وسلم په لارښوونو مبتني نه وي، د الله او د ده د رسول له وینا سره مخالف اقوال له یوه سره ردوو. مونږ د رسول الله صلى الله علیه وسلم یاران او هغوى ته نږدې خلك د دیني امورو په فهم او پوهې کې تر نورو مقدم ګڼو.

که پوښتنه رانه وشي چې کوم مذهب ته ترجیح ورکوئ؟ نو وایو چې حنفي مذهب ته ترجیح ورکوو، دا ځکه چې د اهل سنت وجماعت دا مذهب مو تر بل هر مذهب نه پر کتاب الله او د رسول الله صلى الله علیه وسلم پر سنت ولاړ او د سلفو پر منهج مبتني موندلی؛ خو دا هم په تأکید سره وایو چې نورو مذاهبو او پلویانو ته ئې احترام لرو، له هغوى سره په آراوو او نظریاتو کې اختلاف روا اختلاف شمېرو او الله تعالى ته سوال کوو چې زمونږ او هغوى اشتباهات معاف کړي، مونږ په فرعي مسائلو کې د اختلاف په

اساس هیچا ته د گمراه، مشرك او كافر خطاب نه كوو، بلكه د دې برعكس د ټول امت د یووالي او د ټولو مذاهبو ترمنځ د تقارب او وحدت غوښتونكي یو.

د الله تعالی اسماء او صفات

د الله تعالی په پاکو نومونو او لوړو صفاتو ایمان درلودل د ایمان بالله له اساسي اجزاوو څخه دئ، له همدې لارې کولی شو الله تعالی ښه وپېژنو او له خپل رب سره د خپلو اړیکو د څرنګوالي په کیفیت پوه شو. لکه څرنګه چې مونږ مکلف یو د الله تعالی په ربوبیت ایمان ولرو، په دعا او عبادت کې د هغه لوري ته رجوع وکړو، هغه ته پناه ورووړو، د هغه عبادت وکړو او له هغه نه مرسته وغواړو، همدا راز مکلف یو چې الله تعالی په هغه نومونو سره یادکړو چې په خپله ئې را ښوولي دي.

که څه هم هغه آیتونه او احادیث چې د الله تعالی نومونه پکې ذکر شوي اکثراً ډېر واضح او څرګند دې او هرڅوك پرې پوهېدلی

شي، خو پدې هکله یو شمېر داسي آیات او احادیث هم شته چي د علماوو ترمنځ د مناقشاتو او د نظر د اختلاف سبب شویدي، دا ډول نصوص ځینو د صفاتو آیات او احادیث بللي او نورو ورته متشابهات ویلي دي. پدې ډول نصوصو کي الله تعالی ته داسي افعال منصوب شویدي چي همدې ته ورته افعال او اعمال انسان د خپلو اعضاوو او جوارحو په واسطه ترسره کوي، لکه اورېدل، لیدل، ورکول، اخیستل، تلل، راتلل، چي دا اعمال په غوږونو، سترگو، لاسونو او پښو ترسره کېږي.

د اسلام په پیل کي د اصحابو او سلف صالح ترمنځ د دې ډول نصوصو په هکله هیڅ اختلاف نه وو، پدې اړه د دوی ترمنځ هیڅ ډول مناقشه نده شوې او نه پدې رابطه له دوی نه اختلاف روایت شویدی، د دوی (سلف صالح) مذهب او نظریه دا وه چي دوی به د همدې نصوصو په الفاظو اقرار کاوو او په معنی به ئې ایمان درلود ، د کیفیت په هکله به ئې له بحث او له مناقشې نه ډډه کوله. له ابي عبیدالقاسم بن سلام رحمه الله نه د دې ډول احادیثو په هکله پوښتنه وشوه؛ ده په ځواب کي ورته وویل: مونږ دا احادیث حق بولو، باور لرو چي ثقه راویانو یو له بل نه روایت کړیدي؛ خو که د تفسیر او معنی په رابطه ئې سوال رانه وشي نو وایو چي د پخوانیو علماوو (سلف صالح) په منځ کي داسي څوك نه مومو چي دا ډول نصوص ئې تفسیر او تشریح کړي وي، نو مونږ ئې هم له تفسیر او تشریح نه ځان ساتو، فقط د هغه تصدیق کوو، ایمان ورباندي لرو او د کیفیت د ادراك په هکله ئې بې فایدی هڅې نه کوو او سکوت غوره گڼو.

ابوالمعالي جويني په خپل کتاب "الرسالة النظامية" کي ليکي:

و ذهب ائمة السلف الى الانكفاف عن التأويل و اجراء الظواهر على مواردها و تفويض معانيها الى الرب" و يقول: "وقد درج اصحاب رسول الله صلى الله عليه و سلم على ترك التعرض لمعانيها و درك ما فيها" ثم يقول: "فلوكان تأويل هذه الظواهر مسوغاً او محتوماً لا شك ان يكون اهتمامهم بها فوق اهتمامهم لفروع الشريعة، و اذا انصرم عصرهم و عصر التابعين على الاضراب عن التأويل كان ذلك هو الوجه المتبع فحق على ذى الدين ان يعتقد تنـــزيه الباري عن صفات المحدثين و لا يخوضوا في تأويل المشكلات ويكل معناها الى الرب تعالى"

سلفو امامانو له تأويل نه ډډه کړې، د نصوصو ظاهر ئې په خپل حال پرېښې او د هغوې معنى ئې الله تعالى ته مفوض کړې ده. بيا وايي: د رسول الله صلى الله عليه وسلم اصحابو دا غوره ګڼلى چي له معنى سره ئې کار ونلري او د هغې د ادراك لپاره هڅه ونکړي. ورپسې وايي: که د دې ظواهرو تأويل جايز او ضروري وى نوبيشکه چي دوى به ديخوا ته د شريعت د فروعاتو په نسبت زياته توجه کړې وى، پداسي حال کي چي د اصحابو او تابعينو دور داسي تېر شو چي له تأويل نه ډډه کېده، نو همدا کار د متابعت وړ دئ، هر دينداره انسان ته ښايي چي دا عقيده ولري چي الله تعالى د مخلوقاتو له صفاتو نه

منزه دئ، د مشکلو الفاظو په تأويل کي تکلف ونه کړي او معنی ئې الله تعالی ته پرېږدي.

پر دې ډول آيتونو او احاديثو باندي ايمان درلودونکي په دريو مهمو برخو وېشل شويدي:

- اهل ظاهر: دا ډله د متشابه آيتونو کلمات په همغه ظاهري معنی اخلي، قرب، معيت، نزول، استوی، مجئ او نورې دا ډول کلمې لکه يد، عين، اذن، د همدې کلماتو په ظاهري، متداولې او متبادرې معنی اخلي. له اهل ظاهر نه يو شمېر مشبه (تشبيه کوونکي) دي، يعنی هغوی د الله تعالی دا صفات د بنده ګانو د صفاتو په شان بولي او د الله صفات د بندګانو له صفاتو سره تشبيه کوي. د همدی ډلي يوه بله برخه که څه هم د دې کلماتو معنی د لومړی ډلی په شان ظاهري او ذهن ته په نږدې معنی حمل کوي خو وايي چي مونږ الله تعالی په هيڅ شي کي له مخلوقاتو سره نه تشبيه کوو، هغوی دا کلمات په خپله ظاهري معنی سره تعبير او تفسيروي؛ خو د بلاتشبيه، بلاتکييف او بلاتمثيل قيد ورسره ږدي.
- دوهمه ډله : دا ډله ذکرشوي کلمات د هغې په ظاهري معنی سره نه اخلي ، لدې ډلی نه يوشمېر عقيده لري چي په دې ځای کي لدې کلماتو نه د الله تعالی صفات ندي مراد ، بناء لازمه ده د دې الفاظو ظاهري او ذهن ته نږدې معنی ترې واخيستنی شي، د مثال په توګه استواء بايد د تسلط او سيطرې او يد دقدرت او نعمت په معنی تفسير او تعبير شي، يو شمېر نورئې ظاهري معنی ردوی او د هغی مراد او مفهوم خدای ته پرېږدي او په خپله هيڅ نه پکي وايي.

• دريمه ډله: دا ډله پدې هکله بالکل څه نه وايي، سکوت ئې غوره کړی، له دې ډلي نه يو شمېر عقيده لري چي لدې کلماتو نه د الله تعالی صفات مراد ندي،او که فرضاً صفات ترې مراد وي؛ د هغه معنی هسي بايد وشي چي د الله تعالی له شأن سره مناسبه او وړ وي. نور وائې چي د همدې نصوصو قرائت او تلاوت کافي دئ او له هر ډول تفسير، تأويل او تعبير نه ځان ساتي، نه يی په دې هکله په زړه او دماغ کي څه تصور وي او نه په خوله څه وايي.

د دې ډلو په رابطه بايد وويل شي چي:

• د لومړنی ډلی عقيده بيشکه له صريحو نصوصو سره ټکر کوي او د دې عقيدې په بطلان او فساد کي هيڅ شك نشته. د اهل ظاهر د دوهمې ډلی عقيده که دا وي چي يد، سمع او بصرالهي صفات وشمېری او هغه غړي، جوارح او د فعل وسايل ونه بولي او له انسان سره ئې تشبيه نه کړي، قرب، معيت، نزول، استواء، مجئ، اتيان، اخذ او ايتاء د الله تعالی اختياري افعال وشمېري او د انسان د افعالو سره ئې تشبيه نه کړي او د دې صفاتو او افعالو کيفيت او حقيقت خدای ته پرېږدي، نو مونږ ورسره اختلاف نه لرو او د دې عقيدې د صحت په هکله د شك ځای هم نه گورو.

• هغه ډله چي د ذات په هکله د تشبيه د نفی پخاطر د دې کلماتو ظاهري معنی ترې اخلي، دوی که څه هم له تشبيه نه تېښتي خو د الهي ثابتو صفاتو د نفی مرتکب کېږي، د دوی عقيده هم غلطه او فاسده ده، دا عقيده له هغو صريحو نصوصو سره ټکر او تناقض لري چي د الله تعالی لپاره دا صفات په اثبات رسوي.

- خو هغه ډله چي د الله تعالی د ذات سره د تشبیه د نفی کولو پخاطر د دې کلماتو ظاهري معنی نه اخلي او په عین وخت کي تأویل هم نه کوي، مراد او اصلي مفهوم ئې خدای ته سپاري او د الله تعالی له هیڅ صفت نه انکار نه کوي، د دې ډلي عقیده هم صحیح ده.
- هغه کسان چي پدې هکله یې سکوت غوره کړی، نه تشبیه کوي او نه تأویل، دا صفات د غړیو یا اندامونو او جوارحو په معنی نه اخلي، بلکه هغه د الله تعالی د شأن سره برابر او مناسب صفات شمېري، د دې کسانو د عقیدې د صحت په هکله هم د شك ځای نشته.
- همداراز هغه کسان چي د تقوی او احتیاط له مخي د همدې آیتونو په تلاوت اکتفاء کوي، له هر ډول تأویل نه ډډه کوي، نه په خپل ذهن کي خاص تصور قائموي او نه په ژبه پدې اړه څه وایي، که دوی د دغو آیتونو په مراد او مفهوم ایمان ولري، که څوك دا ډله جاهل او نادان ګڼي نو واقعاً چي بې انصافي کوي.
- هغه کسان چي د عقیدې د سموالي په هکله ئې شك نشو کولی، د دوی ترمنځ اختلاف په اصل کي لفظي اختلاف دئ، د دوی ترمنځ اساسي او بنیادي اختلاف نشته.

پدې هکله تر ټولو زیات صحیح، قوي او د اسلامي امت د امامانو له نظر سره مطابق نظردا دئ چي ووایو: مونږ په دې ټولو آیتونو او احادیثو ایمان لرو، اقرار ورباندي کوو، په الفاظو ئې تکلم کوو، خو هغه په خپلي ظاهري معنی نه اخلو، له تأویل نه ئې

ډېره کوو، په معنی او مرادئې ايمان لرو. ځکه که ظاهري معنی ترې واخلو نو د تشبيه او تمثيل مرتکب کېږو او الله تعالی له مخلوق سره تشبيه کوو، پداسي حال کي چي قرآنکريم فرمايي:

ليسَ كَمثله شئ،

او که تأويل پکي وکړو نو بيا به موهم د نص مخالفت کړی وي، ځکه قرآن فرمايي :

وَمَا يَعْلَمُ تأويلهُ إِلَّا اللَّهُ

گرانه وروره! که ته دا عقيده ولرې او په څرگندو الفاظو سره بې مجاملی ووايي چي:

- په مخلوقاتو کي هيڅ شی هم په ذات کي له الله تعالی سره شباهت او مماثلت نه لري.
- د لوی او قدير خدای د ذات ادراك ممکن او ميسر ندی.
- انسان نه شي کولی د الله تعالی د تصرف څرنگوالی په خپلو اختياري افعالو کي درك کړي. اخذ، بطش، امساك، ايتاء، مجئ، اتيان دا ټول د الله تعالی لپاره ثابت شوي افعال دي، خو انسان ته نه دا ممکنه ده چي د دې افعالو کيفيت درك کړی شي،او نه دا افعال د مخلوقاتو له افعالو سره شباهت لري.
- الله تعالی داسي ذاتي صفات لري چي دا افعال هغوی ته منسوب دي. لکه انفاق او تمليك چي يد،اوربدل او ليدل، سمع او بصر ته منسوب شويدي؛ خو دا نه اعضاء او جوارح دي او نه پدې رابطه د خالق او مخلوق ترمنځ شباهت شته.

د داسي عقيدې د درلودو په صورت کي که ته په هرو الفاظو

خپله عقیده تعبیر کړي؛ مونږ ستا د عقیدې د صحت او سموالي په هکله شك نه کوو. خو که څوك د خپل ذهني انحراف له امله د الله تعالی په هکله په خپل ذهن کي خاص تصویر جوړ کړي او الله تعالی په خپل ذهن کي انسان ته ورته مجسم کړي او په همدې خاطر هر چیرته چي کوم داسي لفظ او کلمه بیا مومي چي د خپل دې غلط او کاږه تصور د اثبات لپاره ترې کار اخستلی شي نو فوراً او په منډه ورباندي استناد کوي، ببله دې چي د لفظ مخکي او وروسته په پام کي ولري او محل او مقام ته ئې نظر وکړي، په پوره لجاجت په همدې لفظ استدلال کوي، مونږ دغو کسانو ته له الله تعالی نه هدایت غواړو.الله تعالی دې لدې مصیبت نه وباسي، خدای دې تیاره ذهنونه روښانه کړي. دا کاږه ذهنونه په اصل کي په غیب له ایمان نه عاجز دي، یوازي په "جهر" او "څرګند" ایمان لري، هر څه له ملموس او مشهود شیانو سره مقایسه کوي، هغه څه نشي منلی چي له محسوس او ملموس شیانو سره ورته والي او مماثلت ونلري. دوی د تعصباتو په لومو کي داسي نښتي چي وتل ورته ګران شوي!!

مونږ له هغوکسانو سره هیڅ مشکل نه لرو چي د الله کتاب او د رسول الله صلی الله علیه وسلم سنت ئې د خپل قضاوت آخرینی مرجع ګرځولی ده او د هر شي په رابطه د قرآن او احادیثو په رڼا کي فیصله کوي، هغوی چي خپل حد پېژني، له حدودو او پولو نه اخوا نه اوړي، په خپل حد درېږي او اعتراف کوي چي لدینه اخوا د تللو او وړاندي تګ اجازه نه لري، دا ځکه چي الله تعالی همداسي فرمایلي دي. مونږ له داسي اشخاصو سره هیڅ مشکل او اختلاف نه

لرو، زمونږ مشکل له هغو اشخاصو سره دئ چي د خدای او رسول صلی الله علیه وسلم قول یوازي په هغه صورت کي قبلوي چي د دوی له نظریاتو سره توافق ولري، دوی په اصل کي خپل ذهن، تصور او انتباه معیار گرځولی، حتی حاضر ندي دا ومني چي ځیني شیان د غیب په دائره کي دي او انسان ئې په خپلو حواسو نشي درك کولی، د دا ډول غیبي شیانو تجسم په ذهن کي او له مشهودو شیانو سره ئي او له محسوساتو سره ئې تشبیه او تمثیل غلط کار دئ. پدې اړه لازمه دا ده چي خپل حد او توان وپېژنو او له حد نه تېری ونکړو، په الهي لارښوونو او د الله د کتاب په هغو اشارو باید اکتفاء وکړو چي د غیبي امورو د پېژندگلوي او د انسان ذهن ته د تقرب او نږدې کولو لپاره راغلي دي. دا رساله اصلاً د همدغو کسانو په ځواب کي لیکل شوي ده. د دې لپاره چي د نوموړي موضوع حقیقت ښه څرگند شي باید قرآن ته رجوع وکړو او د الله د کتاب په رڼا کي د دې موضوع حقیقت ولټوو.

خدای جل جلاله څنګه وپېژنو ؟

د الله تعالی د ذات، اسماء او صفاتو په هکله بحث او خبري په څو برخو کي خلاصه کولی شو:

د الله تعالی د ذات په هکله

اسلام مونږ لدې نه منع کړي يو چي د الله تعالی د ذات د کيفيت په هکله تفکر او بحث وکړو، ځکه انسان ته ممکنه نده چي د الله تعالی ذات درك کړي او په کيفيت ئې پوه شي. قرآنکريم فرمايي:

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا *

طه: ۱۱۰

"الله" په هر هغه څه پوهېږي چي د دوی مخی ته دي او يا ئې شا ته دي، خو دوی علماً پر ده احاطه نه شي کولی، يعنی انسانان نه دا

وس لري او نه دومره علم چي د الله تعالى د ذات كيفيت درك كړى شي. دوى ئې د ذات د كيفيت له ادراك نه عاجز دي.

رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايي:

تَفَكرُوا فِي آلاءِالله ولاَ تَفكروا فِي الله عزوجل

د الله تعالى د نعمتونو په هكله فكر وكړى خود ذات په هكله ئې تفكر مه كوى.

نه يوازي انسان نه شي كولى د الله تعالى د ذات په كيفيت پوه شي بلكه مونږ له دې نه هم منع شوي يو چي په خپل ذهن كي د الله تعالى لپاره كوم تصوير جوړ كړو او له مخلوقاتو سره د هغه د تشبيه او تمثيل په اړه تصور وكړو. الله تعالى فرمايي:

فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ *

النحل: ٧٤

د الله تعالى لپاره مثالونه مه بيانوى؛ الله تعالى پوهېږي او تاسو نه پوهېږى.

يعنى پداسي حال كي چي په هرڅه پوه او خبير خداى د خپل ذات لپاره مثال ندى راوړى او په قرآنكريم كي ئې د داسي كوم مثال ندى ذكر كړى؛ نو تاسي پدې محدود علم سره څنگه كولى شى چي د الله تعالى د ذات لپاره مثال راوړى؟

له مخلوقاتو سره د الله تعالى او يا له الله تعالى سره د مخلوقاتو تشبيه او داسي يو مثال راوړل چي تشبيه ترې ثابته شي او يا په تمثيل دلالت كوونكى تصور، دا ټول ناروا دي، لازمه ده لدې نه په كلكه ځان وساتو. دا ځكه چي الله تعالى مونږ ته امر كوي :

فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَندَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ * البقرة: ۲۲

له الله تعالی لَره سیالان مه جوړوی، پداسي حال کي چي ښه پوهېږئ "چي الله تعالی سیال او مثل نه لري"

همداراز فرمایي:

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ * الاخلاص: ٤

هیڅ یو ده لره کفو او سیال ندی.

بل ځای فرمایي :

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ * الشوری: ۱۱

هیڅ شی دَ هَغه په څېر ندی او دی اوربدَونکی لیدونکی دئ.

یعنی که وغواړئ چي په خپل ذهن کي د الله تعالی لپاره کوم مثال مجسم کړي، نو پوه شه چي پدې کایناتو او موجوداتو کي به هیڅ شی دې مثال ته ورته ونه مومئ. د یوه شي مثال په حقیقت کي د هغه شي تخمیني او تقریبی تصویر وي، چي د همغه شي د پېژندلو لپاره په کار راوړل کېږي، کله چي د یوه شي د اصل او حقیقت ادراك ممکن نه وي نو د مثال په راوړلو سره ئې تشریح او توضیح کوو، خو د الله تعالی په هکله نه د مثال راوړل ممکن دي او نه ئې مثال او مثل شته.

په دې آیت شریف کي داسي ندی ویل شوي :

" لیس مثله شئ: ده ته ورته څه نشته"

بلکه ویل شوي:

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ:

د ده مثل ته ورته څه نشته او دی سمیع بصیر ذات دئ.

د دې معنی دا ده چې نه یوازې د الله تعالی د ذات دکیفیت ادراك ممکن ندی، بلکه دا هم ممکنه نده چې د الله تعالی د ذات او ذاتې صفاتو د کیفیت په هکله تخمیني او تقریبي تصور ولرو. نو لازمه ده له هر هغه تأویل او توجیه نه په کلکه ځان وساتو چې د مخلوقاتو سره د الله تعالی تشبیه پکې وي.

که د الله تعالی د ذات د کیفیت په هکله بحث ضروري وی او د انسان لپاره ئې ادراك امکان درلودی نو الله تعالی به په خپله په پوره صراحت او وضاحت سره بیان کړی وی، مجمل به ئې نه پرېښود او یوازې په هغو آیتونو به ئې اکتفا نه وی کړې چې له اسمای حسنی او لوړو صفاتو نه بحث کوي.

د آیت شریف دوهمه برخه

وَهُوَ السَّمِيعُ البَصِيرُ

دا په ګوته کوي چې که څه هم انسان ته هم سمیع او بصیر ویل کېدی شي، الله تعالی د اورېدو او لیدو صفت انسانانو ته هم ورکړی، خو بیا هم پدې موجوداتو کې داسې څه نشته چې له الله تعالی سره ورته والی او شباهت ولري. د الله تعالی ذات هیڅ مثل او مثال نه لري.

د یوه څه د پېژندلو طریقه یا دا ده چې مستقیماً د همغه شي د ذات د کیفیت په هکله معلومات لاسته راوړې او وئې پېژنې او یا دا چې د مثال او سیال له لارې ئې وپېژنې او یا دا چې هغه ته ورته شی د ده په هکله تا ته خاص انځور درکړي او لدې لارې ئې په نسبي توګه وپېژنې. قرآنکریم د الله تعالی د ذات د ادراك او د هغه د

کيفيت د پېژندلو په رابطه دا ټول امکانات رد کړيدي او په پوره صراحت ئې ويلی دي چې الله تعالی نه سيال او مثل لری او نه د چا علم د هغه تعالی د ذات پرکيفيت احاطه او احتوا کولی شي.

د دې مطلب د لا روښانتيا لپاره ضروري ده د الشوری سورت يوولسم آيت په دقت سره توضيح او تشريح کړو:

فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا يَذْرَؤُكُمْ فِيهِ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ * الشورى: ۱۱

د آسمانونو او ځمکي مبتدع او مخترع پيدا کوونکی چې تاسي ته ئې ستاسي خپله جوړه پيدا کړه او له چارپايانو نه ئې هم جوړې جوړې پيدا کړې، په دې جوړو سره تاسي زياتوي، هيڅ شی‌هغه ته ورته ندي، هغه اورېدونکی ليدونکی دئ.

دا آيت لاندېني اساسي مطالب په ګوته کوي:

- الله تعالی د ځمکي او آسمان خالق او پيداکوونکی دئ. پداسي حال کي چې:

الف _ د دې شيانو خالق او پيداکوونکي وو او په څنګ کي ئې بل هيڅوك او هيڅ څه نه وو.

ب _ نه ځمکه وه او نه آسمان او نه د ځمکي او آسمان هيڅ څه.

- انسانان او حيوانات جوړه جوړه پيدا کړي شوي، داسي چې:

الف – دا ټول (انسانان او حيوانات) نه وو، پيدا شول.

ب – له دوی نه مخکي ئې ځمکه او آسمانونه پيدا کړل.

ج – د نسل د بقا لپاره ئې جوړه جوړه پيدا شوي، لدې نه پرته

نه تکثیر موندلی شي او نه ئې د نسل بقا ممکنه ده.

- په ځمکه او آسمانونو کي هیڅ شی د الله تعالی په مثل ندي، هیڅ څیز ورسره ورته والی نه لري، د الله تعالی د مثل مثال هم نشته ځکه:

الف- الله تعالی خالق او دا نور ټول موجودات مخلوق دي.

ب –ژوندي مخلوقات پیدا کېږي، زېږول کېږي او نور زېږوي، جوړه جوړه پیدا شوي، پداسي حال کي چي الله تعالی فرد واحد دئ، نه له چا نه زېږیدلی او نه نور څه زېږوي، نه سیال لري او نه مثال.

همدا مطلب د اخلاص په سورې کي چي رسول الله صلی الله علیه وسلم ئې د قرآنکریم ثلث (دریمه برخه) بولي، داسي بیان شوی:

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ * اللَّهُ الصَّمَدُ * لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ * وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ * الاخلاص: ١ - ٤

ووایه: هغه یوازنئ الله دئ، بې نیازه الله دئ "ټول هغه ته اړدي، خپل ضرورتونه ورته وړاندي کوي، هغه تعالی له هر ډول احتیاجه پاك او منزه دئ، ټول د کمال صفات د ده دي. فنا نه لري،تلپاتې دئ" نه ئې څوك زېږولي او نه له چا نه زېږیدلی، هیڅ سیال او کفو نه لري.

۴- د آیت له وروستنۍ برخی "وَهُوَ السَّمِيعُ البَصِيرُ" نه دا څرګندېږي چي: که څه هم الله تعالی په خپل ذات کي له هیچا سره هیڅ ډول شباهت او ورته والی نه لري، نه ئې مثل شته او نه مثال، خو د داسي صفاتو درلودونکي هم دئ چي بېلګه او مثال ئې په ناقص شکل سره په مخلوقاتو کي هم لیدل کېدی شي، د مثال په

توګه الله تعالی سميع او بصير، يعني اورېدونکی او ليدونکی دئ، همدا د اورېدو او ليدو صفات ئې خپلو مخلوقاتو ته هم ورکړی، خو څرګنده ده چې د الله صفات د مخلوقاتو له صفاتو نه ډېر لوړ، کامل او دايمې دي، د مخلوقاتو صفات د هغوی د حال او توان برابر دي، ناقص دي، له مينځه تلونکي دي، په وسايلو کار کوي، خو د الله تعالی صفات د همغه د ذات له شأن سره برابر، بې مثاله، دايم او کامل دي.

پدې ترتيب سره ويلی شو چې پدې موجوداتو کې هيڅ شی د الله تعالی له ذات سره شباهت او ورته والی نه لري، هره هغه عقيده او نظريه چې د الله د ذات د کيفيت د ادراك په هکله داسې بحث ولري چې له مخلوقاتو سره د خالق په تشبيه او تمثيل منتجه شي، باطله او مردوده ده. الله تعالی لدينه منزه او ډېر لوړ دئ چې په خپل ذات کې له مخلوقاتو سره شباهت او ورته والی ولري، هيڅ شی له الله تعالی سره هيڅ شباهت نه لري، ټول نصوص پدې دلالت کوي چې الله تعالی بې مثله او بې مثاله ذات دئ.

د الله تعالی نومونه

الله تعالی د پاکو او نېکو نومونو خاوند دئ، لازمه ده هغه په همدې پاکو نومونو سره یاد او په همدې نومونو سره سوال ترې وشي، په کومو نومونو سره چې الله تعالی خپل ذات نومولی او یاد کړی باید په همدغو اکتفا وشي، له ځانه الله تعالی ته نوم ورنه کړئ شي. الله تعالی خپل نومونه مونږ ته په قرآنکریم کې او د رسول صلی الله علیه وسلم له لاري راښودلي دي. الله تعالی په قرآنکریم کې فرمايي:

وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ * الاعراف: ۱۸۰

الله تعَالَی لره نېك او پاك نومونه دي، نو په همدغو سره ئې راوبولي او هغه کسان پرېږدئ چې په نومونو کې ئې په کږه ځي، ژر ده چې د

خپل عمل له امله مجازات شي.

همداراز فرمايي :

قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا * الاسراء: ۱۱۰

ووايه! يا الله راوبولی يا رحمن ته دعا وکړئ، "له دغو نه ئې" چي په هر نوم راوبولئ "صحيح ده" ده لره ښايسته او غوره نومونه دي او مه دې دعا په لوړ آواز کوه او مه ئې پټوه، بلکه د دواړو ترمنځ وسط لاره غوره کړه.

دغه آيتونه دا مطالب بيانوي:

- الله تعالی نېك او غوره نومونه لري، بايد په همدغو نومونو ئې ذکر وشي او دعا ورته وشي، په هرې دعا کي ئې هغه نوم ياد شي چي له سوال سره مناسبت ولري، د مثال په توګه يا رحمن ارحمني، ياحفيظ احفظني.
- بايدپه اسماء الله الحسنی کي له انحراف او له ځانه د اسماوو او صفاتو له ايښودلو نه ډډه وکړو.
- د الله تعالی وړاندي په دعا کي بايد هغه طريقه غوره کړو چي دين راښودلی، لکه دا آيت چي امر کوي: نه به په ډېر لوړ غږ دعا کوو او نه په ډېر ټيټ، بلکه د دواړو ترمنځ به متوسطه لاره غوره کوو.

رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايي:

أيها الناس أربعوا على أنفسكم، فإنكم ما تدعون أصم ولا

غائباً، إنما تدعون سميعاً بصيراً إن الذي تدعون أقرب إلى أحدكم من عنق راحلته. رواه احمد

اې خلكو! پرخپل ځان نرمي وكړئ "او په لوړ غږ د دعا لپاره پر ځان زياتى مه كوئ" ځكه تاسي نه كوڼ ته دعا كوئ او نه غائب ته، بلكه هغه چا ته دعا كوئ چي اورېدونكى او ليدونكى دئ، تاسي چي د كوم ذات نه سوال كوئ هغه ستاسو هر يوه ته د خپلي سورلۍ تر غاړې نه ډېر ورنږدې دئ.

د الله تعالى ټول مبارك نومونه د داسي بشپړو او كاملو صفاتو ښودنه كوي چي د هيڅ ډول نقص او عيب شائبه پكي نشته.

مونږ د الله تعالى نومونه او لوړ صفات د هغه كتاب له لارى پېژندلى شو چي الله تعالى نازل كړى او رسول صلى الله عليه وسلم ته ئې د هغه علم وركړى، له دې نه پرته د اسماء او صفاتو د پېژندلو بله صحيح لاره نشته. هغه الهي كتابونه چي دا صفات او اسماء ئې بيان كړيدي؛ هريو د ځانګړي قوم په ژبه نازل شوى دئ، پدې اساس د الهي اسماوو الفاظ مختلف دئ، خو معنى او مفهوم ئې يو دئ، دا ټول نومونه په قرآنكريم، تورات، انجيل او زبور كي په يو ډول الفاظو سره ندي ياد شوي. لدې نه معلومېږي چي پدغو نومونو كي ترټولو د پام وړ خبره هغه صفات دي چي دا نومونه ئې په ګوته كوي.

په قرآنكريم كي له ذكر شوو نومونو نه علاوه، الله تعالى نور نومونه هم لري چي يا ئې په نورو آسماني كتابونو كي ذكر كړي دي او يا ئې له ځان سره ساتلي او هيڅ څوك ئې ندى پرى خبر كړى، لكه چي رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايي :

اَسْاُلُكَ بِكُلِ اسم هوَ لك سَمّيْتَ به نفسك اوعلمْته احداً مِنْ خلقك اوانزلْته فِي كتابك اوْ اسْتأثرتَ به فِي عِلمِ الغيْب عندك* رواه احمد

الهي! په هر هغه نوم دې سوال درته کوم چې ځان دې پرې نومولی دئ، یا دې خپل کوم مخلوق ته وربښودلی دئ او یا دې په خپل کتاب کې نازل کړی او یا دې په خپل علم غیب کې چې له تاسره دئ ځانته ځانګړی او خاص کړی.

لدې حدیث شریف نه دا ښرګندېږي چې د الله تعالی نومونه محدود ندی، یو شمېر ئې پدې کتاب کې ذکر شویدی او نور ئې په نورو کتابو کې راغلی دي، یو شمېر ئې پیغمبرانو علیهم السلام ته وربښودل شوي او یو شمېر ئې الله تعالی له خپل ځان سره ساتلي او هیچا ته یې ندی ښودلی. دا ټول نېك او پاك نومونه داسې صفات په ګوته کوي چې الله تعالی ورباندې متصف دئ. د مثال په توګه السمیع، یعنی هغه ذات چې اورېدونکې دئ، البصیر: هغه ذات چې لیدونکې دئ، الرحمن: هغه ذات چې د رحمت او مهربانۍ د صفت درلودونکی دئ.

که د الله تعالی هغه پاك او مبارك نومونه چې په قرآنکریم او احادیثو کې راغلي دي، د فاتحې سورې د دریو لومړنیو آیتونو په ترتیب تنظیم کړو، نو وبه ګورو لکه څرنګه چې فاتحه د قرآنکریم اساس او خلاصه ده، همدا ډول د الله تعالی د نومونو خلاصه هم د همدې سورې په دریو لومړنیو آیتونو کې راغلی ده او دا ترتیب او خلاصه به داسې وي:

رب العالمين:

الله، الرب، الخالق، البارئ، المصور، الاله، الواحد، الاحد، الوتر، الاول، الآخر، الظاهر، الباطن ، الحق، المبين، الحي، الصمد.

الرحمن الرحيم :

الرحمن، الرحيم، الروْوف، الاكرم، البر، التواب، الحليم، العفو، الغفور، الكريم، اللطيف، المجيب، الودود، الوهاب، الولي، المولى، الرفيق، الشافي، المحسن، المعطي، المنان، القريب، الجميل، الطيب، الشاكر، الشكور، الواسع، النصير، البصير، الخبير، السميع، العليم، العالم، الشهيد، الحافظ، الحفيظ، الرقيب.

مالك يوم الدين :

الملك، المليك، القاهر، القهار، القادر، القوي، الكبير، القدير، المؤمن، المهيمن، المقتدر، المتعال، المتكبر، المجيد، المعز، المذل، المقدم، الموْخر، الحكم، الحكيم، الباسط، القابض، الرزاق، الجبار، الاعلى، العزيز، القيوم، العلي، القدوس،

السلام، السبوح، الحميد، الوارد، الغني، المحيط، الفتاح، الوكيل، المقيت.

د الله تعالی یو شمېر نومونه ،د مضاف په صیغه راغلي دي لکه: رب العالمين: د عالمیانو څښتن او پالونکی، مالك یوم الدين: د جزا د ورځي مالك او پاچا، ذوالفضل العظيم یعنی د لوی فضل خاوند. سريع الحساب: تېز او ژر حساب اخیستونکی، مالك الملك: د هر څه مالك، خيرالماكرين: تر ټولو غوره تدبیر کوونکی او د ماکرینو تر ټولو غوره، خيرالناصرين: تر ټولو ښه او غوره مرستندوی، خيرالحاكمين: ترټولو غوره حاکم، خيرالفاتحين: تر ټولو غوره او افضل فاتح، خيرالغافرين: تر ټولو غوره بخښونکی، خيرالراحمين: تر ټولو غوره رحم کوونکی، خيرالرازقين: تر ټولو غوره روزي ورکوونکی، اسرع الحاسبين: تر ټولو سريع حساب کوونکی، خيرالفاصلين: تر ټولو غوره فیصله کوونکی، احكم الحاكمين: تر ټولو غوره حاکم، سميع الدعاء: د دعا اورېدونکی، عالم الغيب والشهاده: په پټ او ښکاره عالم، غافرِالذنْبِ: د گناه بخښونکی، قَابِلِ التوب: د توبې قبلوونکی، رَفيعُ الدرجاتِ: د درجو لوړوونکی، ذوالجَلالِ والاكرام: د جلال او اکرام خاوند.

د الله تعالی صفات

د الله تعالی ټول صفات د کمال صفات دي، الله تعالی حمید دئ، ټولی ستاینې هغه لره دي، له هر عیب او نقص نه منزه او لوړ دئ، ټولی ښیګنې او ستاینې هغه لره دي، په موجوداتو کې چې څه کمال او جمال، ښکلا او ښایست لیدل کېږي دا ټول الله تعالی لره دي او ده پدې شیانو کې ایښی دي، د نېکۍ او ښکلا چې کوم صفات په مخلوقاتو کې لیدل کېږي الله تعالی په همدی صفاتو په بشپړ او کامل طور متصف دئ.

د الله تعالی د صفاتو د پېژندلو لپاره هم له قرآنکریم او احادیثو نه پرته بله منبع نه لرو. خدای جل شأنه د انسان د هدایت او لارښوونې او د خالق او مخلوق د پېژندنې لپاره په مختلفو وختونو

کي پیغمبران علیهم السلام را لېږلی دي. هر قوم ته چي کوم کتاب یا صحیفه راغلی‌ده، هغه د هغمه قوم په ژبه وه، د کتاب معارف او مفاهیم د همغه قوم په منځ کي په متداولو او مروجو الفاظو بیان شویدي. که په قرآنکریم کي الله تعالی په علم، حلم، قدرت، اراده، کلام، حیات، سمع و بصر متصف معرفي شوی او د علیم، حلیم، قدیر، حي، سمیع، بصیر په نامه یاد شوی، په نورو الهي کتابونو کي د الله تعالی همدا صفات په نورو ژبو او نورو نومونو یاد شوي. همداراز گورو چي دغه صفات د انسان لپاره هم ذکر شوي، دا صفات چي د انسان لپاره ذکر شوي، معنی ئې د هغه د حال او توان مطابق ده، یعنی انساني صفات ناقص، کم، قاصر او فنا کېدونکي دي، پداسي حال کي چي د الله تعالی صفات کامل، بشپړ او دایمي دي. د انسان او الله تعالی د صفاتو ترمنځ یوازي لفظي شباهت وجود لري، نور د الله تعالی صفات د مخلوق له صفاتو سره نه شي مقایسه کېدلی، د الله تعالی صفات کامل، ازلي، دایمي او ابدي دي، خو د انسان صفات ناقص، حادث (نوی پیداشوي) او له مینځه تلونکي دئ. قرآنکریم فرمایي:

ان الله علی کُلِ شَئ قدیر:

الله تعالی پرهرڅه قادر دئ.

خو د انسان د قدرت په هکله فرمایي:

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ * المائده: ٣٤

مگر هغه کسان چي توبه ئې وکړه، مخکي لدینه چي قدرت وربانديپیدا کړی.

قرآن د الله تعالى په هکله وايي:

إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ * المجادله: ۱

الله تعالى اوريدونکى ليدونکى دئ.

د انسان په هکله فرمايي:

إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا * الانسان: ۲

بيشکه چي مونږ انسان له مخلوطي او ګډي شوې نطفې نه پيدا کړ، آزمويو ئې او بيا مو هغه اوريدونکى ليدونکى وګرځاوو.

قرآن د الله تعالى د ارادى په هکله فرمايي:

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئاً أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ* يس: ۸۲

د هغه امر او کار داسي دئ چي د څه اراده وکړي نو ورته ووايي: شه، نو هغه کيږي.

د انسان د ارادې په هکله بيا فرمايي:

يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ * الصف: ۱۱

غواړي په خپلو خولو سره د الله تعالى نور خاموش کړي.

د الله تعالى د علم په هکله فرمايي:

وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ * التغابن: ۱۱

الله تعالى په هرڅه ښه پوه دي.

د انسان د علم په اړه فرمايي:

قَالُوا لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ * الحجر: ۵۳

وئې ويل: مه ويريږه، مونږ تا ته د يوه پوه زوى زيرى درکوو.

څرنگه چي انسان ناقص او محدود دئ، نو صفات ئې هم نا قص او محدود دي، د انسان صفات د الله تعالی د صفاتو په مقايسه داسي دي لکه څوك چي په ستر بحر کي خپله گوته غوټه کړي او ځه نم راپورته کړي. رسول الله صلی الله عليه وسلم د الله تعالی له پراخ رحمت سره د انسان او ټولو مخلوقاتو د رحمت مقايسه داسي کوي:

عَنْ سَلْمَانَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّه صَلَّى اللَّه عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِائَةَ رَحْمَةٍ كُلُّ رَحْمَةٍ طِبَاقَ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ فَجَعَلَ مِنْهَا فِي الْأَرْضِ رَحْمَةً فَبِهَا تَعْطِفُ الْوَالِدَةُ عَلَى وَلَدِهَا وَالْوَحْشُ وَالطَّيْرُ بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ أَكْمَلَهَا بِهَذِهِ الرَّحْمَةِ *

رواه مسلم

له سلمان رضي الله عنه نه روايت دئ چي وايي: رسول الله (ص) وفرمايل: الله تعالی په هغه ورځ چي آسمانونه او ځمکه ئې پيدا کړه، سل رحمتونه ئې هم پيدا کړل، هر رحمت د ځمکي او آسمان ترمنځ د فاصلې په اندازه، بيائې له دينه يوه برخه رحمت په ځمکه کي کيښود، چي په هغه سره مور پر زوی او حيوانات او مرغان يوه پربل رحم او مهرباني کوي، چي کله د قيامت ورځ راشي نو پدې رحمت سره به ئې مکمل او بشپړ کړي.

يعنی دا رحمت، زړه سوي او پيرزوينه چي اوس د مخلوقاتو، انسانانو، حيواناتو او مرغانو ترمنځ موجوده ده، دا په حقيقت کي د هغه پراخ الهي رحمت د سلو برخو نه يوه وړه برخه ده چي پدې

مخلوقاتو ئې وېشلى ده. د مخلوقاتو نور صفات لکه سمع، بصر، قدرت او اراده هم پدې قياس کړى. انسان نشي کولى ټيټ غږ واوري، همداراز له لرى نه هم څه نشي اورېدلى، د پردى شا ته څه نشي ليدلى، له لرى فاصلې نه هم د ليدلو توان نه لري. د ډېرو شيانو د احساس او مشاهدى توان او وس نه لري، نشي کولى انرژي، جاذبه، نور، پيريان او پرښتې ووينې يا ئې احساس کړي. خو قرآنكريم د الله تعالى په هکله فرمايي :

وَإِنْ تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى * طه: ۷

که خبره په لوړ غږ وکړى، نو بيشکه چي الله تعالى په سري او خفي ټولو پوهېږي.

همدارنگه له لقمان حکيم حکايت کوي او فرمايي :

يَابُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُنْ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ

لقمان: ۱٤

اې گرانه زويه: حقيقت دا دئ چي که (گناه) د خردل (مشنگ) د دانې په اندازه وي او د يوى پرښى په د ننه کي وي او يا په آسمانونو او ځمکي کي وي، الله تعالى به ئې راوړي (له هغه نه پټه نه پاتې کېږي) بيشکه چي خداى لطيف او خبير دئ.

همدارنگه فرمايي:

وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ * يونس: ٦١

او ستا له رب څخه نه د ذرې په اندازه "کوم څيز" نه په ځمکي کي پټيدلی شي او نه په آسمان کي او نه له دې نه کوم وړوکی او يا لوی داسي څيز شته چي په څرګند کتاب کي دي نه وي (ليکل شوی)

د الله تعالی افعال

په قرآنکریم کي د الله تعالی افعال د هغه د نومونو او صفاتو په اندازه ذکر شویدي، د مثال په ډول خلاق: پیداکوونکی، اسم یا نوم دئ او یخلق: پیدا کوي، فعل دئ، لکه چي قرآنکریم فرمایي :

قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ * آل عمران: ٤٧

وئي ویل: همداراز الله تعالی چي څه وغواړي پیدا کوي ئې.

الله تعالی رازق: روزي ورکوونکی دئ او روزي ورکول ئې **فعل** دئ. قرآنکریم فرمایي :

إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَاب * آل عمران:٣٧

الله تعالی هر چا ته چي وغواړي بې حسابه روزي ورکوي.

علیم: پوه، د الله **تعالی** نوم دئ او **تعلیم** ئې **فعل** دئ، قرآنکریم فرمایي : "

الرَّحْمَانُ * عَلَّمَ الْقرآن * خَلَقَ الْإِنسَانَ * عَلَّمَهُ الْبَيَانَ *

رحمن خدای قرآن وښود، انسان ئې پیدا کړ، هغه ته ئې وینا ورزده کړه.

د انسان لپاره هم همدا ډول افعال ذکر شوي دي. قرآنکریم له عیسې علیه السلام نه نقل قول کوی فرمایي:

أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنْ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ..... آل عمران: ۴۹

زه ستاسې لپاره له خټې نه د مرغه څېره جوړوم، بیا په هغه کي پو کوم، نو هغه به د خدای په اذن سره مرغه شي.

او د روزي په هکله فرمایي:

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمْ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا *

النساء: ۵

خپل مالونه چي الله تعالی ستاسو لپاره د "ژوند" د قیام "وسیله" گرځولي بې عقلانوته مه ورکوئ او پدې مالونو سره د دوی د روزي انتظام وکړئ او جامې ورته تهیه کړئ او دوی ته نېکي او منل شوې خبري وکړئ.

دا چي انسان هم نوروته د ښوونی فعل ترسره کولی شي، فرمایي:

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمْ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي

ضَلَالٍ مُبِينٍ * الجمعه:۲

الله تعالی هغه ذات دئ چي په امیانو او نالوستو کي ئې د دوی له منځه پیغمبر مبعوث کړ، ترڅو د ده آیتونه ورته ولولي، تزکیه ئې کړي، کتاب او حکمت ته ورزده کړي، پداسي حال کي چي لدینه مخکي په ښکاره گمراهی کي وو.

د انسان د افعالو او پر خپلو افعالو د ده قدرت او واکمني او د افعالو د نتائجو توپیر ئې له الهي افعالو سره هومره دئ لکه د الله تعالی او انسان د ذات او صفاتو ترمنځ توپیر.

پدې اړه یوه ډېره ضروري او د زیاتی توجه او پاملرني وړ خبره دا ده چي د الله تعالی د فعل د انجام کیفیت لکه د هغه د ذات په شان د انسان د فهم او ادراك نه لوړ دئ، هیڅ مثال ئې نه موندل کېږي. انسان څکه د الله تعالی د افعالو کیفیت نه شي درك کولی چي د الله تعالی د ذات د کیفیت په هکله علم نه لري. د مثال په توگه مونږ په دې پوهېږو چي د انسان نطفه له هغو توکیو نه جوړېږي چي له خاوري نه راشني شوي داني او مېوې نه ئې اخلي، دا نطفه بیا په علقه او وروسته په یوه ټوټه غوښه بدلېږي، بیا هډوکي ترې جوړ او بیا د ماشوم په شکل دنیا ته راځي، وروسته ځوان شي، پیاوړی او تنومند شي، بیائې له همدی ځای نه زوال پیل شي، زوړ او بیا مړ شي، دا ټول کارونه د قیوم خدای په اراده صورت نیسي؛ خو څرگنده ده چي په دې امورو کي د الله تعالی د تصرف کیفیت مونږ نه شو درك کولی.

همدا رنگه وینو چي د بحرونو اوبه تبخیرېږي، بیا په وریځو

بدلېږي، بادونو ته امرکېږي چي دا وریځی لیری، لیری سیموته یوسي او هلته بیا د واوری، باران او ږلۍ په شکل ورېږي او له دې اوبو نه ویالی، سیندونه او رودونه بهېږي، شاړې او وچي ځمکي ورباندي شنې او خړوبېږي، تر خاورو لاندي دانه (تخم) په حرکت راځي، وده کوي، شنه شي او لوی نبات ترې جوړ شي، ساقه او پاڼی ئې شنې شي ، گل او مېوه وکړي، دا ټول کارونه د الله تعالی په اراده ترسره کېږي، خو په دې امورو او د دانې د تطور په دې مراحلو کي د الله تعالی د تصرف د کیفیت ادراك زمونږ لپاره ناممکن او محال دئ.

کم شمېر داسي نصوص هم شته چي په هغوې کي الله تعالی ته داسي افعال منسوب شوي چي هغوې ته ورته افعال انسان په خپلو اندامونو او جوارحو ترسره کوي او یو شمېر نورو نصوصو کي الله تعالی ته داسي افعال منسوب شوي چي که ظاهری معنی ترې واخیستل شي نو له مخلوق سره د الله تعالی د تشبیه احتمال پکي رامنځته کېږي، د مثال په توگه که د قرآنکریم په دې آیت کي غور وکړو چي فرمایي:

وَجَاءَ رَبُّكَ وَ الْمَلَكُ صفًا صفًا * الفجر: ۲۲

او ستا رب به راشي پداسي حال کي چي ملایکي به لیکه لیکه وي.

که په دې مبارك آیت کي د "جاء" لفظ په ظاهري او متداوله معنی واخلو نو بیشکه چي معنی به ئې دا وې چي الله تعالی به د قیامت په ورځ داسي راشي لکه مخلوقات چي له یوه ځای نه بل ته حرکت کوی، که دا معنی ترې واخلو نو د تشبیه مرتکب شوي یو،

که هرڅو په خوله ووایو چي بلاتشبیه او بلاتکییف! که "جاء" پدې معنی واخلو نو په خوله بلاتشبیه ویل هیڅ فایده نه لري. خو که ووایو چي الله تعالی راځي، خو له راتگ نه دا ظاهری او متداوله معنی وانخلو، بلکه مراد او حقیقت ئې خدای ته وسپارو، نو په دې صورت کي مو له تشبیه نه ځان ساتلی. راتگ مخصوصا په هغه ځای کي چي له اجسامو سره تړاو ونلري تل د گام اخیستلو په معنی نه وي. د مثال په ډول:

حَتَّى تَأْتِيَهُمْ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ*

الحج: ٥٥

تر هغې پوری چي قیامت ناڅاپه وربانديي راشي او یا د بې خیره (شنډی) ورځی عذاب وربانديي راشي. یوم عقیم یعنی هغه ورځ چي خیر نه وي پکي او بله ورځ ورپسې رانشي.

او یا دا آیت:

مِن بَعدِ مَا جَائَتهُمُ البَيِّنٰتُ

وروسته له هغه چي ښکاره نښانې ورته راغلې.

آیا په دې آیتونوکي د قیامت او نښانو له راتگ نه همدا ظاهري راتگ او گام اخیستل مراد دې؟ داسي راتگ چي په گام اخیستو سره مخکي درومي او مسافه وهي؟ او که نه دلته له راتگ نه مطلب دا دئ چي دا شیان به ورته ښکاره شي او پیغمبران علیهم السلام به ئې ورته بیان کړي؟!

دا ډول آیات او احادیث یو شمېر علماوو د متشابهاتو په نامه یاد کړي او یو شمېر نورو د صفاتو آیات او احادیث نومولي. د

همدی نصوصو د تفسیر او بیان په هکله د علماوو ترمنځ زیات اختلاف وجودلري او له همدې امله مختلف او متعدد افکار او ډلي رامنځته شوي دي او خبره تردی حده رسېدلی چي یوه ډله د بلی د تکفیر حکم صادرکړي. د همدی موضوع په حقیقت د پوهېدو پخاطر باید د علیم او حکیم خدای کتاب او د پاك رسول صلی‌الله علیه وسلم احادیثو ته مراجعه وکړو او وگورو چي هغوی څه لاربښوونه راته کوي.

قرآنکریم او متشابهات

د قرآنکریم آیتونه په عامه توگه دوه نوع دي:

- محکم آیتونه: هغه چي د الفاظو مراد او معنی ئې ځرگنده او واضح ده، داسي الفاظ او کلمات پکي کارول شوي چي ظاهري او ذهن ته نږدې معنی ئې ځرگنده ده او د هیڅ شك او شبهې احتمال پکي نشته. همدا محکم آیتونه د قرآنکریم د مفاهیمو اساسي محور تشکیلوي.
- متشابه آیتونه: هغه چي له داسي شیانو نه پکي بحث شوی چي نه د لمس وړ دي او نه د مشاهدې او لیدني، داسي شیان چي انسان په خپل قاموس کي د هغه لپاره نوم نه لري. دا غیبي شیان په دې آیتونو کي پداسي الفاظو سره معرفي شوي دي چي انسان ئې معمولاً د محسوس او ملموس شیانو لپاره کاروي. پدې سره قرآن

خپل مخاطب په نسبي طور د هغو غيبي شيانو په حقيقت څه ناڅه پوهوي چي د هغوي لپاره په خپل قاموس کي هيڅ نوم نه لري.
قرآنکريم په دې رابطه فرمايي:

هُوَ الَّذي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكتَابَ منْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكتَاب وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذينَ في قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ منْهُ ابْتغَاءَ الْفتْنَة وَابْتغَاءَ تأويله وَمَا يَعْلَمُ تأويلهُ إلَّا اللَّهُ وَالرَّاسخُونَ في الْعلْم يَقُولُونَ آمَنَّا به كُلٌّ منْ عنْد رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إلَّا أُولُوا الْأَلْبَاب * آل عمران:۷

الله هغه ذات دئ چي دا کتاب ئې پرتا باندي نازل کړ، چي ځيني آيتونه ئې محکم دي، چي دا د کتاب بنسټ دئ او نور ئې متشابه دي، نو هغه کسان چي په زړونو کي ئې کوږوالی دئ په متشابه پسې ئې درومي، د فتنې په لټه کي او د تأويل په لټه کي، پداسي حال کي چي په تأويل ئې له الله پرته هيڅوك نه پوهېږي او هغه چي د راسخ علم خاوندان دي وايي: مونږ ايمان پرې راوړی، ټول زمونږ د رب له لوري دي او پند نه اخلي مګر د عقل خاوندان.

دا مبارك آيت څو مهم مطالب زمونږ مخي ته ږدي:

- د دې کتاب ځيني آيتونه "محکم" دي او ځيني ئې "متشابه"
- د کتاب اصلي او اساسي مطالب په هغو آيتونو کي راغلي چي محکم دي ا و تشبيه نده پکي کارول شوې.
- متشابه آيتونه چي په مفهوم ئې پوهېدل غور او دقت غواړي بايدهمدې محکمو آيتونو ته راجع شي او د همدی آيتونو په رڼاکي تفسير او توضيح شي.

- هغه کسان چې په زړونو کې ئې خیرې او کوږوالی وي، د دې په ځای چې د متشابه آیتونو په مراد باندي ایمان کافي وګڼي، برعکس د دې آیتونو په تأویل د پوهېدو هڅه او لټه کوي او غواړي هغه د خپل بحث او تحقیق محور وګرځوي.
- هغه کسان چې غواړي دغه ډول آیتونه د مناقشې او بحث موضوع وګرځوي، هغوی په حقیقت کې یا د فتنو راولاړول غواړي، د دې هڅه کوي چې د الله تعالی په هکله د مسلمانانو په زړونو کې شکوك او شبهات راولاړ کړي او خلك د محکمو آیتونو له مفاهیمو نه بل لور ته واړوي او یا دا چې غواړي د متشابهاتو په تأویل ځان پوه کړي. د تأویل لغوي معنی اول یا اصل ته اړول دي، تأویل یعنی د متشابه آیت فعلي حالت د هغه لومړني حالت ته ګرځول، ګویا دوی غواړي په دې پوه شي چې د دې متشابه اصلي او اولني حالت او کیفیت څنګه دئ؟!
- دا هلې ځلې او دا هڅه او هاند د هغه چا کار دئ چې زړه ئې کوږ او خیرن وي، پر زړه او دماغ ئې شکونو سیوری غوړولی وي.
- د متشابهاتو د تأویل علم یوازي له الله تعالی سره دئ، بل هیڅوك نشي کولی په هغه باندي پوه شي، ځکه الله تعالی هغه غیبي او له سترګو نه پټ شیان چې انسان ئې نه پېژني او نه په خپل قاموس کې ورته نوم لري، د انسان د ښې پوهی پخاطر له محسوسو او پېژندل شوو شیانو سره تشبیه کړي او پداسي الفاظو سره ئې معرفي کړي دي چې په حقیقت کې د ښکاره او څرګندو شیانو لپاره استعمالېږي. د دې لپاره چې هغه د انسان لپاره د فهم وړ وګرځوي

او د هغه څيز د حقيقت په اړه نسبي تصور ورته حاصل شي، د دې مطلب دا شو چې د دغو شيانو د معرفي لپاره ترممکنه حده او تر هغه ځايه چې د انسان عقل ته مقدور ده اهتمام شوي او د متشابه آيتونو په ترڅ کې معرفي شوي، د انسان د عقل نيلۍ لدې نه آخوا وراندې نشي تلي، دا د ده د الوت وروستئ پړاو دئ، آخوا ته ئې لاس نه رسېږي، د ده له عقل او ادراك نه لوړ دي، الله تعالی د همدې ډول شيانو د معرفي کولو لپاره ښه لازمه ځرګندونه کړيده او د انسان د عقلي قوت مطابق وضاحت ئې کړی، خو لدينه آخوا عقل د مخکې تګ مجال نه لري، بايد همدلته ودرېږي او د متشابهاتو له تأويل نه ځان وساتي. د انسان د عقل او پوهې قصور، د حواسو او مشاعرو محدوديت ئې او د ژبې او قاموس عدم جامعيت ئې باعث شوي چې له مخکې تګ نه عاجز شي او د متشابهاتو په حقيقت تر دې زيات پوه نشي.

پداسي حال کې چې د قرآنکريم دا مبارك آيت په پوره صراحت او وضاحت سره دا بيانوي چې د کږو، رنځورو، خيرنو، له شك او شبهاتو نه د ډکو زړونو خاوندان د متشابهاتو د تأويل په لټه کې وي، متأسفانه د ځينو مذهبي فرقو پلويان د دې آيت د صريح حکم خلاف دعوی کوي چې د دوی ائمه د متشابهاتو په تأويل پوهېږي، دوی د دې ادعا کوي چې په علم کې پاخه "الراسخون في العلم" مستثنی شوي، دوی کولی شي د متشابهاتو په تأويل پوه شي. د آيت د دوهمي برخي په هکله د دوی دا انګېرنه په ځرګنده توګه د همدی آيت له لومړنۍ برخی سره تناقض لري، د دوی دا تعبير بالکل

غلط او کمزوری دئ، ځکه د آیت په سرکي راځي چې د رنځورو زړونو خاوندان د متشابهاتو د تأویل هڅه کوي، دا ممکنه نده چې د علم خاوندان د داسي یوه عمل هڅه وکړي.

• عالمان ټول آیتونه د الله تعالی له لوري شمېری، ایمان وربانديي راوړی او هوښیاران پند ترې اخلي.

متأسفانه د متشابهاتو په اړه یوه بله ډله له لومړنۍ ډلی نه هم زیاته بې لاره شوې او په غلطه روانه ده، هغوی د متشابه آیتونو له الفاظو نه ظاهري معنی اخلي، خصوصاً په هغوآیتونو کي چې د الله تعالی له صفاتو نه پکي یادونه شویده!! هغه کسان چې د متشابه آیتونو الفاظ په ظاهري معنی سره اخلي او په دې سره د الله تعالی لپاره مثال جوړوي او له مخلوق سره ئې تشبیه کوي، مونږ دا سوال ترې کوو چې: ولې د قرآن د ټولو آیتونو په اړه دا کار نه کوي، ولې په هر ځای کي د الفاظو ظاهري او متداوله معنی نه اخلي؟ راشی له سلهاو آیتونو نه یو څو د دوی مخي ته کېږدو او ترې تپوس وکړو چې دلته د الفاظو ظاهري معنی ولې له نظره غورځوي؟

په دې آیت کي:

اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ *

مونږ پر سمي لار هدایت کړه

تاسي ولې له صراط نه د هغه ظاهری معنی نه اخلئ؟ صراط یعنی د ځمکي پرمخ لاره چې له یوې نقطې نه پیل او په بله ختمېږي!! تاسي ولې د دې ظاهری معنی په ځای د الله عبادت مستقیمه لار گڼي؟ همغسی لکه چې قرآن فرمایي:

إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ *

آل عمران: ٥١

بیشکه زما او ستاسي رب الله دئ، نو عبادت ئې وکړئ، همدا نېغه لاره ده.

همداراز په دې آیت کي :

خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ * البقره: ٧

الله تعالی د دوی پر زړونو او غوږونو مهر وهلی او پر سترګو ئې پرده غوړېدلی ده او د دوی لپاره لوی عذاب دئ.

آیا دلته هم "ختم"یعنی مهر په ظاهری معنی اخلئ؟ آیا ګمان کوئ چي الله تعالی هم داسي کوم مهر لري چي د کافرانو پر زړونو او غوږونو ئې وهلی دئ؟ او دا تصور کوی چي د هغوی په سترګو د پردی معنی هم همدا ظاهري معنی ده؟! او کنه لدینه دا مفهوم اخلئ چي الله تعالی له دوی نه د حق لیدلو او د حق د منلو استعداد اخیستی دئ، دا استعداد ئې د دوی په زړونو او غوږونو کي ځپلی او له مینځه ئې وړی دئ؟ ولې او په کوم دلیل په دې مبارك آیت کي د"خَتَم" او"غشاوه" ظاهری معنی نه اخلئ او مجازي مفهوم ئې اخلئ؟

پدې آیت کي:

صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لا يَرْجِعُونَ * البقرة: ١٨

کاڼه، ګونګیان او ړانده دي، نو ځکه نه راګرځي.

آیا دلته له صم، بکم، عمي، نه ظاهری معنی اخلئ او ادعا کوئ چي منافقان کاڼه، ګونګیان او ړانده د ي؟ څرګنده ده چي د دې

كلماتو ظاهري معنى اخيستل دلته ممكن او صحيح نده.

په دې آيت کې:

فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ * البقره :٣٦

نو شيطان هغوی دواړه وښويول.

آيا دلته له ښويدلو(زل) نه دا معنی اخلئ چي گويا شيطان د دوی تر پښو لا ندي اوبه توی کړې او د دوی پښې ورباندي ښوېدلې او همداسي په ښويدو، ښويدو له جنت نه ووتل او که نه لدينه مطلب معنوی ښويدل دي؟ همداراز آيا په دې آيت کې:

وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ *

البقرة:٤٢

حق ته د باطل لباس مه وراغوندی او حق مه پټوئ پداسي حال کي چي پوهېږئ.

آيا دلته هم له "تلبسوا" نه ظاهری معنی اخلئ؟ او ادعاکوئ چي باطل يوه جامه ده چي حق ته وراغوستل کېږي او پدې سره له نظر نه پټېږي او که نه داسي ئې تفسيروئ چي حق له باطلو توجيهاتو او نظرياتو سره مه مغشوش او گډوډوئ او حق په خپلو غلطو تعبيراتو سره سرچپه مه ښئي، داسي چي خلك وغولېږي او باطل ته د حق په سترگه وگوري.

دا آيت:

وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ * البقره :٩٣

او خوسی (خوسندر) د دوی په زړونوکي وروڅښل شو، د دوی د کفر له امله.

آیا له "اشربوا" نه د هغه ظاهري معنی اخلئ او گمان کوئ چي سخوندر هم لکه اوبه هغوی ته ورڅښل شوی او په زړونو کي ئې ځای نیولی؟ او که نه داسي ئې معنی کوئ چي د سخوندر محبت ئې داسي په زړونو کي ځای نیولی لکه چي دی په خپله د دوی زړونو ته ننوتی او هلته ئې ځای نیولی وي او مینه ئې پردوی مسلطه شوې وي؟

دا آیت:

وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمْ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ * البقره: ٦١

او ذلت او خواری وربانديوتپل شوه.

آیا دلته له "ضُربت " نه مطلب د هغه ظاهری معنی ده او آیا خواری او ذلت داسي شیان دي چي په نورو ورتپل کېدی شي؟ او که نه دلته ناقابل لمس مفهوم ته عیني تجسم ورکړل شوی ترڅو ذهن ته نږدې کړی شي او دا مطلب افاده کړی شي چي ذلت او خواری وربانديمسلطه کړي شوه، له داسي خوارۍ او ذلت سره مخ کړی شو چي نښانې ئې له ورایه ښکاري او اجتماعی ژونداو حالت ئې په ذلت او خوارۍ دلالت کوی؟

دا آیت:

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً

البقره: ٧٤

وروسته ستاسو زړونه داسي سخت شول لکه تبږه او تر دې هم زیات سخت.

آیا له "قست قلوبکم" نه ظاهری معنی اخلئ او دا سختوالی د

تيرې د سختوالی په څېر ګڼئ؟ او که نه له دې نه مطلب د زړه بې رحمي او عدم عطوفت دئ او دا چې د حق خبره پر دې زړونو اغېز نشي کولی د تأثيرقبلولو استعداد ئې ځپل شوي؟

په دې آيت کې:

بَلَى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ * البقره: ۸۱

بلی، چا چې بدی وکړه او خپله ګناه ئې ورباندې راتاو شوه نو همدا دوی دوزخيان دي چې تل به پکې پاتې وي.

آيا دلته له "احاطت به خطيئته " نه دا مطلب اخلې چې ګناه هم داسې يو څيز دئ چې خوځېږي او انسان احاطه او محاصره کوي؟ او که نه، معنی ئې دا ده: هرڅوك چې داسې ګنهګار وي چې ګناه ئې ټول وجود نيولی او هغه ئې له هری خوا نه داسې محاصره کړی وي چې د وتلو ټولي لارې ورباندې تړل شوی وي؟

دا يوازې د قرآن د لومړی جزء د بقره د سورت ځيني آيتونه وو او له همدی نه اندازه لګولی شئ چې په ټول قرآنکريم کې به د دا ډول آيتونو شمېرڅومره وي. څو بېلګی له نورو سورتونو نه هم رااخلو:

د مريم په سوري کې د زکريا عليه السلام د زوړوالی په هکله راځی:

قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا * مريم: ٤

وئې ويل: اې زما ربه! زه خو داسې يم چې هډوکي مې سست شوي او

له زوړوالی مي سر مشتعل شوی (سپین والی پکي لګیدلی) او تا ته په دعا کي شقی او کم بخته نه وم.

آیا په "اشتعل الراْس شیبا" کي د اشتعل ظاهری معنی مطلوبه ده؟ یعنی دا چي په سرئې له زوړوالی نه اور بل شوی؟ او که د زوړالي نښانې ئې داسي په سرکي ښکاره شوې لکه د اور لمبه چي له ورایه ښکاري او یو ځل چي په څه شي ګډه شي نو هغه ټول احتوا کړي؟

په همدی سورت کي راځي:

يَایَحْیَی خُذْ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا * مریم: ۱۲

ای یحیی! دا کتاب په قوت سره واخله....

آیا دلته له "خذالكتَب بِقُوة " نه ظاهری معنی اخیستل صحیح دي؟ او آیا معنی ئې دا ده چي اې یحیی! دا کتاب په دواړو لاسونو سره کلك ونیسه او په کلك نیولو کي ئې خپل ټول قوت وکاروه؟ او که نه معنی ئې دا ده چي دکتاب په حمل او پر هغه عمل کي له خپل ټو ل توان او ځواك نه کار واخله، په ډاډه او مطمئن زړه ئې حمل او په پوره باور او قوت سره عمل ورباندي وکړه؟

د التکویرپه سورت کي راځي:

وَ إِذَا السمَاءُ كُشطت * التکویر: ۱۱

او هغه وخت چي آسمان پوست کړی شي.

د "کشطَت" ظاهری معنی له حیوان نه د پوست ایستل دي، آیا دا خبره سمه ده چي ووایو: آسمان به هم د کوم حیوان په څېر له پوسته کړی شي؟ او که نه معنی ئې دا ده چي هغه ورځ به د آسمان دا

لاجوردي پرده له مینځه لاړه شي او هغه څه به ښکاره شي چي اوس ئې شاته پټ دي، دوزخ به راڅرګند او جنت به ولیدلی شي ؟

په دې مقدمه کي دوه اساسي مطالب په ښه توګه څرګند او بیان شویدي:

- د متشابه آیتونو په تأویل پسې لټه او هڅه د فتنه ګرو خلکو کار دئ او دا داسي بې ګټې او بې حاصله کوشش دئ چي یوازي هغه کسان ئې کوي چي غواړي په دې بې هدفه هڅو سره ځان عالم او پوه معرفي کړي.
- نه ښایي د متشابه آیتونو له کلماتو او الفاظو نه د هغوی ظاهري معنی واخلو.

اوس راځئ د همدی مفاهیمو او څرګندونو په رڼا کي دا وګورو چي اهل ظاهر د الهي صفاتو په اړه څه نظر او تصور لري؟

هغوی عقیده لري هغه صفات چي له افعالو سره تعلق لري لکه:

مجئ او اتیان: راتګ.

نزول: کوزیدل.

اخذ ، امساك، بطش: نیول،اخیستل.

استوی: استقرار، کیناستل.

هروله: منډه

او دې ته ورته نور باید د هغوی په ظاهری معنی حمل شي، ځکه دا په قرآن او حدیث کي راغلي او ثابت دي، نو لازمه ده چي ظاهری معنی ترې واخیستله شي. دوی د دې افعالو په منځ کي په دې آیت: الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى* او په دې حدیث: وینزل

ربناالی السماء الدنیا" ډېر تأکید او ترکیز کوی. راشئ دا آیتونه او احادیث لږ په تفصیل سره وڅیړو، خو لدې نه وړاندي د لاندنیو څو ټکیو یادونه ضروري شمېرو:

مونږ په هغو الفاظو او کلماتو چي پدې آیتونو او احادیثو کي ذکر شویدي اقرار او تکلم کوو، په مفهوم او معنی ئې باور او ایمان لرو، له تأویل نه ئې ډډه کوو او ظاهری معنی نه ترې اخلو؛ ځکه که داسي وکړو نو بیا د تشبیه او تمثیل مرتکب گرځو. او په دې کي هیڅ شك نشته چي هیڅ شی له الله تعالی سره ورته والی او مشابهت نه لري، نه ئې د ذات مثال شته او نه د صفاتو او افعالو. د امام ابوحنیفه (رح) له شاگرد محمد بن الحسن(رح) نه روایت دئ چي وايي:

اتفق الفقهاء کلهم من المشرق و المغرب على الايمان بالقرآن و الاحاديث التى جاء بها الثقات عن رسول الله صلى الله و سلم في صفة الرب عزوجل من غير تفسير و وصف و لا تشبيه، فمن فسر اليوم شيء من ذلك فقد خرج عما كان عليه النبى صلى الله عليه و سلم و فارق الجماعة فانهم لم يصفوا و لم يفسروا.

ټول فقهاء، په شرق او غرب کي، په دې باندي متفق دي چي په قرآنکریم کي او د معتبرو اشخاصو پواسطه له رسول الله (ص) نه په روایت شوو احادیثو کي د الله تعالی د صفاتو په هکله راغلو نصوصو باندي له تفسیر، توصیف او تشبیه نه پرته ایمان درلودل

لازم دي، که څوك لدې نصوصو نه د کوم يوه تفسير کوي، هغه د رسول الله صلى الله عليه وسلم له طريقې نه مخالفت کوي او د مسلمانانو له ډلې نه وځي، ځکه دوی (سلفو) دا ډول نصوص نه تفسير او نه توصيف کړي.
يوه کس عبدالله بن المبارك ته وويل:

يا ابا عبدالرحمن إني اكره الصفة عن صفة الرب فقال له عبدالله بن المبارك: انا اشد الناس كراهية لذلك و لكن اذا نطق الكتاب بشئ قلنا به و اذا جاءت الآثار بشئ جسرنا عليه.

اې ابو عبدالرحمن: زه د الله تعالی د صفاتو په اړه بحث نه خوښوم! عبدالله بن المبارك ورته وويل: زه له هرچا نه زيات له دې ډول بحثونو نه کرکه لرم، خو که قرآن کريم پدې هکله څه ووايي، نو همغه وايو او که پدې اړه په آثارو کې څه ذکر شي، نو د هغه د ويلو په اړه له جسارت نه کار اخلو.

لدې اقوالو نه دا په ډاګه کيږي چې پخوانيو او سلفو علماوو د دې ډول آيتونو او احاديثو له تأويل او تفسير نه ډډه کوله، يوازې تلاوت، لوستل او پر مفهوم ئې ايمان کافي بالو.

ابن تيميه د "الحمويه الکبری" کتاب په ۲۳ مخ کې ليکي:

واعلم ان من المتأخرين من يقول مذهب سلف اقرارها على ما جائت به مع اعتقاد ان ظاهرها غير مراد

پوه شه چې يو شمېر متأخرين علماء وايي چې د سلفو مذهب او طريقه دا ده چې څه چې راغلي په هغې باندې بايد اقرار وشي، لدې

اعتقاد او باور سره چي ظاهرې معنی ئې مراد نده. ابن تیمیه په خپله له دې نظر سره موافق ندی.

د امام مالك په هكله روايت دئ چي يوه كس ترې پوښتنه وكړه چي: په "الرحمن عَلی العرش استوی" آيت كي د استوی معنی څه ده؟ امام مالك خپله تنده په خپيره ووهله، له ډېری وېرې او غم نه خولې وربانديي راماتې شوې، وئې فرمايل:

الاستواء معقول، والكيف فيه مجهول والسؤال عنه بدعة.

استوی معلومه ده، خو كيفيت ئې مجهول دئ او په دې اړه سوال بدعت دئ.

اهل ظاهركه څه هم په ظاهره د امام مالك (رح) پدې قول زيات استناد كوی، خو په خپلو ټولو بحثونو او مناقشاتو كي د دې قول خلاف عمل كوي. گورو چي امام مالك (رح) لدې پوښتنی نه سخت خفه كېږي، له ځواب وركولو وېرېږي، خپله تنده په څپيړه وهی، خولی وربانديي راماتېږي، خو د اهل ظاهرو د مناقشاتو اصلي موضوع همدا ده او ټول د همدې قضيی په محوركي په پوره جسارت بحث او مناقشې كوي. امام مالك (رح) دا ډول سوال بدعت شمېري او وايي چي په سلفو كي سابقه نه لري، خو اهل ظاهر ئې واجب گڼي او د اسماء او صفاتو د توحيد اساس ئې شمېري!! امام مالك (رح) د استواء له ترجمې نه ډډه كوي، يوازي دومره وايي چي استواء معلومه ده! خو دا ډله استواء د هغی په ظاهری معنی ورحمل كوي او ځيني خو ئې له دومره جسارت نه كار اخلي چي په كرسۍ (څوكۍ) او يا منبركښېني او بيا وايي: دا استواء ده!! دوی په دې

سره او د استواء په دې ډول ترجمې سره د تمثيل او تشبيه مرتکب گرځي، که څه هم په خوله ووايي چې بلاتشبيه او بلاتكييف، هغوی په دې ډول تفسيرسره الله تعالى له انسان سره تشبيه کوي او داسي حالت ثابتوی چې الله تعالى هم لکه انسان کښېني او پاڅېږي، ځي او ولاړېږي، راکوزېږي او بره خېږي!! چې دا بلکل تشبيه او تمثيل دئ.

له اهل ظاهرنه يوه پوښتنه

له دې دوستانو نه چې الله تعالى دې ورته هدايت وکړي، پوښتنه کوم چې زما دې سوالونو ته څه ځواب لري: الله تعالى فرمايي:

أَلَمْ تَرَى أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنْ النَّاسِ * الحج:۱۸

آيا نه گورې چې په آسمانونو او ځمکي کي هرڅه، لمر، سپوږمۍ، ستوري، غرونه، وني، حيوانات او ډېر خلك الله تعالى ته سجده کوي.

آيا د لمر، سپوږمۍ، ستورو، حيواناتو، ونو او نورو سجده لکه د انسان د سجدی په شان ده؟ آيا دا شيان هم د ملا تير او بندونه لري، ټيټېږي او سر پر ځمکه ږدی؟ او د انسان په شان سجده کوي؟ او که نه لدې سجدی نه مراد او مطلب اطاعت او تسليمي ده؟ داسي اطاعت چې په هر څه کي د الله تعالى امر ته تابع دي، په هرڅه کي د هغه حکم عملي کوي او په همغه لار روان دي چې الله تعالى ورته

ټاکلی او د ټاکلی هدف په لور مخ په وړاندي ځي، هیڅ انحراف او غفلت نه کوي.

د قرآن کریم بل آیت فرمایي:

وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ * آل عمران:۸۳

څه چي په آسمانونو او ځمکه کي دي، په خوښه او ناخوښه (په هرحال کي) خدای ته تابع او تسلیم دي او ټول د ده په لوري بېرته گرځول کېږي.

پداسي حال کي چي د مخلوق په هکله د هغو کلماتو ظاهري معنی اخیستل صحیح نه وي چي د تشبیه لپاره کارول شوي، نو د الله تعالی په اړه استعمال شوي د تشبیه الفاظ او کلمات څنګه په ظاهري معنی حمل کولی شو؟ باید دا په پام کي ولرو چي قرآن کریم د انسانانو لپاره رانازل شویدی،د انسانانو په ژبه دئ، د انسان قاموس د ده د عقل په څېر محدود او ناقص دئ، د انساني فرهنگ کلمات محدود او ناقص مدلول لري، انسان یوازي د هغو شیانو لپاره نومونه وضع کړي چي ملموس او مشهود دي، دا الفاظ د غیرملموسو او پټو شیانو د معرفي لپاره کافي ندی او په دې سره د هغی حق په صحیح توگه نشي ادا کېدلی.

مونږ ایمان لرو چي خدای مالك الملك دئ او په ټولو موجوداتو کي د خپلي خوښی مطابق تصرف کوي، حکم ئې هرچیرته نافذ دئ، د ټول عالم تدبیر له ده سره دئ، د هرڅه واکمن دئ، د امورو او کارونو پای او عاقبت هغه ټاکي، د کارونو د لا س ته

راوړنو او نتائجو ټاکل د ده کار دئ، هرچا ته دخپل عمل جزا او سزا ورکوي، هرڅه د ده په اراده ترسره کېږي، الله تعالیٰ د ځمکي او آسمان له خلقت نه وروسته په هغه څه چي عرش ئې نومولی استواء کړې او له هغه نه چي ترټولو کائناتو لوړ او په هرڅه احتواء لري، احکام صادروی او ټول موجودات اداره کوي، خو له عرش نه د هغه ظاهری معنی نه اخلو، نه وایو چي عرش لکه د پاچایانو عرش (تخت) داسي دئ او نه هم له استواء نه ظاهري معنی اخیستل صحیح ګڼو.

له ابن عباس ر(ض) نه د عرش په هکله روایت دئ وایي:

ان الكرسى موضع قدمين، وان العرش لا يقدر قدره الا الله.

یعنی کرسی د پښو ایښودلو ځای دئ او عرش داسي دئ چي بېله خدایه ئې هیڅوك اندازه نشي لګولی.

ابوهریره رضي الله عنه له رسول الله صلی الله علیه وسلم نه روایت کوي چي فرمایي:

ان الله اذن لي ان احدثكم عن ملك قد مرقت رجلاه الارض السابعة السفلى و العرش على منكبه و هو يقول سبحانك انت و حيث تكون.

ما ته الله تعالی اجازه راکړه چي د هغی پرښتی په هکله تاسي ته معلومات درکړم چي پښې ئې د ځمکي له اوومي طبقی نه لاندي تېرې شوې او عرش ئې په اوږو دئ او وايي: خدایه! پاکي ده تا لره هرچیر ته چي وې.

ګورئ! یوه دومره باعظمته پرښته چي د عرش حامل ده، پښې

ئې له اوو آسمانونو او ځمکې نه تېرېږي، د الله تعالی د ذات له ادراك نه عاجزه ده، د استواء په کیفیت نه پوهېږي، په خپله ناتوانۍ اعتراف کوي او وايي: خدایه! هر څیرته چې وې پاکي تا لره ده!

مونږ همداراز په دې آیت هم ایمان لرو چې فرمايي:

أَلَمْ تَرَى أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا أَدْنَى مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ المجادله:۷

آیا نه گورئ چې الله تعالی په هرهغه څه پوهېږي چې په آسمانونو او په ځمکه کې دي، نه داسې نجوی شته چې د دریو ترمنځ وي او دی ئې څلورم نه وي او نه د پنځو ترمنځ چې دی ئې شپږم نه وي او نه تر دې کم یا زیات مگر دا چې دی ورسره وي، هرچیرته چې وي، بیا به ئې د قیامت په ورځ په خپلو اعمالو خبر کړي، بیشکه چې الله په هرڅه پوه دئ.

د الله تعالی معیت

مونږ د الله تعالی په معیت او ملتیا، عام دئ که خاص، ایمان لرو، تأویل نه پکې کوو او نه ئې په ظاهري معنی حمل کوو او له بندگانو سره د الله تعالی معیت په عرش له استواء سره منافي نه شمېرو، رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمايي:

ما منكم من احد الا سيرى ربه مخلياً به فقال له ابو رزين العقيلي: كيف يا رسول الله و هو واحد و نحن جميع؟ فقال النبي صلى الله عليه وسلم: سأنبئك بمثل: ذلك في آلاء الله: هذا القمر كلكم يراه مخلياً به و هو آية من آيات الله، فالله اكبر او كما قال رسول الله صلى الله عليه و سلم.

له تاسي نه به هيڅ يو داسي نه وي چي خپل رب به ونه ويني، پداسي حال كي چي له همده سره به ګوښه کېدونکی وي، ابورزين عقيلی وويل: دا به څنګه وي يا رسول الله! هغه يو دئ او مونږ ډېر او ډله؟ رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: په يوه مثال سره به درته وښيم، هغه هم د الله په مخلوقاتو كي، دا سپوږمۍ ده، تاسي هريو ئې پداسي حال كي وينئ چي ګويا له هغه سره يوازي ګوښه کېږي،دا پداسي حال كي چي سپوږمۍ د الله تعالى د قدرت له نښو نه يوه نښه ده، الله تعالى له هرڅه نه لوی دئ.

همدا مطلب په بل حديث كي داسي راغلی دئ:

عَنْ أَبِي رَزِينٍ الْعُقَيْلِيِّ أَنَّهُ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّه أَكُلُّنَا يَرَى رَبَّهُ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَة وَمَا آيَةُ ذَلكَ في خَلْقه فَقَالَ رَسُولُ اللَّه صَلَّى اللَّه عَلَيْه وَسَلَّمَ أَلَيْسَ كُلُّكُمْ يَنْظُرُ إِلَى الْقَمَرِ مُخْليًا بِه قَالَ بَلَى قَالَ فَاللَّهُ أَعْظَمُ * رواه احمد

له ابي رزين نه روايت دئ چي رسول الله صلى الله عليه وسلم ته ئې وويل: يارسول الله! آيا مونږ هر يو به د قيامت په ورځ خپل رب وينو؟ او د دې نښه به په مخلوقاتو كي څه وي؟ رسول الله صلى الله عليه

وسلم ورته وفرمایل: آیا تاسو هریو سپوږمۍ پداسي حالت کي نه گوری چي گویا له ده سره یوازي گوښه کیږي؟! هغه وویل: هو، همداسي ده! رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: نو الله تعالی خوله هرڅه نه ستر دئ.

اهل ظاهر په ډیرو مواردو کي مجبوریږي له خپل مسلك نه انحراف وکړي، خپله لاره پریږدي او د ځینو کلماتو غیر ظاهري معنی اخلي، د مثال په توگه د الله تعالی د معیت په هکله د خپل مسلك خلاف وایي چي له مخلوق سره د الله تعالی له معیت نه مراد ظاهري معیت ندی بلکه دلته معیت د علم او بصر په اعتبار سره دئ، یعنی دلته د معیت ظاهری معنی مطلوبه نده بلکه لدینه مطلب دا دئ چي الله تعالی په خپلو مخلوقاتو علم لري او د ټولو حالاتو شاهد او ناظر دئ، هغه له بره نه پداسي حال کي چي پر عرش ئي استواءکړي ده د خپل مخلوق په حال خبر او د دوی د هر څه شاهد دئ، نه داسي چي پاك ذات ئي په ځمکه کي له مخلوق سره خلط او یو ځای دئ. له دي دوستانو نه سوال کوو چي که معیت د علم او بصر په اعتبار اخلئ نو د دې حدیث په رابطه څه وایاست:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّه صَلَّى اللَّه عَلَيْه وَسَلَّمَ قَالَ يَنْزِلُ رَبُّنَا تَبَارَكَ وَتَعَالَى كُلَّ لَيْلَة إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا حِينَ يَبْقَى ثُلُثُ اللَّيْلِ الْآخرُ فَيَقُولُ مَنْ يَدْعُونِي فَأَسْتَجِيبَ لَهُ وَمَنْ يَسْأَلُنِي فَأُعْطِيَهُ وَمَنْ يَسْتَغْفِرُنِي فَأَغْفِرَ لَهُ * رواه مسلم

ابوهریره رض) روایت کوي چي رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: الله تعالی د هرې شپې په وروستۍ دریمه برخه کي د دنیا

آسمان ته نزول کوي او فرمايي: څوك راته دعا کوي چي قبوله ئې کړم؟ او څوك له ما نه څه غواړي چي ورئې کړم؟ او څوك رانه مغفرت غواړي چي بخښنه ورته وکړم؟

په دې حدیث کي ولې او په کوم دلیل نزول په ظاهری معنی اخلي او د ډېري توجه او التفات په معنی ئې نه اخلئ، ولې ئې په اصلي معنی: کوزیدل اخلئ؟ که له مخلوق سره د الله تعالی معیت پدې دلیل په اصلي معنی نه اخلئ چي پدې سره د الله تعالی او مخلوق ترمنځ د اختلاط او حلول تصور راولاړېږي او د حلول او اختلاط د عدم جواز په خاطر د هغه مجازي معنی اخلئ، نو دا راته ووایاست چي آیا لومړنی آسمان هم د ځمکي په څېر مکان او ځای ندی؟ آیا هلته هم د الله تعالی بل مخلوق ملا ئکي نه اوسېږي؟! که په ځمکه کي له مخلوق سره د معیت ظاهري معنی اخیستل جواز نه لري نو هغه آسمان ته د الله تعالی نزول څنګه د کوزیدو په معنی اخلئ چي له مخلوقاتو داسي ډك دئ او هومره ملائکي پکي میشت دي چي یوه لوېشت ځای پکي خالي ندی پاتې؟ که په یاد شوي حدیث شریف کي د نزول ظاهري معنی واخلو او داسي ګمان وکړو چي الله تعالی د شپې په وروستۍ دریمه برخه کي عرش پرېږدي او د ځمکي آسمان ته راکوزېږي، نو دا وخت یعنی د شپې وروستۍ دریمه برخه خو د همیش لپاره په ځمکه کي وجود لري، یوه داسي شېبه هم نشته چي دا وخت نه وي پکي، ځکه شپه خو په مسلسله توګه له ختیځ نه د لویدیځ لور ته روانه ده، په دې حساب سره د شپې وروستۍ دریمه برخه د تل لپاره د ځمکي پرمخ کله یوځای او کله بل

ځای موجوده وي، نو د اهل ظاهر د تعبیر په اساس الله تعالی باید تل له خپل عرش نه لرې، په اول آسمان کي وي!! لدینه علاوه ځمکي او آسمانونه د الله تعالی د عظمت په نسبت داسي مثال لري لکه د مشنگو یوه دانه زمونږ په ورغوي کي. لنډه دا چي د الله تعالی په اړه لومړي آسمان ته د نزول ظاهري معنی اخیستل نه د نقلی دلایلو له مخي سمه ده او نه په عقلي دلایلو. مونږ په دې مبارك حدیث ایمان لرو، اقرار پرې کوو، حق ئې شمېرو، په دې کلکه عقیده لرو چي دعا قبلوونکی، بخښونکی او مهربان خدای د شپې په وروستۍ برخه کي خپلو بندگانو ته ورنږدې کېږي، د تائب توبه، د مستغفر استغفار، د دعاکوونکي دعا او د سائل سوال ژر قبلوي. طبیعي ده، کله چي انسان د شپې په تیاره کي، پداسي حال کي چي نور په ژور خوب ویده وي او هغه پاځېږي، الله ته د احتیاج احساس او دا باور چي د خپل رب عنایت او رعایت ته سخت محتاج او اړ دي، له ژور خوبه ئې راویښوي او دعا او عبادت ته ئې هڅوي، ځان د هغه رحم او کرم ته محتاج شمېري، د الله تعالی لوري ته پناه وروړي، هغه ته عجز او زارۍ کوي، توبه وباسي، د شپې په تیاره کي، له ریاء او تظاهر نه په هغې پاکي فضا کي، د خپل رب په وړاندي لاسونه اوچتوي، سر په سجده ږدي، بخښنه ترې غواړي، له هوی، هوس نه پاك، په پوره اخلاص د هغه تعالی عبادت کوي، د تقرب او مغفرت دعا کوي؛ نو یقیناً چي الله تعالی هم له دغه بنده سره خپله فاصله کموي، هغه ته ورنږدې کېږي او د رحم او کرم توجه ورته کوي. لکه چي په یوه قدسي حدیث کي راځي:

عَنْ أَنَسٍ رَضِي اللَّه عَنْه عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّه عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْوِيه عَنْ رَبِّه قَالَ إِذَا تَقَرَّبَ الْعَبْدُ إِلَيَّ شِبْرًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْه ذِرَاعًا وَإِذَا تَقَرَّبَ مِنِّي ذِرَاعًا تَقَرَّبْتُ مِنْهُ بَاعًا وَإِذَا أَتَانِي مَشْيًا أَتَيْتُهُ هَرْوَلَةً* متفق علیه

انس ر(ض) وايي چي رسول الله صلی الله علیه وسلم له خپل رب نه په روايت سره فرمايي: کله چي بنده ما ته د يوې لوېشتی په اندازه رالنډ شي، زه يوگز ورنږدې کېږم او که بنده يو گز رانږدې شي، نو زه يوه باع (د دواړو لاسونو د اوږدوالي) په اندازه ورلنډېږم، که بنده زما خوا ته په عادي تگ راشي، زه په منډه د ده خوا ته ورځم.

په دې قدسي حديث کي د تقرب، شبر، ذراع، باع، مشي او هروله، ټول کلمات د تشبيه لپاره راغلي دي، هيڅوك نشي کولی له دې کلماتو نه ظاهري معنی واخلي، ځکه دلته جسمي او مکاني تقرب مراد ندی او په هيڅ صورت د بنده او رب ترمنځ د فاصلې د لنډوالي او نږديوالی په معنی نده؛ ځکه وينو چي مونږ د عبادت په وخت کي له ځمکي نه آسمان ته نه خيژو، د ځمکي او آسمان ترمنځ فاصله مو په پښو نده وهلې او الله تعالی ته پدې معنی نه ورنږدې کېږو، بلکه له دې تقرب نه مراد معنوي تقرب دئ. لکه چي په بل حديث کي راځي:

ان اقرب مایکون العبد من ربه وهو ساجد

بيشکه چي بنده د سجدې په حالت کي له بل هرحالت او وخت نه الله تعالی ته ډېر نږدې وي.

د الله تعالی په اړه دا کلمات ټول متشابهات دي او په تأويل

ئې له عليم خدای نه پرته بل هيڅوك نه پوهېږي.

وَمَا يَزَالُ عَبْدِي يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى أُحِبَّهُ فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا وَرِجْلَهُ الَّتِي يَمْشِي بِهَا وَإِنْ سَأَلَنِي لَأُعْطِيَنَّهُ وَلَئِنِ اسْتَعَاذَنِي لَأُعِيذَنَّهُ * رواه البخاري

بنده مي په نفلونو سره همدا سي زما لور ته رانږدې کېږي، ترهغه چي راته ګران شي، نو چي راته ګران شي بيا ئې زه هغه غوږ شم چي پرى اوري او هغه سترګى ئې چي پرى ويني او هغه لاس ئې چي پرې نيسي،او هغه پښى ئې چي وربا ندي درومي، که رانه څه وغواړي حتماً ئې ورکوم او که ما ته له هر چا پناه راوړي نو هرو مرو پناه ورکوم.

د دې مبارك حديث مراد دا دئ چي: بنده کولى شي په نفلونو سره الله تعالى ته ورنږدې شي او دومره ورلنډ شي چي د الله تعالى د دوستانو په ډله کي شامل شي او د الله تعالى د محبت وړ شي او کله چي دې مرحلى ته ورسېږي نو الله تعالى ئې هومره په خپل رحم او کرم ونازوي چي د ټولو اندامونو، غوږونو، سترګو، لاسونو او پښو کارونه ئې الله تعالى په خپله او په کامل طور ورته ترسره کوي، څه چي وغواړي ورکوي ئې، له هر چا او هرڅه نه چي الله ته پناه يوسي پناه ورکوي او له شر او ضرر نه ئې په خپل امان کي ساتي.

اهل ظاهر د دې حديث د الفاظو په توجيه او تعبير کي دومره بې وسه کېږي چي لاره ترې ورکه شي او داسي په خټو کي ونښلي چي د وتلو ټولى لارى وربا ندي وتړلى شي. هيڅ لجوج، متعنت او

متعصب توجیه كوونكی نشي كولی د دې حدیث الفاظ په ظاهري معنی حمل كړي.

دلته غوره بولو د دې ډلی د یوه داسي لجوج او متعنت مشر توجیه رانقل كړو چي پرنورو اسلامي ډلو او د نورو مذاهبو پر اتباعو باندي په خپل تېري كي ډېر زړه ور، جري او جسور دئ او په خپلو لیكنو كي هومره چي د نورو په ضد د تكفیر په فتوی صادرولو او د دوی پر تنډه د كفر او شرك د ټاپې وهلو ته اهتمام لري، د اسلام لوري ته د بلني او د توحید ترویج او نشر ته دومره اهتمام نه لري، توحید ته د ده بلنه او دعوت په حقیقت كي د هغه مسلمانانو او موحدینو تكفیرول دي چي د ده هم مسلكه او هم مذهبه ندي!! همدا جناب د دې حدیث شریف په شرحه كي لیكي:

"زمونږ صالحو سلفو هیڅكله هم په دې حدیث كي تأویل ندی كړی، بلكه د حدیث په ظاهر ئې عمل كړی او حقیقی معنی ئې ترې مراد كړې. خو په دې باید ځان پوه كړو چي د دې حدیث ظاهري معنی څه ده؟ آیا دوی دا گمان كوي چي الله تعالی ربنتیا د بنده غوږ، سترگی، لاس او پښی شي؟! او كه نه، ظاهری معنی ئې دا ده چي الله تعالی د خپل محبوب بنده ټول اندامونه، غوږونه، سترگی، لاسونه او پښی په سمه توگه سمبال كړي او پدې اندامونو سره د ده ادراك او افعال لله، بالله او في الله كړي! څرگنده ده چي له حدیث نه همدا مراد دئ، نه لومړنی مطلب او تعبیر؛ ځكه هغه لومړنی قول د رسول الله صلی الله علیه وسلم له قول سره هیڅ تطابق نه لري."

لدې جناب نه مو پوښتنه دا ده چي آیا ته غواړې د دې مبارك

حدیث په تشریح او تفسیرکي د اهل ظاهر د مسلك متابعت وکړي او که نه هغه مردود او ناقص بولې او د نورو مسلك اصلح او اسلم ګڼې؟ که د اهل ظاهر د مسلك مخالفت کوي او وایې چي له حدیث نه لومړنۍ معنی مراد نده، نو مونږ درسره موافق یو، ځکه واقعیت همدا دئ چي دلته د اصلي معنی مراد نه د عقل له مخی صحیح دئ او د نص او نقل له روح او غوښتني سره اړخ لګوي؛ خو لا زمه ده چي همدا مسلك د نورو همدی ډول آیتونو او حدیثونو په رابطه هم مراعات کړي او هغه کسان تکفیر نه کړې چي دې حدیث ته د ورته آیتونو او احادیثو د تشریح او بیان لپاره ئې همدا مسلك غوره کړی! ته چي د دې حدیث په رابطه دا عقیده لری چي له الفاظو نه ئې ظاهري او متبادره معنی مراد نده، نو که نورکسان همدې ته ورته نصوصو په رابطه همدا عقیده لري نو هغوی ته د الحاد نسبت مه کوه!! همداراز که ته د دې حدیث د ظاهري او متبادرې معنی مراد مطلوب نه بولی نو بیا ولې ځان په اهل ظاهرکي شمېرې؟ د اهل ظاهر مسلك خودا دئ چي د داسي آیتونو او احادیثو د ټولو الفاظو ظاهري او اولنۍ معنی اخلي، نو باید لدې حدیث نه د هغه ظاهري معنی واخیستل شي او د معنوي مراد اخیستل باید تأویل وبلل شي، که ته همدا مسلك د نورو نصوصو په رابطه هم خپل کړې نو مونږ له تاسره هیڅ مشکل او مخالفت نه لرو؛ خو هغوی څو کرښې وروسته د دې حدیث "من تقرب مني شبراً تقربت منه ذراعاً" په شرح کي لیکي: دا حدیث او نور نصوص په دې دلا لت کوي چي الله تعالی ته اختیاری افعال ثابت دي، هغه چي هرڅه وغواړي هغه

کوی. صالح سلفو دا ډول نصوص د هغوی په ظاهری معنی اخیستي، پداسي ډول چي د الله تعالی له شأن سره وړ وي. وروسته زیاتوی: څه مانع لري چي ووایو: الله تعالی خپل بنده ته پداسي ډول چي په خپله ئې غوره کوي، نږدې کېږي، سره له دې چي د علو (لوړوالی) صفت هم لري؟

د دې دوست په ځواب کي وایو: که له تقرب نه د هغه ظاهری معنی وانه اخیستل شي او داسي تقرب ئې وګڼو چي د الله تعالی له شأن سره مناسب وي او د علو (لوړوالی) له صفت سره تناقض ونلري، نو مونږ هم درسره موافق یو او له تاسو سره مو اختلاف منتفي کېږي؛ خو که له تقرب نه د اهل ظاهر د مسلك مطابق د هغه ظاهري معنی واخیستل شي؛ نو په دې صورت کي بیا دا تقرب نه یوازي د "علو: لوړوالي" له صفت سره اړخ نه لګوي بلکه د هغه منافي هم دئ او بیا همغه اشکال رامنځته کوي چي د معیت او نزول د ظاهري معنی اخیستلو په صورت کي راپیدا کېږي. د معیت او تقرب ترمنځ لږ توپیر وجودلري، ځکه د تقرب پای معیت دئ. د معیت په هکله چي تا کوم اشکال ته اشاره کړې ده هغه ته ستا پام رااړوو، تا لیکلي دي: "د معیت تقاضا او غوښتنه دا ده چي الله تعالی د علم، قدرت، سمع، بصر، سلطې او تدبیر له پلوه په هرڅه احاطه لري او الله تعالی لدینه پاك او منزه دئ چي له مخلوق سره خلط شي او یا له هغوی سره د دوی په ځایونو کي حلول وکړي او ورسره هستوګن وي، الله تعالی د ذات او صفاتو له پلوه لدینه لوړ دئ، د هغه یو صفت علو دئ." ته خپل دغه قول لدې سره چي وایي: "

څه مانع او اشکال لري چي ووايو: الله تعالی څرنګه چي وغواړي خپل بنده ته ورنږدې کېږي، سره له دې چي د علو صفت هم لري" دا يو د بل متضاد او منافي اقوال سره مقايسه کړه!!

ولې د معيت په رابطه هم دا نه شو ويلی چي څه مانع او اشکال لري چي ووايو: الله تعالی له خپل بنده سره پداسي طريقی مل او يوځای دي چي هغه په خپله غوښتي او په خپله ورباندي پوهېږي، سره لدې چي د علو صفت هم لري؟ تاسي خو د معيت په تفسير او شرح کي واياست: مونږ په دې نظر يو چي که څوك دا عقيده ولري چي الله تعالی هرچيرته دئ نو دا شخص کافر دئ، هيڅ عاقل او مسلمان ته نه ښايي عقيده ولري چي الله تعالی په ځمکه کي له خپلو بندګانو سره دئ!! عجيبه ده چي دلته دا وايي خو د تقرب په رابطه بل نظر لري، د دې تناقض، تضاد او دوه رنګي دريځ اصلي علت د اهل ظاهر هغه په ظاهر ولاړ مسلك دئ چي ته او ستا ملګري ورباندي روان دي.

صحيح او قوی قول دا دئ چي مونږ عقيده ولرو او اقرار وکړو: په هغو آيتونو ايمان لرو چي له بندګانو سره د الله تعالی د خاص يا عام معيت په هکله بحث او يادونه کوي، د دې آيتونو په مراد ايمان لرو او وايو چي واقعاً الله تعالی له بندګانو سره دئ؛ خو له معيت او يو ځای والي نه ظاهري او متبادره معنی مراد نده او پداسي معيت اعتقاد جائز نه بولو چي د علو له صفت سره تنا قض ولري.

په يوه مبارك آيت کي له بندګانو سره معيت او پر عرش استواء يو ځای راغلی ده:

هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنـــزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ * الحدید: ٤

الله تعالی هغه ذات دئ چي آسمانونه او ځمکه ئې په شپږو ورځو کي پیدا کړي، بیا ئې پر عرش استواء وکړه، په څه چي په ځمکه کي لاندي کوزیږي او څه چي ترې راوزي او څه چي له آسمان نه راکوزیږي او څه چي ورته پورته کیږي، په ټولو پوهیږي، هرچیرته چي وئ هغه له تاسو سره وي، الله تعالی ستاسو د کړو لیدونکي دئ.

لکه څرنگه چي په دې آیت شریف کي د ایام لفظ د تشبیه لپاره راغلی دئ او مطلب یې همدا زمونږ معمولي ورځی ندي (دا مطلب په نورو آیتونو کي توضیح شوی) همدا راز د استواء، عرش او معیت الفاظ هم همدا حکم لري، د تشبیه لپاره راغلي، ظاهری معنی یی مقصود نده او پر تأویل یی له علیم خدای نه پرته نور څوک نه پوهیږي.

څوک چه قدیر او عظیم خدای په مخلوق قیاس کړي او د خالق په هکله یی هم په خپل ذهن کي مخلوق ته ورته تصویر جوړ کړی وي، دا کسان مجبوریږي د قرآنکریم الفاظ تأویل کړي او له هر لفظ نه داسي معنی راوباسي چي د دوی له ذهن او تصور سره برابره وي.

لکه چي د دې مبارك آیت په هکله:

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ * الواقعه: ٨٥

مونږ هغه ته له تاسي نه ورلنډ یو خو تاسي نه وینئ.

د اهل ظاهر له ډلی نه یو تن لیکي: "ای نحن اعلم منه ما ظهر وما بطن" یعنی مونږ د هغه په ظاهر او باطن پوره علم لرو. مونږ له دې گران دوست نه پوښتنه کوو چي:

- د "اقرب" لپاره دې د "اعلم" ترجمه په کوم کتاب او د عربي ژبې په کوم قاموس کي لیدلی ده؟
- آیا الله تعالی نه شوی کولی ووایی: "ونحن اعلم به منکم" مونږ د هغه په رابطه له تاسي نه ډېر علم لرو.
- د آیت په پای کي د "لاتبصرون" جمله د اقرب له لفظ سره سمون خوري؛ او له اعلم سره اړخ نه لگوي،که د اعلم لفظ راغلی وی نو باید په پای کي یی "وانتم لاتعلمون" ویل شوي وی.
- په دې کي څه مشکل گوری چي له کوم تحریف او تأویل نه پرته ووایاست: الله تعالی له نورو نه زیات خپل بنده ته نږدې دئ، د دې نږدیوالي کیفیت الله تعالی ته وسپاری او عقیده ولرئ چي دا تقرب د مخلوق له تقرب سره شباهت نه لري او د الله تعالی د علو له صفت سره منافات نه لري.
- څوك چي رب العالمین له مخلوق سره تشبیه کړي، هغه داسي انگېري چي الله تعالی خو په خپل عرش استواء کړیده، نو له بنده سره ئې تقرب محال دئ. دا ځکه چي ویني د یوه مخلوق له بل سره د تقرب تقاضا دا ده چي هغه خپل لومړی ځای خامخا پرېږدي، مخکي درومي او هغه بل ته ورنږدې کېږي، دا شخص له مخلوق سره د الله تعالی تقرب هم د مخلوقاتو په تقرب قیاسوي او دا ډول قیاس

بیا په عرش د استواء منافی بولي، نو بناءً مجبوریږي دقرآنکریم الفاظ تأویل کړي. خو که دا شخص پدې عقیده وي چي په موجوداتو کي هیڅ شی له الله تعالی سره شباهت نه لري، د الله تعالی تقرب د مخلوقاتو له تقرب سره ورته والی نه لري او داسي ندی چي د حرکت، نقل او ترك مکان غوښتونکی وي،که دا ډول عقیده خپله کړي نو بیا به نه بې ځایه تأویل ته اړ وي او نه به له هغه څه نه انکار ته اړ کېږي چي الله تعالی په خپله په قرآن کي بیان کړي.

دی دوستانو ته عرض کوو چي:

که دا لمر، چي د الله تعالی له مخلوقاتو نه یو مخلوق دئ، پداسي حال کي چي له مونږ نه په زرگونو میله فاصله لري، په خپل مسیر کي خوځي، کولی شي له همغې لیرې فاصلې نه، په خپلي رڼا او حرارت سره، له مونږ سره او په هرحالت کي، د توقف یا حرکت په حالت کي زمونږ ملگری وي او وینو چي په ځینو ځایونو کي راته رالنډ او تجلي او حرارت ئې زیات او په ځینو نورو سیمو کي رانه لیرې او اثرات ئې کم وي، د لمر چي دا حال وي نو په کوم دلیل له بندگانو سره د الله تعالی معیت او تقرب، د هغه تعالی له شأن سره برابر او لایق تقرب، محال او ناممکن شمېرئ؟ پداسي حال کي چي هغه د ټولو رب دئ، هغه عظیم دئ، په هرڅه محیط دئ، ټول عالم د ده د عظمت په وړاندي داسي دئ لکه د خردل یوه دانه.

بایدپه یاد ولرو چي له الله تعالی سره زمونږ رابطه یوازي دا نده چي هغه مونږ ویني او له لېري نه زمونږ غږ اوري، زمونږ په هر څه علم لري، بلکه لدینه علاوه هغه پر مونږ او زمونږ په ټولو حالاتو

او افعالو احاطه لري، د هر کار د کولو قدرت هغه راکوي، توفيق د هغه له لوري دئ، زمونږ اراده د ده د ارادې تابع ده، اراده ئې زمونږ پر ارادې او افعالو حاکمه او مسلطه ده، هغه څه کېږي چې هغه ئې وغواړي او د کولو توفيق ئې راکړي او هغه څه نشي کېدی چې دی ئې ونه غواړي او د کېدو توفيق ورنکړي. دغو مفاهيمو ته په پام سره بايد پر عرش د استواء، قرب او معيت تر منځ ځانګړی رابطه ولټيوو، نه داسې چې په يوه ايمان ولرو او له بل نه انکار وکړو. د دې مفاهيمو تر منځ تلفيق د هغه چا لپاره ګران کار دئ چې الله تعالی له مخلوق سره تشبيه کوي او استواء، تقرب او معيت په هغه معنی اخلي چې د انسانانو تر منځ متداوله ده.

يو بل مثال هم وړاندې کوم، قرآنکريم فرمايي:

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ *

الفتح: ١٠

بيشکه هغه کسان چې له تا سره بيعت کوي په حقيقت کې له الله تعالی سره بيعت کوي، د الله تعالی لاس د دوی پر لاسونو د بره دئ.

د اهل ظاهر د مسلك يو کس د دې آيت په رابطه ليکي:

څرنګه چې الله تعالی د آسمانونو د پاسه پر خپل عرش دئ، نو لاس ئې هم د هغو د لاسونو د پاسه دئ چې له رسول صلی الله عليه وسلم سره بيعت کوي!!

دې دوست ته وايو: که له "يدالله فوق ايديهم" نه دا مطلب واخلو چې د الله تعالی لاس له رسول الله صلی الله عليه وسلم سره د بيعت کوونکو له لاسونو نه بره او پورته وو، نو بيا د دې بيعت

الرضوان فضیلت او امتیاز له نورو بیعتونو نه به څه که وو؟ ځکه په هر بیعت کي د الله تعالی لاس د بیعت کوونکو له لاسونو نه پورته وي، پداسي حال کي چي پدې آیت کي خو دغه مطلب د بیعت الرضوان د فضیلت او امتیاز د بیان پخاطر راغلی دئ، لکه چي ته په خپله د الله تعالی د دې قول په هکله چي فرمایي: " مَا مَنَعَكَ أن تَسجُدَ لِمَا خَلَقْت بِيَدَی " لیکي: دلته "خلقت بیدي" د آدم علیه السلام د خلقت امتیاز او فضیلت افاده کوي او الله تعالی ته د "ید" صفت ثابتوي، دلته هم باید ووائی چي "ید الله فوق ایدیهم" د دې بیعت د امتیاز او فضیلت د افادې لپاره راغلي او په خاصه نه عامه معنی د الله ید د دوی د ید د پاسه وو.

هغه کسان چي له (ید) نه د هغه ظاهري معنی اخلي او الله تعالی له مخلوق سره تشبیه کوي دا ورته مشکله ده چي پر عرش د استواء او د بیعت کوونکو د لاسونو د پاسه د یدالله موجودیت څنگه سره تلفیق کړي، هغوی د خپل غلط او باطل تصور نه راولاړ شوي کړکیچ سره مخامخ دي او دې ته اړ شوي چي عجیب او غریب تأویلات وکړي، داسي تأویلات چي نه یوازي د دوی مشکل نشي حل کولی بلکه مزید مشکلات ورته راپیدا کړي؛ خو که دوی ووایي چي بې نیازه خدای پداسي حال کي چي پرهغه څه ئې استوی کړي چي عرش ئې ورته ویلی، په عین وخت کي او د همدی بیعت په مهال ئې لاس د بیعت کوونکو د لاسونو د پاسه وو، خو په عرش استواء او په لاسونو د پاسه لاس ایښودل ئې له مخلوقاتو سره هیڅ مشابهت او ورته والی نه لري، حقیقت او کیفیت ئې یوازي علیم

خدای ته معلوم دئ او بس، نو پدې صورت کې به نه له کوم اشکال سره مخامخ کېږي، نه به ئې په اعتقاد کې کوم خلل رامنځته کېږي، نه به تشبیه او تأویل ته اړ کېږي.

هغه کسان په غلطه روان دي چې پر عرش استواء، آسمان ته نزول او له بنده سره د الله معیت او قرب پرظاهري معنی حمل کوي او متداوله معنی ترې اخلي او د مخلوقاتو له استوی، نزول، معیت او قرب سره ئې تشبیه کوي. همداراز هغه کسان هم په غلطه دي چې دا شیان یا بالکل نه مني او یا تأویل پکې کوي.

د نورو مفاهیمو په اړه هم اختلاف له همدې ځایه سرچینه اخلي او د همدې اصولو د عدم مراعات په وجه اشتباهات رامنځته کېږي، د مثال په توګه د دې مبارك آیت "مامَنَعكَ انْ تَسجُد لماخَلقت بیدي" په اړه له همدی افراطي ډلي نه یوکس لیکي: "اذ کل عباده خلقهم بغیرمسیس بیدوخلق آدم بمسیس: څرنګه چې ټول مخلوقات ئې له لاس وروړلو پرته پیدا کړي او آدم علیه السلام ئې امتساساً په خپل لاس پیدا کړی" ورپسې زیاتوی: "غیرانه ولی خلق الاشیاء بامره وقوله وارادته و ولی خلق آدم بیده مسیسا: غیر لدې چې الله تعالی د مخلوقاتو په پیدا ایښت کې په خپل امر، قول او ارادې سره تصرف کړی، خو د آدم (ع) په پیدا ایښت کې ئې د خپل لاس په امتساس سره تصرف کړی"

لدې کبله چې دا ښاغلی؛ الله تعالی له انسان سره تشبیه کوي، نو د الله لاس هم د بندګانو له لاس او په لاس پیدا کول ئې هم د انسانانو د لاس له کار سره ورته ګڼلی نو ځکه ئې د مسیس لفظ

کارولی دئ. دې ښاغلي ته وایو:

- ولې دومره جسارت او بې باکي کوی چې د مسیس لفظ له ځانه زیاتوې؟ پداسي حال کي چي نه په قرآنکریم کي دا لفظ راغلی او نه په احادیثو کي.
- ته د الهي افعالو کیفیت د بندګانو د اعمالو له کیفیت سره تشبیه کوی، پداسي حال کي چي له یوه بل نه ذاتاً متفاوت شیان حتماً د افعالو او اعمالو د کیفیت له مخي هم له یوه بل سره توپیر لري، هغه څه چي په ذات کي یو له بل سره توپیر ولري افعال ئې هم توپیر لري او یو په بل نشي قیاس کېدی.
- پداسي حال کي چي لوی غر د الله تعالی د تجلی په مقابل کي د مقاومت توان نه لري، د جبرائیل علیه السلام په څېر د الله ستر او لوړ مرتبه مخلوق دا وس او توان نه لري چي د الله تعالی لومړني حجاب ته ورنږدې شي، نو د آدم علیه السلام د وجود مواد به څنګه د الله تعالی د ید د امتساس په وړاندي د مقاومت توان ولري؟ په یوه حدیث کي راځي:

عن زرارة ابن اوفى رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم سأل جبرئيل: هل رأيت ربك؟ فانتفض جبرئيل وقال: يا محمد ان بيني و بينه سبعين حجاباً من نور لو دنوت من ادناها حجاباً لاحترقت.

زراره د اوفی زوی روایت کوی چي رسول صلی الله علیه وسلم له جبرائیل علیه السلام نه پوښتنه وکړه: آیا تا خپل رب لیدلی دئ؟ جبرائیل علیه السلام ولړزید او وئې ویل: اې محمده! زما او رب

ترمنځ اويا د نور داسي پردی دي چي که تر ټولو نږدې پردې ته ئې
ورلنډ شم نو حتماً به اور واخلم.

- ولې دا نه وايا ست چي: الله تعالى خپل بنده آدم عليه السلام په خپل لاس پيدا کړ، خو نه له (يد) نه ظاهري معنى اخلو او نه د دې خلقت د کيفيت په هکله علم لرو، دا زمونږ له ادراك نه لوړدی، د دې معنى الله تعالى ته سپارو ترڅو نه د تشبيه مرتکب شي او نه تأويل ته اړ.

تأويل!

د تأسف خبره ده چي اهل ظاهر د تأويل له لفظ نه، هغه هم په متشابهاتو کي، هغه مفهوم او معنى نه اخلي کوم چي په قرآن کريم کي راغلی. د دوی له نظره تأويل ديته ويل کېږي چي د لفظ ظاهري او متبادره معنى په بل لوري واړولي شي او د ظاهري معنى پرځای بله معنى ترې واخيستلی شي، پداسي حال کي چي قرآن کريم د تأويل لفظ د دوی د دې تعبير په خلاف په بله معنى رااخلي او وايي چي د متشابه آيتونو پرتأويل له الله تعالى پرته هيڅوك نه پوهېږي: ومايَعلمُ تأويلهُ الا الله: په تأويل ئې له الله پرته هيڅوك نه پوهېږي" د دغه آيت په اساَس د تأويل تعريف داسي ندی لکه چي اهل ظاهر وايي. دلته تأويل د متشابهاتو په اړه راغلی، په هغو ځايونو کي چي يو غيرمرئي او غيرمحسوس څيز پداسي کلماتو او الفاظو سره معرفي شوی چي اصلاً د محسوسو او ليدل کېدونکو څيزونو لپاره وضع شوي او پداسي ځايونو کي نه ظاهري معنى مطلوبه وي او نه

ئې تأویل ممکن وي. د یوسف علیه السلام خوب چي په قرآن کریم کي ئې یادونه شویده دا مطلب ښه توضیح کوي، یوسف علیه السلام په خوب کي ویني چي یوولس ستوری ، لمر او سپوږمۍ سجده ورته کوي، خپل پلار ته د دې خوب کیسه کوي، پلار ئې په تعبیر پوهېږي او خپل زوی ته داسي نصیحت کوي: زویه! خپل خوب دي وروڼو ته مه وایه، هسي نه چي کومه توطئه درته جوړه کړي. ډېروخت تېر شو، یوسف علیه السلام د ژوند ډېري هسکي ټیټی ولیدي، بالآخره د مصرد خزانو امین او بیا د ټول مصر واکمن وټاکل شو، کورنۍ ئې مصر ته وروغوښتله، کله چي پلار، مور او یوولس وروڼه ئې راورسېدل او وئې لیدل چي ټول د ده لپاره الله ته په سجده پریوتل نو خپل پلار ته ئې وئې ویل:

وَقَالَ يَاأَبَتِ هَذَا تأويل رُؤيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا *

یوسف: ۱۰۰

او وئې ویل: گرانه پلاره! دا دئ زما د هغه پخواني خوب تأویل او تعبیر چي الله تعالی رښتونی کړ.

گورئ چي د ده پدې خوب کي تشبیه کارول شوې، مور او پلار د لمر او سپوږمۍ په بڼه کي او وروڼه د ستورو په شکل کي،کله چي د ده د خوب متشابهات په خپل اصلي او لومړني شکل ښکاره کېږي نو وايي: دا دئ زما د خوب تأویل! په دې اساس تأویل یعنی کلمات له ظاهري او ذهن ته نږدې معنی نه د هغې حقیقی معنی ته گرځول،یا متشابهات خپل لومړني کیفیت ته اړول.

نامناسبه به نه وي که دلته د خپل هغه خوب یادونه وکړم چي

دې خوب ته ورته دي او په اتلس کلنۍ کي مي د واده په شپه ليدلی دئ: په هغه شپه چي سهار ته مي د واده ورځ وه، څو لحظې مي د خوب لپاره وخت وموند، په همدې شېبوکي مي خوب وليد چي د خپل تره له يوه زوی سره چي له ما نه مشر وو، يو ځای آسمان ته خيژو، ښه پور ته لاړو، ترستورو پوری ورسېدو، هلته ستوري وينم چي ټول له ختيځ نه د لويديځ په لوري درومي، حرکت ئې د څپو په څېر، ودرېدم او د ستورو د دې عجيب حرکت تماشا ته ځير شوم، ناڅاپه گورم چي ستوري سره واوبدل شول او يوه زرينه تکه ترې جوړه شوه، ورپسې گورم چي لدې زريني ټوټې په خپله زريني خولۍ جوړې شوې او له مونږ نه څو قدمه آخوا کوټه شوې، زه يوازې دې ځای ته ور روان شوم ترڅو دا خولۍ له نږدې نه وگورم، ناڅاپي له يوې بلې خوا څلور، پنځه تنه نور هم دې نقطې ته راغونډ شول، هر يوه لدې کوټې نه يوه يوه خولۍ واخيسته پرته لدې چي په سر ئې کړي، ما هم يوه خولۍ راوخيسته او هغه مي په سر کېښوده او له همدې سره له خوب نه راويښ شوم. د دې خوب د تعبير په رابطه مي لومړی داسي گمان کولو چي کېدی شي الله تعالی ډېر نېك او صالح اولادونه راکړي، له خپل واده سره مي هغه مربوط گڼلو او له ستورو مي همدا د صالح اولاد تعبير اخيستو، خو دا تعبير راته د خوب له مجموعي روحيې سره موافق نه ښکارېدو او دا تعبير مي ناقص بالو، دوه کاله وروسته په کابل پوهنتون کي شامل شوم، په همدې کال د الله په فضل سره اسلامي تحريك پيل شو او الله تعالی په ما پېرزوينه وکړه او د دې تحريك کي په روانولو کي ئې د نورو ورونو

په ځنګ کي ما ته هم د څه وندي افتخار راپه برخه کړ، بیا د داوود خان د اقتدار په دوران کي، د رژیم په ضد په کودتا متهم شوم، زما د نیولو هڅه وشوه، زه الله تعالی وژغورلم، څو تنه ورونه ونیول شوو او زه له ځینو ورونو سره خپل شرقي ګاونډي ملك، پاکستان ته مهاجر شوو، هلته مو د حرکت د مجدد تنظیم فرصت ترلاسه کړ، د افرادو روزنه مو پیل کړه، روزل شوي ورونه به د کار لپاره هیواد ته ستنېدل، دوی به ډېري سختي، اوړدي، کړېږ وږي، هسکي او ژوري لاري وهلي، له لوړو لوړوغرونو او سختو درو به تېرېدل او خپلو سیمو ته به تلل، هلته به ئې د دعوت، تنظیم او حزبي فعالیتونو کارونه ترسره کول. پدغه دوران کي ورونو په اتفاق سره د نهضت امارت ما ته راوسپارو. دلته مي ګمان وکړ چي شاید زما د هغه خوب تعبیر همدا وو، له شرق نه غرب ته د ستورو خوځیدل مي له شرق نه غرب ته د مجاهدینو تلو ته اشاره وګڼله، مخصوصاً هغه وخت چي له هېواد نه بهر نوري او نوې ډلي جوړي شوې، نوي رهبران صحنې ته راووتل، هر یوه غوښتل د زعامت خولۍ په سرکېږدي، دا هره صحنه مي د هغه خوب د یوې برخي تعبیر ومونډو.

په ټولو هغو آیتونو کي چي د الله تعالی له افعالو نه پکي بحث او یادونه شویده، په ځانګړې توګه هغه افعال چي انسانان ئې په جوارحو او اندامونو ترسره کوي او په هغو آیتونو کي چي د انساني اعضاوو لپاره وضع شوي نومونه د الله تعالی په اړه پکي ذکر شوي، اهل ظاهر دا ټول افعال او اسماء د هغوی په ظاهري معنی حمل کوي

او وايي چي بايد په دې افعالو او اسماوو ايمان ولرو، گويا دا افعال او اسماء د الله تعالی لپاره ثابت دي او تأويل ئې "د دوی له نظره تأويل" ناجائز دي، مونږ پداسي حال کي چي پدې آيتونو ايمان لرو، تلاوت ئې کوو او په مراد او مطلب ئې عقيده او باور لرو، خو دا افعال او اسماء پرظاهري معنی نه حمل کوو، ځکه ظاهري معنی ترې اخيستل د تشبيه په معنی ده او نه ئې د تأويل هڅه کوو ځکه ايمان لرو چي پرتأويل ئې له عليم خدای نه پرته بل څوك نه يوهېږي.
کله چي د الله تعالی په هکله،يد، سمع، بصر، قدم او ديته ورته د نورو نومونو يادونه کېږي دا ټول د الله تعالی ثابت صفات بولو، نه وايو چي د يد مطلب قوت او يا نعمت دئ او د سمع او بصر معنی علم دئ، دا ډول تأويلات نه کوو، همدا راز دا هم نه منو او نه پدې عقيده لرو چي دا ياد شوي نومونه او اندامونه د انسان د اندامونو په شان دي، يعنی يد، سمع او بصر داسي جوارح ندي لکه د انسان لاس، غوږونه او سترگی. بايد دا ټکي په ياد ولرو چي له دې ټولو آيتونو نه هدف دا دئ چي د الله تعالی صفات راوپېژني، دا ئې مراد او موخه نده چي د الله تعالی د ذات کيفيت معرفي کړي.

له الله تعالی سره د موسی عليه السلام تکلم

مونږ په دې موجوداتو کي د الهي افعالو له ننبو او مظاهرو نه د الله تعالی په اړه علم حاصلولی شو، خو د ذات او افعالو د کيفيت د څرنگوالي د ادراك وس او قدرت نه لرو، لکه چي قرآن کريم له موسی عليه السلام سره د الله تعالی د تکلم په قصه کي دې مطلب

ته اشاره کوي:

وَلَمَّا جَاءَ مُوسى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَانِي وَلَكِنْ انظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنْ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ *

الاعراف: ۱٤۳

او کله چي موسی علیه السلام زمونږ د وعدي ځای ته راغی او رب ئې خبري ورسره وکړې، وئې ویل: یا ربه! ما ته ځان راوښیه چي درته وګورم، الله وفرمایل: هیڅکله مي نشې لیدلی، خو دې غره ته وګوره، که دا په خپل ځای باقي پاتې شو نو "په هغه صورت کي به" مي ولیدی شی، نو کله چي د ده رب غره ته تجلي وکړه "ځان ئې وروښود" ټوټې ، ټوټې شو او موسی علیه السلام بیهوشه ولوید او کله چي په خود راغی وئې ویل: پاکي ده تالره، تا ته مي توبه ده او زه لومړنی مؤمن یم.

دا مبارک آیت څو اساسي مطالب څرګندوی:

- د لوی عرش مالك خدای پداسي حال کي له موسیعلیه السلام سره خبری وکړې چي موسی علیه السلام په ځمکه کي وو.
- موسی علیه السلام د الله تعالی د ذات د لیدو هیله څرګنده کړه چي په ځواب کي ورته وویل شول: هیڅکله به مي ونه وینې، یعنی اوس ته د الله تعالی د ذات د لیدو توان او استعداد نه لرې او په فعلي حالت کي لدې نه عاجز یې چي الله تعالی ووینې.
- الله تعالی پداسي طریقی سره چي په خپله ئې غوښتی او

کیفیت ئې د انسان لپاره د ادراك وړ ندی، خپل ذات غره ته ورښودلی او غره د دې تجلي په وړاندي مقاومت ونه شوی کړی، ټوټې ټوټې شو.

• موسی علیه السلام د دې تجلی له آثارو نه بیهوشه شو او کله چي په خود راغی نو اعتراف ئې وکړچي:

الف- الله تعالی لدینه لوړ او منزه دئ چي انسان ئې په خپلو محدودو وسایلو او استعدادونو مشاهده او د هغه تعالی د تجلی په وړاندي مقاومت وکړی شي.

ب- د دېدار مطالبه او د مشاهدې هیله، خپله غلطي گڼي او توبه کوي.

ج- ځان لومړنی مؤمن او په دې حقایقو باور لرونکی شمېري، ځکه لده نه مخکي هیچا داسي صحنه نده لیدلې.

دغه مبارك آیت که له یوی خوا د الله تعالی لپاره اختیاري افعال لکه له بنده سره خبري او تجلی په اثبات رسوي له بلی خوا دا په ډاگه کوي چي د الله تعالی د ذات د کیفیت ادراك د انسان لپاره ممکن ندی. باید پدې هکله له هر ډول تخیل، تصور او تفکر نه ډډه وشي. هغه کسان چي په متشابه آیتونو او احادیثو کي ید، عین، قدم، اصابع، اذن او مربوطه افعال لکه اخذ، بطش، اعطاء، امساك، سمع، بصر،اتیان، مجئ او استواء دا ټول کلمات چي اصلاً باید متشابه وبلل شي د تأویل هڅه ئې ونه شي، برعکس هغوی جسارت کوي او دا ټول پرظاهري معنی حمل کوي، پدې سره دوی د تشبیه مرتکب کېږي او له عظیم او احد خدای نه انسان ته ورته

موجود جوړوي!! غوره به وي په دې اړه څو آیتونه او احادیث تفسیر، توضیح او تشریح کړو ترڅو مسأله ښه څرګنده او روښانه شي:

وَقَالَتْ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ * المائده : ٦٤

او یهودانو وویل: د الله تعالی لاس تړلی دئ، د دوی لاسونه دې تړلي وي او پر دوی دې لعنت وي، په سبب د هغه څه چې وئې ویل، داسې نده لکه دوی چې وايي، د الله تعالی دواړه لاسونه خلاص دي او څنګه چې وغواړي همغسې انفاق کوي.

په دې آیت کې د بخل، سخاوت، امساك او انفاق په اړه بحث شوی، یهودان الله تعالی ته د بخل نسبت کوي او وايي: " يَدُ اللّهِ مَغْلُولَةٌ: د الله لاس تړلی دئ" یعني څه چې ترې غواړو نه ئې راکوي، د هرڅه واك ورسره دئ، د ټولو شیانو مالك دئ، خو بندګان ئې همداسې پرېښې دي، څه نه ورکوي! په عربي ژبه کې له بخیل نه په همدې کلماتو تعبیرکېږي او د دې برعکس هغه کسان چې سخاوت لري، هر چا ته لاس ورکوي، له هر چا سره مرسته کوي، سخاوت لري، د هغه لپاره (یداه مبسوطتان) کلمات کاروي، یعنی لاسونه ئې خلاص دي، هر چا ته هرڅه ورکوي. الله تعالی د یهودانو په ځواب کې فرمایي: "بَل يَدَاهُ مَبسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيفَ يَشَاءُ" د دې معنی دا ده چې الله تعالی زیات انفاق کوي، هر چا ته له خپلو نعمتونو نه مناسبه برخه ورکوي. متأسفانه اهل ظاهر لدې آیت نه هم له حقیقت نه لرې تعبیر اخلي او وايي چې دا آیت په دې دلالت کوي چې الله

تعالی دوه لاسونه لري!! خو هر څوك پوهېږي چي که چيرته د آيت د بحث محور د الله تعالی د ذات دکيفيت بيان وی! او د بخل او سخاوت په رابطه خبره نه کېدی او د الله د ذات په اړه ويل شوي وی چي: "يَدَاهُ مَبسُوطَتَانِ" نو په هغه صورت کي مو ويلی شوی چي د آيت معنی همغه ده چي اهل ظاهر ئې ترې اخلي، خو پدې صورت کي به هم له دې اشکال سره حتماً مخ کېدو چي: آيا الله تعالی دوه داسي لاسونه لري چي تل خلاص وي او هيڅ نه سره يوځای کېږي؟ ځکه د مبسوطتان معنی همدا ده!! د اهل ظاهر استدلال د تعجب وړ دئ.
مونږ په دې مبارك آيت ايمان لرو او په مفهوم او مراد ئې چي "يُنفِقُ کَيفَ يَشَاءُ" دې باور لرو، خو له دېکلماتو نه ظاهری معنی نه اخلو او تأويل ئې الله تعالی ته سپارو او د هغه کسانو په ځواب کي چي الله ته د بخل نسبت کوي او وايي:

يَدُ اللَّه مَغْلُولَةٌ

ورته وايو:

بَلْ يَدَاهُ مَبْسوطَتَانِ يُنفِقُ کَيْف يشاء

د تقوا او احتياط غوښتنه خو دا ده چي د آيتونو په تفسيرکي پوره محتاط وو، د هر آيت د تفسير او ترجمې په وخت د هغه سياق، سباق او له مخکي وروسته سره رابطه په پام کي ولرو، که دا اصل مراعات نشي نو زيات اشتباهات رامنځته کېږي. د مثال په ډول که تاسي د يوه شخص د ذات په اړه او د يوه خاص حالت د معرفي کولو په هکله ئې خبری کوی او وائې چي هلته يو څوك دئ له دوو خلاصو لاسونو سره. لدينه مطلب دا دئ چي هغه سړی دوه داسي خلاص

لاسونه لري چي یو له بل سره وصل کېدی نشي. خو که هدف د هغه شخص د سخاوت بیان وي او هدف مو دا وي چي هغه سړی خلاص لاس لري، سخي دئ، نو په دې حالت کي د لومړنۍ معنی اخیستل غلطه او بیځایه خبره ده.

لدی آیت نه د اهل ظاهر تعبیر که څه هم ډېر کمزوری او ناسم دئ، خو که فرضاً د هغوی نظر ومنو او د "یَدَاهُ مَبسُوطَتَان همغه معنی واخلو چي دوی ئې اخلي، په دې صورت کي خو الله له مخلوق سره تشبیه کېږي، بیا نو د اهل ظاهر او مشبه (هغه چي الله له مخلوقاتو سره تشبیه کوي) ترمنځ څه توپیر وجود لري؟ هغوی هم وایي چي د الله تعالی (نزول)، (ید) او نور دا ډول صفات همغه دي چي مونږ ئې مثال په مخلوقاتو کي گورو او الله تعالی مونږ ته په خطاب کي داسي کلمات استعمال کړي چي مونږ هغه پېژندي شو او د معرفت توان ئې لرو او له همدې امله د الله تعالی نزول او ید لکه د بندگانو د نزول او لاسونو په شان شمېرو.

د دې ډلی یو شیخ په خپل کتاب (قواعدالمثلی في صفات الله واسمائه الحسنی) کي لیکي: پوه شه چي د هغو نصوصو معنی چي د الله تعالی صفات پکي ذکرشوي همغه ظاهري معنی ده چي په آسانۍ سره ذهن ته رسېږي او دماغ ئې بې تکلفه مني او وربانديٰ پوهېږي. دلته وینو چي د (مشبه ډلی) او اهل ظاهر د نظریاتو ترمنځ هیڅ تفاوت نشته. د مشبه ډله وایي چي د دغو نصوصو ظاهر په دې دلا لت کوي چي الله تعالی لکه انسان دوه لاسونه لري، یو ئې ښی او بل ئې چپ او لاسونه ئې گوتی هم لري،........او ته هم دیته کاملاً

ورته خبره کوي، خو فقط دا علاوه کوې چې وائې بلا تکییف یا بلاتشبیه، پدې بلاتشبیه او بلا تکییف ویلو سره ته د مشبه له ډلی نه نه وځې، د بلا تشبیه جمله تا ته هیڅ گټه نشي رسولی، ځکه مشبه ډله خو هم دا نه وایي چې د الله تعالی لاس لکه د انسان د لاس په اندازه اوږد او له غوښو او هډوکو نه جوړ شوی دئ.

همداراز که د "واشتعلَ الراسُ شیبا" له آیت نه هغه ظاهري معنی واخیستي شي چې ژر او په آسانۍ سره ذهن ته رسېږي نو د دې آیت معنی به دا وي چې: سر ئې له زوړوالي نه اور واخیست! پدې صورت کې که بلا تشبیه اوبلا تکییف ووایو نو څه گټه به ولري؟! او یا په دې آیت کې:

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ

که په دې ځای کې ظاهری او ذهن ته متبادره معنی واخیستی شي نو د آیت ترجمه به یا دا وي:

- الله تعالی په هغه څه پوهېږي چې دوی په خپلو ورغوو (لاسونو) کې پټ کړي.
- او یا دا چې الله تعالی په هغه څه پوهېږي چې د دوی د دواړولاسونو ترمنځ واقع دي چې هغه ئې خپل بدن دئ.
- او یا دا چې الله تعالی په هغه څه پوهېږي چې دوی په خپله غېږ او دواړو لاسونو کې نیولی.
- او که ډېر تکلف وکړو نو ایله دا ویلی شو چې: الله تعالی هم په هغو شیانو علم لري چې د دوی په مخ کې پراته دي او هم په هغه

شیانو چي د دوی شاته پراته او واقع دي.

پداسي حال کي چي دا آیت نه دغه پورتني مطالب افاده کوي او نه ئې دا شیان مراد او مطلوب دي، بلکه د آیت مطلب او مراد دا دئ چي الله تعالی د دوی په ماضي او مستقبل ټولو باندي عالم دئ، په هر هغه څه پوه دئ چي دوی مخکي کړي او یائې په آینده کي کوي. لنډه دا چي که له د "یَعلمُ ماَ بینَ ایدِیهِم وماخلَفهُم" په آیت کي د الفاظو ظاهري معنی واخلو نو داسي تفسیر به موکړی وي چي د آیت له مراد سره اړخ نه لګوي او پدې صورت کي د بلا تشبیه او بلا تکییف قول او قید مونږ ته هیڅ ګټه نه شي رسولی. همداراز که دلته د "یُحیطُونَ" له لفظ څخه د هغه ظاهري معنی واخلو نو معنی به ئې دا وې چي ګوا کي علم یو داسي شی او جسم دئ چي لا سته راوړل ئې د یوه دیوال په څېر کومې احاطې ته ضرورت لري او تاسي نه شئ کولی د الله تعالی علم لاسته راوړئ او شا او خوا ئې احاطه کړئ مګر هغه چي الله تعالی ئې وغواړي، پدې صورت کي به د بلا تشبیه د قید راوړلو سره څنګه دا اشکال رفع کړئ؟

ابن جوزي وایي:

که په دې آیتونو او احادیثو کي د الفاظو ظاهري معنی واخیستل شي نو الله تعالی ته د جسم اثبات او له مخلوق سره ئې تشبیه لا زمېږي، ځکه د لفظ ظاهري معنی هغه ده چي د هغی لپاره لفظ وضع شویدی، په دې اساس د (ید) معنی له هغه مخصوص غړي یا اندام نه پرته بل څه نشي کېدی، همدا راز نور الفاظ.، د سلفو لاره دا نه وه چي د الله تعالی د صفاتو په اړه د استعمال شوو

الفاظو ظاهري معنی واخلي، بلکه د هغوی مذهب دا وو چي په دې هکله ئې هر ډول بحث ناروا باله او له هغه نه ئې ډډه کوله. ابن جوزي زياتوي: دې ډول آيتونو او احاديثو ته د صفاتو آيات او احاديث ويل په خپله بدعت دئ، ځکه دا نوم نه په قرآن کي راغلی او نه په احاديثو کي، بلکه دا د بدعتيانو کار دئ.

امام فخر رازي ليکي: د قرآن کريم په زياتو آيتونو کي د بې شمېره دلايلو له امله د الفاظو ظاهري معنی اخيستل جواز نه لري. د مثال په توگه په دې آيت کي:

وَلِتصنعَ علَى عينِي

که دلته ظاهري معنی واخلو نو ترجمه به ئې دا وي چي گويا موسی عليه السلام ئې د سترگی د پاسه وو!! پداسي حال کي چي هيڅ عاقل انسان دا خبره نشي کولی. همداراز پدې آيت کي:

وَاصْنَعْ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا

که ظاهري معنی واخلو نو معنی به ئې دا وي چي کښتۍ زمونږ پر سترگو جوړه کړه، همداراز د ظاهری معنی تقاضا دا ده چي د کښتۍ د جوړولو آله همدا سترگي وگڼو!! دا دواړه خبري غلطې دي، بل اشکال ئې دا دئ چي يوه ذات ته د څو سترگو نسبت شوی او په يوه مخ کي د څو سترگو موجوديت يو ډول عيب شمېرل کېږي، بيا زياتوی دلته له عين او اعين نه مراد نظارت، توجه، پاملرنه او اعتناء ده.

هغه کسان چي وايي: الله تعالی دوه لاسونه (ښی او کيڼ) لري، هرلاس ئې گوتی لري او د گوتو ترتيب ئې هم لکه د انسان د گوتو په

شان دئ، دا ډله غواړي او كه نه خو په دې تصور سره الله تعالى له انسان سره تشبيه كوي، پداسي حال كي چي الله تعالى فرمايي:

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ البَصِيرُ * الشورى: ١١

هيڅ شی د هغه په شان ندی او هغه اوريدونكی ليدونكی دئ.

همدا راز فرمايي:

فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ *

النحل: ٧٤

نو د الله تعالى لپاره مثالونه مه راوړئ، بيشكه الله تعالى پوهيږي او تاسو نه پوهيږی.

الله تعالى په ذات او صفاتو كي سيال، مثال او مثل نه لري، هرڅوك چي الله تعالى له مخلوق سره تشبيه كوي هغه په غلطه روان دئ او دا ډول عقيده خرافي او الحادي عقيده ده.

له اهل ظاهر دوستانو نه پوښتنه كوو چي:

د خپل مسلك او مذهب له مخي دا مبارك حديث څنګه تأويلوئ:

إِنَّ الْمُقْسِطِينَ، عِنْدَ اللّهِ، عَلَىٰ مَنَابِرَ مِنْ نُورٍ. عَنْ يَمِينِ الرَّحْمَـٰنِ عَزَّ وَجَلَّ. وَكِلْتَا يَدَيْهِ يَمِينٌ رواه مسلم

په تحقيق سره عدل كوونكي به د الله تعالى خوا ته او ښي لاس ته ئې د نور پر منبرونو تاست وي او د الله تعالى دواړه لاسونه ښي دي.

كه دلته (يد) او (يمين) ستاسي د مسلك په اساس په همدی ظاهري معنى واخلو نو خبره نه په عقل برابره راځي او نه په نقل، په عقل سره ځكه چي دوه ښي لاسونه عقل نه مني او په نقل سره ځكه

چي رسول صلی الله عليه وسلم په بل حديث کي فرمايي:

يَطْوِي اللّهُ عَزَّ وَجَلَّ السَّمَاوَات يَوْمَ الْقِيَامَة. ثُمَّ يَأْخُذُهُنَّ بِيَده الْيُمْنَىٰ. ثُمَّ يَقُولُ: أَنَا الْمَلكُ. أَيْنَ الْجَبَّارُونَ؟ أَيْنَ الْمُتَكَبِّرُونَ؟ ثُمَّ يَطْوِي الأَرَضِينَ بشمَاله. ثُمَّ يَقُولُ: أَنَا الْمَلكُ. أَيْنَ الْجَبَّارُونَ؟ أَيْنَ الْمُتَكَبِّرُونَ؟ " رواه مسلم

الله تعالی به د قيامت په ورځ آسمانونه راونغاړي او بيا به ئې په ښي لاس کي ونيسي او وبه فرمايي: زه پاچا (ملك) يم، جابران چيرته دي؟ متكبران چيرته دي؟ بيا به ځمکي راونغاړي او په کيڼ لاس کي به ئې ونيسي او وبه فرمايي: زه پاچا يم چيرته دي جابران؟ چيرته دي متكبران؟

مونږ د دواړو حديثونو په الفاظو اقرار کوو، ايمان پري لرو، حق ئې بولو، هغه د متشابهاتو له جملې نه شمېرو او وايو چي د "يداليمنی، شمال، يأخذ او يطوي" کلمات د تشبيه لپاره راغلی دي او پر تأويل ئې له الله تعالی نه پرته بل څوك نه پوهېږي او په لاندينيو مفاهيمو دلالت کوي:

- لومړنی حديث دا مطلب څرګندوی: هغه کسان چي عدل ئې کړی، په خپلو قضاوتونو کي ئې د انصاف رعايت کړی، حق ئې حقدار ته سپارلی، د دوي مقام ډېر لوړ دئ، د الله تعالی په وړاندي د اوچت مقام خاوندان دي، د قيامت په ورځ به د الله تعالی خوا ته د نور په منبرونو ناست وي.
- لکه څرنګه چي په دنيا کي د پاچايانو او واکمنو دا دود دئ چي که وغواړي څوك تقديرکړي درناوی ئې وکړي نو هغوی خپلي

ښي خوا ته دروي، الله تعالی هم عدل کوونکو ته خاص مقام ورکوي او تقدیروي ئې خپلي خوا ته ځای ورکوي، خو پام مو وي چي الله تعالی له مخلوق سره تشبیه نه کړئ، د الله تعالی په رابطه ښی او کیڼ مطرح ندی، هرڅوك چي هر چیرته د الله تعالی خوا ته ځای ومومي همغه ځای مبارك دئ.

• که نن ورځ یو شمېر جابر او متکبر واکمنان په خپل قوت او واکمنۍ غره دي، اقتدار او واکمني ئې د تمرد سبب شوې او دا ئې هیره کړې چي الله تعالی د هر څه واکدار دئ او دا هر څه د هغه په واك کي دئ، همدا مغرور واکمنان به د قیامت په ورځ وگوري چي ځمکي او آسمانونه د الله تعالی ملکیت دي، دا ځمکي او آسمانونه د الله تعالی د عظمت په وړاندي داسي دي لکه زمونږ لپاره د کاغذ یوه پاڼه، الله تعالی به آسمان او ځمکه داسي راغونډکړي لکه د کاغذ یوه پاڼه زمونږ په لاس کي.

• هغه وخت به قهار او مالك الملك خدای فرمایي: چیرته دي جابر واکمنان؟ چیرته دي هغه متکبر او مغرور حاکمان؟ لِمن الملك الیوم لله الواَحِد القهار: نن پاچایي د چاده ؟ د قهار او واَحد خدای. پوښتنه به وشي چي نن واکمني د چاده ؟ ټول بهووایي: واکمني یوازي د قهار او احد خدای ده.

• د دې احادیثو له فحوی او محتوی نه دا معلومېږي چي دلته هدف د الله تعالی د ذات کیفیت بیانول ندی او نه ښایي له الفاظو نه ظاهري معنی واخلو، ځکه د الله تعالی د ذات د کیفیت ادراك د انسان د وس خبره نده، انساني عقل دومره توان نه لري چي دا درك

کړی شی. د الله تعالی د ذات د کیفیت د بیان لپاره په انساني قاموس کي الفاظ نشته، دا الفاظ چي دلته استعمال شوي ټول په حقیقت کي د محسوسو او مشهودو مخلوقاتو لپاره وضع شویدي او څرګنده ده چي پدې کلماتو سره د عظیم خدای د ذات د کیفیت بیان ممکن ندی. پدې ډول نصوصوکي د دې الفاظو پر معنی د پوهېدو لپاره دا مطلب ډېر ضروري دئ چي په دې مثال سره ئې بیانوو: الله تعالی فرمائې:

وَاذْكُرْ عِبَادَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولِي الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ * ص:٤٥

او یاد کړه زمونږ بندګان ابراهیم، اسحاق او یعقوب چي د لاسونو او سترګو خاوندان وو.

که دا آیت د اهل ظاهر د مسلك له مخي ترجمه کړو نو باید ووایو چي: دوی لکه زمونږ په شان د لاسونو او سترګو درلودونکي وو. خو د آیت سیاق او سباق پدې دلالت کوي چي دلته هدف او مقصد دا ندی، بلکه مراد ئې دا دئ چي: هغوی علیهم السلام د بصیرت او پوهی خاوندان، کارکوونکي او زیار ایستونکي وو.

په ټولو هغو نصوصو کي چي اهل ظاهر هڅه کوي استدلال ورباندي وکړي او دا ورباندي ثابته کړي چي د الله تعالی (ید) لاس باید په ظاهري معنی حمل شي، په دې ټولو نصوصو کي د بحث محور د الله تعالی ذات ندی او نه (ید) د یوه غړی (اندام) په حیث استعمال شوی دئ. د مثال په توګه:

(بیدِي الامر) (والخیرفي یدیك) (والذي نفس محمدبیده) (اِن

الله يَبسط يده بالليل ليتوب مسئ النهار ويبسط يده بالنهار ليتوب مسئ الليل)

که پدې نصوصو کي دقت وکړو نو وبه وینو چي دلته د خیر، توبې او نفس انتساب ید یا لاس ته مجازي دئ نه حقیقي، د امورو تدبیر، د خیر ورکړه، د مرگ او ژوند د فیصلې صدور، د توبې قبلول، دا نه ایجابوي چي دلته دي له ید نه مراد د بدن غړی او جارحه وي، ځکه نه امر جسم دئ، نه خیر، نه نفس او نه توبه او نه خیرات او نه دا نور ذکر شوي شیان ،دا یو هم جسم ندی چي ملکیت، ورکړه، اخیستل او تدبیر ئې د جارحه، آلې او اندام غوښتونکي وي. قرآن کریم په پوره صراحت سره فرمایي:

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ *

یس: ۸۲

بیشکه چي کله الله د څه شي اراده وکړي نو کار ئې یوازي دا دئ چي ورته ووایي: وشه، نو هغه وشي.

د ټولو امورو د تدبیر او ترسره کېدولپاره یوازي د الله تعالی اراده کافي ده، د شیانو پیدایښت، مرگ، ژوند، ساتنه، پالنه، تدبیر، ورکړه، تملیك، اخیستل، امساك، بطش، دا ټول د الله تعالی په ارادې سره او د کُنْ په حکم ترسره کېږي. سره لدې چي الله تعالی د هرڅه قدرت لري او د کارونو په تدبیر او پای ته رسولو کي شریك ته ضرورت نه لري، هرڅه یوازي د هغه جل شأنه په ارادې ترسره کېږي، خو بیا هم الله تعالی د دې کایناتو د تدبیر او د امورو د ادارې لپاره د ملائکو په نامه داسي لښکر توظیف کړي چي د الله

تعالی په امر او اذن سره کارونه ترسره کوي، کوم کارونه چي پدې عالم کي د ملا ئکو په واسطه ترسره کېږي، الله تعالی هغه ټول ځانته منسوبوي، دا ځکه چي د ده په امر، اراده او حکم سره د مطیع او منونکو مأمورینو پواسطه اجرا کېږي. که هغه کارونه چي (ید) ته منسوب شوي د اهل ظاهر د مسلك مطابق تعبیر او تفسیرکړو نو باید د ملائکو ونډه کاملاً نفی کړو او په هغو آیتونو سترګي پټي کړو چي په همدې امورو کي د ملا ئکو ونډه ثابتوي، د مثال په توګه الله تعالی فرمایي:

وَاللهُ يُحيي ويُميت

الله تعالی ژوندی کوی او وژني

خو د النساء سورې **۹۷** آیت فرمایي:

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُوْلَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا*

بیشکه هغه کسان چي ملائکي ئې روح قبضوي، پداسي حال کي چي دوی پر خپلو ځانونو ظلم کوونکي وي، ورته وایي: تاسي په څه حالت کي وئ؟ وایي: مونږ په ځمکه کي کمزوري او مستضعف وو، ورته وبه وایي: آیا د الله تعالی ځمکه پراخه نه وه چي هجرت موکړی وی؟ نو د دوی ځای دوزخ دئ او هغه ځومره بد ځای دئ.

په همدی رابطه بل ځای فرمایي:

اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا

فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَى عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَى إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ * الزمر: ٤٢

الله تعالی نفسونه د مرگ په وخت کي وفات کوي او هغه چي ندي مړه شوي د خوب په وخت کي ئې، نو هغه چي د مرگ فیصله ئې شویده روح ئې له ځان سره ساتي او د دې بل کس روح ترټاکلې نېټې بېرته رالېږي.

لدی او دیته ورته آیتونو نه دا په ډاگه کېږي چي الله تعالی د ملائکو په ذریعه د مخلوقاتو او موجوداتو اداره، تدبیر او پالنه کوي، د ملائکو بېلې بېلې ډلې دي چي هره یوه ئې په ځانگړي کار او وظیفه گمارل شویده. که څوك دا آیتونه له پامه واچوي او ادعا وکړي چي په فلاني آیت یا حدیث کي د ید او اصابع لفظونه راغلي دي او فلانی فعل ورته منسوب شویدی او په همدې استناد وکړي او ادعا وکړي چي باید د ید او اصابع ظاهري معنی واخیستل شی، دا ډول کسان به یا جاهل وي او یا مغرض او مغرور.

عجیبه ده چي اهل ظاهر د یو شمېر نصوصو په رابطه د خپل مسلك او مذهب مخالفت کوي، د نورو په لاره ځي او پداسي مسلك عمل کوي چي بل ځای همغه مسلك د نورو د تکفیر سبب گرځوي. د مثال په ډول د دې آیت په اړه:

ونحنُ اقْرَبُ اليه من حَبل الوَريد * ق: ١٦

او مونږ هغوی ته د دوی د غاړې له رگ نه ورلنډ یو.

اهل ظاهر پدې ځای کي وايي: دلته له (نحنُ) نه مراد هغه ملائکي دي چي د بنده د اعمالو د ثبتولو او څارني لپاره توظیف

شویدي!! پدې موضوع کي څو پوښتني ترې کوو:

- ولې همدا تعبیر او مسلك د نورو آیتونو په هکله نه کاروئ؟
- ولې د (نحن) ظاهري او ذهن ته لنډه معنی پرېږدی او ملا ئکي ترې اخلئ؟
- آیا الله تعالی له مخلوق سره تشبیه کوئ چي قرب او بعد ورته مطرح دئ، پداسي حال کي چي الله تعالی ته نن، سبا، شاهد او غائب ټول یو شانته دي، نږدې او لیری هم ورته یو شانته دي، نه ښایي چي الله تعالی له مخلوق سره تشبیه کړو او داسي گمان وکړو چي الله تعالی پرعرش استواء کړې نو ممکنه نده چي په عین وخت کي بنده ته هم نږدې وي!!

که په لاندي ذکر شوو نصوصو کي غور وکړو نو مطلب به نور هم راته روښانه شی:

رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي:

مَا تَصَدَّقَ أَحَدٌ بِصَدَقَةٍ مِنْ طَيِّبٍ، وَلاَ يَقْبَلُ الله إِلاَّ الطَّيِّبَ، إِلاَّ أَخَذَهَا الرَّحْمٰنُ بِيَمِينِه....." رواه مسلم

هیڅوك پاکه صدقه نه ورکوي او الله تعالی خو له پاك نه پرته بل څه نه قبلوي، مگر دا چي رحمن خدای هغه په خپل یمین (ښي لاس) اخلي.

ابن عباس ر(ض) وایي:

الحجر الاسود یمین الله في الارض فمن صافحه وقبله فکانما صافح الله وقبل یمینه

حجر الاسود په ځمکه کي د الله تعالی ښی لاس دئ، چا چي پر هغې

لاس كيښود او ښكول ئې كړه نو دا داسې ده لكه چې له الله تعالى سره ئې مصافحه كړې وي او د هغه ښى لاس ئې ښكول كړى وي.
قرآن كريم فرمايي:
ان الذينَ يُبايِعُونكَ اِنمايبايعُون الله يدالله فَوق ايدِهم *

الفتح: ۱۰

په تحقيق سره هغه كسان چې له تاسره بيعت كوي هغوى په حقيقت كې له الله تعالى سره بيعت كوي، د الله تعالى لاس د دوى د لاسونو د پاسه دئ.

د لومړني حديث مطلب او مدلول دا دئ چې الله تعالى يوازې پاكه صدقه او خيرات قبلوي، نه يوازې قبلوى ئې بلكه هغه ته خاص ارزښت وركوي او لكه څرنگه چې انسان يو باارزښته څيز په ښى لاس اخلي، شكور خداى هم د خپل بنده پاكې صدقى ته ارزښت وركوي او قبلوي ئې؛ خو پدې حديث كې نه د يمين او نه د اخذ كلمې ظاهري معنى مراد ده، ځكه گورو چې صدقه د يو انسان له خوا بل انسان ته وركول كېږي، وركوونكي او اخيستونكي دواړه انسانان دي. په دوهم حديث كې هم گورو چې په لومړنۍ برخه كې ئې حجرالاسود ته په ځمكه كې د خداى يمين (ښى لاس) ويلى شويدى او په دوهمه برخه كې د حجرالاسود لمس كول او يا ښكولول د الله تعالى د لاس د لمس او ښكولولو په معنى راغلى دئ، هيڅ عاقل انسان به دا ادعا ونكړي چې له دې الفاظو نه مراد همدا ظاهري معنى ده. په پورته ذكر شوي آيت كې هم چې له رسول الله صلى الله عليه وسلم سره بيعت له الله تعالى سره بيعت شمېرل

شوی، رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د بیعت لپاره لاس ورکول لکه الله تعالی ته لاس ورکول بلل شوي، دلته هم هیڅوك حتی اهل ظاهر دا ادعا نشي کولی چي گویا الله تعالی خپل لاس د هغوی د لاسونو د پاسه ایښی او د دوی خوا ته نږدې وو.

اهل ظاهر په لا ندې ذکر شوي حدیث باندي په استدلال سره وایي چي اصابع په اصلي معنی (گوتې) د الله تعالی صفت دئ او ایمان ورباندي ضروري دئ!! راشئ دې مبارك حدیث ته لږ ځیر شو: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي:

إِنَّ قُلُوبَ بَنِي آدَمَ كُلَّهَا بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ كَقَلْبٍ وَاحِدٍ يُصَرِّفُهُ حَيْثُ يَشَاءُ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهم عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهُمَّ مُصَرِّفَ الْقُلُوبِ صَرِّفْ قُلُوبَنَا عَلَى طَاعَتِكَ * رواه مسلم

د بني آدمو ټول زړونه لکه د یوه زړه په شان د الله تعالی د دوو گوتو ترمنځ دي، هر لوري ته چي وئې غواړي اړوي ئې، بیا رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: اې د زړونو اړونکیه خدایه! زمونږ زړونه ستا د اطاعت لوري ته واړه وه.

د دې حدیث د لومړنۍ برخی معنی " إِنَّ قُلُوبَ بَنِي آدَمَ كُلَّهَا بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ " دا ده چي د حدیث په دوهمه برخه کي راغلی ده: " يُصَرِّفُهُ حَيْثُ يَشَاءُ " یعنی الله تعالی د زړونو اړوونکی او گرځوونکی دئ، د خلکو زړونه هر لوري ته چي وغواړي اړوي ئې، پر زړونو د الله تعالی سلطه او سیطره داسي ده لکه ټول ئې چي په دوو گوتو کي وي او هرې خوا ته ئې په آسانۍ سره اړولی شي. پدې

حديث کي د (اصابع) او (يقلبه) کلمات هغه متشابهات دي چي نه ئې ظاهري معنی مراد ده او نه ئې انسان په تأويل علم لري.

په قدسي حديث کي راځي چي الله تعالی فرمايي:

يُؤْذِينِي ابْنُ آدَمَ يَسُبُّ الدَّهْرَ وَأَنَا الدَّهْرُ بِيَدِي الْأَمْرُ أُقَلِّبُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ * روواه البخاری

د آدم اولاده مي ځوروي، دهر ته ښکنځلې کوي، پداسي حال کي چي دهر زه يم، کارونه زما په لاس کي دئ، شپه او ورځ زه اړوم را اړوم.

هرڅوك پوهېږي چي:

- د "اناالدهر" معنی هغه ده کومه چي په حديث کي وروسته ذکرشويده "بيدي الامر اقلب الليل والنهار"
- هيڅوك حتی اهل ظاهر هم دا ادعا نه شي کولی چي دهر د الله تعالی نوم دئ،او يا الله تعالی هغه ذات دئ چي مونږ ئې دهر بولو، ځکه د دهر لفظ په قرآن کريم کي د زمانې په معنی راغلی دئ، قرآن کريم فرمايي:

وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ وَمَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ *

الجاثيه : ٢٤

او وئې ويل: يوازي همدا دنيوی ژوند دئ چي مرو او ژوندي کېږو او نه وژني مونږ مگر زمانه، پداسي حال کي چي هغوی پدې خبره علم نه لري، دوی له گمان کوونکو پرته بل څه ندي.

وينو چي دلته قرآن کريم دا تصور چي مرگ په زمانې پوري تړي او د مرگ نسبت دهر ته کوي، باطل او کفري تصور شمېري، نو

د (اناالدهر) مطلب دا ندی چي الله تعالی په خپله زمانه دئ، بلکه هدف او مراد ئې دا دئ چي: خلك ښه او بد زمانې ته منسوبوي، د زمانې له ناوړه پېښو نه شکايتونه او گيلې کوي، گمان کوي چي پېښي په خپله او په تصادفي شکل واقع کېږي، له همدې امله زمانه محکوموي او ښکنځلې ورته کوي، پداسي حال کي چي د پېښو مدبر او متصرف قديرخدای دئ، هرکار د ده په امر او اراده ترسره کېږي، شپه او ورځ د ده په امر اوړي را اوړي، زمانې ته بد ويل او ښکنځلې ورته کول، په حقيقت کي خدای ته د بد ويلو مترادف دئ.

- که په دې حديث کي د (اناالدهر) ظاهري معنی نه اخلو او لازماً د (بيدي الامر) مراد ترې مطلوب بولو، نو ولې همدا اسلوب او طريقه د نورو ديته ورته نصوصو په هکله نه غوره کوو؟ او اهل ظاهر ولې هغه کسان تکفيروی چي همدا اسلوب د نورو نصوصو د تفسير او بيان لپاره غوره کوي؟
- که احياناً تاسو ووايئ چي د فلاني مهار د بل په لاس کي دئ او لدينه مو مطلب دا وي چي دی استقلال او آزادی نه لري او د خپل واك خاوند ندی، بل ته تابع دئ، هيڅوك ستاسو لدې قول نه دا مطلب نه اخلي چي گويا هغه کس د اوښ په څېر دي او داسي پړی ئې په غاړه دي چي سر ئې د بل په لاس کي دئ!! که څوك لدې جملی نه دا غلطه معنی واخلي او د دې خبري د ثابتولو هڅه وکړي چي دا کس حتماً کوم حيوان دئ او پړی ئې د بل په لاس کي دئ! نو آيا دا هڅه به د يوه بې عقله او جاهل انسان هڅه نه وي؟!

دا مبارك حديث په حقيقت کي د دې مبارك آيت شرح او تفسير

بیانوي چي فرمايي:

وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ * الشمس: ۲۹

تاسي هيڅ څه نشی غوښتی، مگر هغه څه چي رب العالمين ئې وغواړي.

انسان نشي کولی د زړونو په اړه د الله تعالی د تصرف کیفیت درك کړي. عملاً گورو چي له تصریف نه مطلب له ښی اړخ نه چپ او له پورته نه لا ندی ته اړول ندي، بلکه دلته له تصریف نه مطلب او مراد هغه القائات او الهامات دي چي زړونو ته ئې کوي، د کار کولو او یا نه کولو اراده او تلوسه پکي راولاړوي، محبت او یا کینه ورته القاءکوي. او واقعاً چي دا تعبیر د اهل ظاهر له تنگ تصور او گمان سره تو پیر لري او د دوی په غلط تصور د بطلان کرښه راکاږي.

همداراز الله تعالی سمیع او بصیر دئ، اوري او ویني، هیڅوك ئې په دې صفاتوکي سیال او مثال ندی، لیرې، نږدې، رڼا، تیاره، ټیټ او لوړ غږ، ټول د ده په وړاندي یو شانته دي، هغه په تپه تیاره شپه کي تر ځمکي لا ندې، پر تیږه د مېږي د پښی غږ اوري، هیڅ شی د دې غږ او الله تعالی ترمنځ نشي حایل کېدی. هغه هر غږ اوري او هرڅه ویني. خو نه ښايي له سمع نه د غوږ او بصر نه د سترگی مطلب او معنی واخلو، سمع یو صفت دئ او (اذن) د بدن یو غړی او جارحه، همداراز بصر صفت دئ او (عین) سترگه عضو او اندام، مونږ په سترگو وينو او په غوږونو اورو، په لاسونو نیسو او ورکوو، خو د الله تعالی د اخذ، بطش، ایتاء، لیدلو او اورېدلو کیفیت زمونږ له ادراك نه لوړ دئ، دا زمونږ له فهم او عقل نه پورته

خبره ده، مونږ په خپلو پښو سره ځو او راځو، خو د علي او قدیر خدای مجئ (راتګ) زمونږ په شان ندی او د تګ کیفیت ئې زمونږ له ادراك نه لوړ دئ. لکه څنګه چي د الله تعالی د ذات ادراك زمونږ لپاره ممکن ندی همدارنګه ئې د صفاتو او افعالو د کیفیت ادراك هم ناممکن دئ. مونږ له (جاء) نه ظاهري معنی نه اخلو، د هغه حقیقت او اصلي مفهوم الله تعالی ته سپارو او له ادراك نه ئې ځان عاجز او قاصر شمېرو؛ ځکه (جاء) که په هره ظاهري او ذهن ته متبادره معنی تعبیر شي د الله تعالی له شأن سره تطابق نه کوي، دا لفظ د مخلوقاتو په منځ کي له یوه ځای او یوی نقطې نه بلي ته د نقل او انتقال په معنی دئ، دا نقل او حرکت د مکان او زمان تقاضاء کوي او الله تعالی له مکان او زمان نه مستغني دي. مونږ دا هم ګورو چي د یوه مخلوق تګ له بل سره تفاوت لري، وینو چي انسانان او څاروي د ځمکي په وچه د تګ صلاحیت او توان لري، مرغان په هوا کي الوزي او بحری حیوانات په اوبو کي لامبو وهي، د هر یوه حرکت له بل سره توپیر لري، د مادې حرکت د انجماد په حالت کي یو شانته وي؛ خو کله چي مایع شي حرکت ئې بل ډول وي او که په ګاز او بخار بدله شي نو بیائې حرکت بل ډول وي، همداراز د دې ټولو شیانو حرکت د نور له حرکت سره د مقایسې وړندی، د انرژی حرکت له ټولو نه بېل دئ. پداسي حال کي چي په مخلوقاتو کي د حرکت او خوځښت شکلونه بدل دي، هر څومره چي یو مخلوق له کثافت نه د لطافت خوا ته نږدې کېږي، په همغه اندازه ئې زمان او مکان ته اړتیا کمېږي، د زمان او مکان له قید نه آزادېږي،

محدودیت ئې کمېږي، له یوی نقطی نه بلی ته حرکت ورته آسانه کېږي، د مثال په توگه برق په زرگونو کیلومتره فاصله په یوه شېبه کي طی کوي، دلته یوه تکمه وهو، هلته په همدې لحظه کي ځوکیلومتره لیرې گروپونه روښانه کېږي. ساینس ادعا کوي چي که ماده په انرژی بدله شي نو د مکان او زمان له قیده آزادېږي. د الله تعالی د مجئ (راتگ) کیفیت له هیڅ مخلوق سره د تشبیه وړندی، قرآنکریم فرمایي: (لَیسَ کَمِثلِه شیئ) نو نه شو کولی چي د اخذ، بطش، سمع، بصر او نورکَلِمَات د الله تعالی په رابطه په همغه ظاهري معنی ونیسو او نه ښایي له دې صفاتو نه د الله تعالی لپاره د غړو لکه لاس، سترگي، غوږ او پښی د اثبات هڅه وکړو. دا مطلب په یوه مثال سره روښانه کوو: ټیپ چي فیته ثبتوي،که کوم استاد خپلو دوو شاگردانو ته چي لا تر اوسه ئې ټیپ ندی لیدلی، ووایي چي ټیپ داسي یوه آله ده چي اوري، ثبت او حفظ کوي او بیا هغه څه بېرته بیان او اوروي چي اورېدلی ئې دي. که لدې شاگردانو نه یو له دي جملي نه چي (ټیپ اوري) دا مطلب واخلي چي دا ټیپ حتما غوږونه لري او لدې جملی نه چي (څه ئې اورېدلي هغه اوروي) دا مطلب واخلي چي دا آله حتماً زمونږ یا کوم بل حیوان په شان شونډې، ژبه او خوله لري، خو دوهم شاگرد ووایي چي معلم خو دا ندی ویلي چي ټیپ غوږ لري، بلکه دا ئې ویلی چي اوري او دا ئې هم ندي ویلی چي شونډی او ژبه لري، بلکه صرف دا ئې ویلي چي اورېدلې خبری تکراروي، دلته اورېدل او بیانول د غوږ او ژبی د اثبات دلیل نشي کېدلی. ووایاست لدې دوو شاگردانو نه د کوم یوه

خبره حقيقت ته نږدې ده؟

سيد قطب (رح) د دې آيت په اړه چي فرمايي:

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّماوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ * الزمر: ٦٧

داسي ليکي:"

وكل ماورد في القرآن و في السنة من مثل هذه انماهو تقريب للحقيقة، فالله تبارك وتعالى وضعهافي اسلوب يقرب بهاويمثل"

په قرآنكريم او احاديثو كي چي ديته ورته كوم الفاظ راغلي دي، دا ټول په اصل كي د دې لپاره راغلي چي حقيقت ذهن ته رانږدې كړی شي، الله تعالى دا كلمات او الفاظ د دې لپاره په خاص اسلوب سره وضع كړي چي حقيقت وربانديرانږدې او تمثيل كړي.

كه اهل ظاهر همدا خبره ومني، نو د دوی ټولي بې گټې مناقشې او جنجالونه به پای ته ورسېږي. خو متأسفانه اهل ظاهر دا تعبير نه مني، نيوكه وربانديكوي او وايي: د قبضه او يمين كلمات چي د الله تعالى په هكله استعمال شوي بايد په حقيقي معنی تعبير شي نه په مجازي سره؛ پداسي حال كي چي هرانسان پوهېږي چي د "قبضه او يمين" الفاظ د انسان له خوا د خپلو غړو لپاره د نومونو په حيث غوره شويدي او حقيقی معنی ئې يوازي د انسان په هكله صدق كوي.كه د قبضه، يمين، شمال، يد، رجل، عين، اذن او ديته ورته كلمات له انسان نه پرته د بل چا لپاره استعمال شي نو حتما به ئې مجازي معنی ترې مراد وي نه اصلي معنی. انسان چي كوم څه له خپلو غړو او اندامونو سره ورته ليدلی نو د هغوی لپاره يې همدا

نومونه کارولي دي. او که علیم خدای د خپلو صفاتو د بیان او معرفي لپاره د انسانانو په منځ کي متداول نومونه او کلمات استعمال کړیدي نو دا لدې امله چي له همدې لاري او د همدې کلماتو په استعمال سره د انسان لپاره د دې الهي صفاتو فهم او ادراك ممکن دئ او یوازي په همدې طریقې سره د دې صفاتو په حقیقت پوهېدو ته ورلنډېدای شي. که څوك د الله تعالی په اړه (ید) او (عین) د غړي او عضو په معنی حمل کوي او همدا ظاهري معنی ئې اخلي، نو پوښتنه ترې کوو:

که د انسان د جسم ټول پوستکی د سترګي د شفافې پردي په شان شفاف وی او تر پوستکي لا ندي ئې له نور نه متأثره کېدونکي هغه عصبی رشتې موجودې وی چي عکسونه دماغ ته انتقالوي، نو پدې صورت کي به انسان په ټول بدن سره لیدل کولی شوی، هره خوا به ئې لیدله، که همداسي یو مخلوق چي په ټول بدن سره لیدل کولی شي او هره خوا ویني او په طبیعت کي ئې بېلګې هم شته، له داسي مخلوق سره مقایسه کړو چي یوه یا دوې سترګی لري، نو دا راته ووایاست چي کوم یو ئې د بصر او لیدو د صفت له مخي تر بل نه کامل او بشپړ دئ؟ دې مطلب ته په توجه سره لا زمه ده دا هڅه ونکړی چي د الله تعالی لپاره یو غړی د عین، عینین یا اعین په نامه ثابت کړئ. لازمه ده په دې اکتفاء وکړئ چي الله تعالی د لیدو صفت لري او دا صفت ئې د بصر په نوم مونږ ته معرفي کړی او د لیدلو فعل ئې ورته منسوب کړی. انسان نشي کولی دا صفت درك کړي او له مخلوق سره له هیڅ پلوه شباهت او ورته والی نه لري. په ټول

قرآنکريم کي يوځل هم دا ندی راغلي چي الله تعالی (اذن) يعنی غوږ لري، خو په لسهاوو ځله دا راغلي چي الله تعالی سميع (اورېدونکی) دئ، هر غږ اوري، دا ځکه چي اصل مطلب دا دئ چي د الله تعالی صفات وپېژندل شي، دا ضروري نده چي د الله تعالی په ذات او د صفاتو په کيفيت پوه شو، ځکه دا زمونږ د توان له اندازې نه اوچته خبره ده. پداسي حال کي چي انسان د خپل روح د حقيقت له ادراك نه عاجز دئ، نو همدا د کمزوري عقل خاوندانسان څنګه کولی شي د الله تعالی د ذات په کيفيت پوه شي؟ قرآنکريم فرمايي:

وَيَسْأَلُونَكَ عَنْ الرُّوحِ قُلْ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا * الاسراء: ۸۵

د روح په هکله پوښتنه درنه کوي، ورته ووايه چي روح زما د رب کار دئ او تاسي ته پدي اړه ډېره کمه پوهه درکړل شويده.

يعنی ستاسي علم دومره ندی چي د روح حقيقت پری درك کړی شئ، د روح حقيقت يوازي الله تعالی ته معلوم دئ. داسي ګمان ونکړئ چي د (وَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا) معنی دا ده چي تاسي ته د روح په هکله لږ علم درکړل شويدی، نه، بلکه د دې معنی او مفهوم دا دئ چي تاسي د روح حقيقت نه شی درك کولئ، ستاسي علم محدود دئ، دومره ندی چي د روح ادراك وکړی شي. دلته د (مِن علمه) لفظ ندی استعمال شوی بلکه ويل شوي (من العلم) د دې دواړو تعبيرونو ترمنځ زيات توپير شته.

پداسي حال کي چي ادراك او احساس د روح وظيفه ده، اورېدل، ليدل، څکل، بوی‌کول، لمس کول، د يخنۍ او ګرمۍ

احساس، د نرمۍ او سختوالي احساس، دا ټول د روح په واسطه ترسره کېږي، دا د روح وظیفه ده، خو همدا روح له خپل حقیقت نه بې خبره ده. د انسان ټول حرکات او افعال لکه تلل، راتلل، نیول او ورکول ټول د روح په واسطه ترسره کېږي، سترګی، غوږونه، لاسونه، پښې، زړه او دماغ د روح په خدمت کې وسایل دي او دا روح ده چې لدې شیانو نه استفاده کوي، انسان هرڅه د روح په واسطه ترسره کوي، قرآن وایي چې تاسو د دغې روح په حقیقت نه پوهېږئ او دا له خپله حده پښه آخوا غزول ګڼي چې څوك د روح په اړه د بحث کولو جسارت کوي. حقیقت دا دئ چې روح، اورېدونکي او لیدونکي ده، احساس لري او د هرڅه ادراك کولی شي، ښه او بد پېژني، قضاوت کوي او د انسان نوموړي صفات د ده د روح مظاهر دي، خو دا به څومره لویه غلطي وي چې د روح د همدې مواصفاتو په وجه څوك د روح لپاره د ځانګړو غړو او اندامونو د اثبات هڅه وکړي!!

عجیبه ده، الله تعالی په خپله په قرآنکریم کې د خپل ذات د کیفیت په هکله بحث نه کوي، خو اهل ظاهر همدا موضوع د توحید اساسي جزء ګرځوي، همدا ئې د بحث محور دئ او ټوله هڅه ئې دا وي چې په دې هکله بحث او مناقشه وکړي او د صفاتو توحید د الله تعالی د ذات په رابطه له بحث سره ګډوی! د یوه شي د ذات په هکله د بحث تقاضا دا ده چې د هغه د جوړښت، شکل او صورت په اړه خبري وشي، لکه چې د انسان په رابطه راځي:

أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ * وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ * البلد:۸-۷

آیا هغه (انسان) ته مو دوه سترگي، یوه ژبه او دوی شونډې ندی ورکړئ.

او یا لکه چي د حیواناتو په هکله فرمايي:

وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ *

النور:٤٥

او الله تعالی هر خوځیدونکی له اوبو پیدا کړی، چي ځیني ئې په سینه خوځي او ځیني ئې پر دوو پښو درومي او ځیني ئې په څلورو پښو درومي.

کله چي د شیانو د ذات په اړه بحث کېږي نو باید د پورتني آیت په څېر وي او دا صیغې، دا اسلوب او دا صراحت پکي وکارولي شي. که لوی، علیم خدای د حیواناتو جوړښت، شکل او صورت پدې طریقی او دې وضاحت سره بیانوي، آیا ممکنه ده چي لدینه د ډېري مهمي قضیی لکه د الله تعالی د ذات د بیان په هکله داسي اسلوب وکاروي چي له اهل ظاهر نه پرته بل چا ته د فهم وړ نه وي!! او اصحاب، تابعین، تبع تابعین، د مذاهبو امامان یو هم لدې آیتونو نه د اهل ظاهر د تعبیر په شان تعبیر ونلري؟

اهل ظاهر ته وایو چي د صفاتو توحید دا ندی چي د الله تعالی له ذات نه بحث وشي او د الله تعالی لپاره په خپل ذهن کي یو تصویر ترسیم او انځور کړو او یائې له مخلوق سره تشبیه کړو، د صفاتو توحید دا دئ چي عقیده ولرو الله تعالی سمیع (اوریدونکی) دئ، هیڅوك د ده په شان سمیع ندی، الله تعالی بصیر (لیدونکی) دئ، د

لیدو په صفت کي هيڅ سيال نه لري، هيڅ ترې پټ ندي، خدای علیم دئ، په پټ او ښکاره علم لري، حاضر او غائب ورته یوشان معلوم دي، هيڅوك پدې صفت کي ورسره برابر ندي، الله تعالی خبیر دئ، په هرڅه خبردی، که پټ وي که ښکاره، حاضر وي که غائب، تېر وي که راتلونکي، هرڅه ورته ښکاره دي او په ټولو خبردی، هغه رؤوف، رحیم، غفور، کریم، عزیز او حکیم دئ او د نورو صفاتو او نومونو خاوند دئ چي ځیني ئې په قرآنکریم کي ذکر شوي، نور ئې له ځان سره ساتلي او هیچاته ئې ندي ښودلي. پدې ټولو صفاتوکي هيڅوك ورسره برابر ندي، نه مثل لري او نه مثال. نه ښايي د الله تعالی د ذات په هکله خبري او بحث ته د صفاتو توحید ووایو او په بې ګټې مناقشې او مباحثې سره خپل وخت ضایع کړو او له مخلوق سره د الله تعالی د تشبیه مرتکب شو. د اهل ظاهرنظریات او څرګندوني پدې دلا لت کوي چي هغوی الله تعالی له مخلوق سره تشبیه کوي، دا اتهام ندی بلکه دوی همدا ډول عقیده او تصور لري، د دې مدعا د اثبات لپاره د لاندي ذکرشوي حدیث په رابطه د اهل ظاهر تعبیر او تفسیر کافي دئ. رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي:

إِذَا ضَرَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ وَلَا يَقُلْ قَبَّحَ اللَّهُ وَجْهَكَ وَوَجْهَ مَنْ أَشْبَهَ وَجْهَكَ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَام عَلَى صُورَتِه * رواه احمد

که چا بل څوك وهلو نو باید په مخ ئې ونه وهي او داسي ونه وایي چي الله تعالی دې ستا او تا ته د ورته کس مخ تور کړي، ځکه الله تعالی، آدم علیه السلام د ده په بڼه او شکل کي پیدا کړ.

پدې مبارك حدیث کې چې مفهوم ئې ډېر روښانه دئ او د صافو زړونو خاوندانو ته په هغه کې د هیڅ اشتباه او سوء تفاهم ځای او مجال نشته، خو اهل ظاهر او هغه کسان چې رنځور زړونه لري لدې حدیث نه داسې څه راباسي او داسې ترجمه او تفسیر ئې کوي چې په ډېرو خطرناکو نتائجو منتج کېږي، هغوی وایي: په (صورته) کې ضمیر الله تعالی ته راجع دئ، گویا الله تعالی آدم علیه السلام خپل ځانته ورته پیدا کړ!!! او وایي: دا هم د الله تعالی لپاره یو ثابت صفت دئ؛ خو لدې قید سره چې د الله تعالی له شأن او منز لت سره ښایي!!! بیشکه چې دا خلك د خطاء او اشتباه په ډېرې ژورې کندې کې پریوتي، په خطرناکه فتنه کې لویدلی، زړونه ئې رنځور دي، روښانه حقیقت سرچپه ویني او له څرگندو الفاظو نه داسې تعبیر اخلي چې د رنځورو زړونو له خاوندانو پرته بل چا ته د منلو ندی، هغوی که هر څه فکر کوي خو واقعیت دا دئ چې پدې ډول تصور سره الله تعالی له مخلوق سره تشبیه کوي.

لږ پورتني مبارك حدیث ته ځیر شئ، دلته د دوو کسانو ترمنځ شخړې ته اشاره شوې، رسول الله صلی الله علیه وسلم دا حکیمانه لارښوونه کوي چې د جگړې په وخت کې یو بل په مخ مه وهئ، داسې مه وایئ چې الله تعالی دې ستا او تا ته ورته کس مخ تور او قبیح کړي، ځکه چې الله تعالی، آدم علیه السلام هغه ته په ورته شکل او صورت کې پیدا کړی وو. پدې پوهېږو چې د دښمنۍ او جگړې په وخت کې هر انسان د مقابل لوري له مخ او څېرې نه په خپل زړه کې د نفرت، کینې او کرکې احساس کوي، د مقابل طرف د

نفرت او کرکي آثار هم د هغه په څېرې او مخ کي راڅرگند شي، په سترگو کي ئې د قهر او غصې نښې راښکاره شي، نو ځکه د ده غصه او کرکه د مقابل لوري او دښمن مخ او سترگو ته متوجه کېږي، همدې برخي ته پام اړوي او خپل داخلي قهر داسي اظهاروي: سترگي دې راباسم، پزه دې پرې کوم، مخ دې تور، سترگی دي ړندی شه، دا مردار مخ دي داسي او داسي شه، پدې الفاظو هم اکتفا نه کوي بلکه لاس پورته کوي او غواړي په مخ ئې یوه کلکه څپېړه ورکړي، خوله ئې په سوك ورماته کړي. حکیم رسول الله صلی الله علیه وسلم په جگړه د بوختو افرادو روحي حالت ته په پام سره او د دوی د قهر او غضب د سړولو لپاره فرمایي: الله تعالی خپل بنده او ستاسو ټولو پلار آدم علیه السلام پداسي څېرې او شکل کي پیدا کړی وو لکه دا ستا مقابل لوری، دا له تاسره په جگړه اوشخړه بوخت ستا ورور، خپل پلار ته د احترام په دود باید هغه پر مخ ونه وهې او د مخ په اړه ئې سپکي خبري ونه کړې. که د رسول الله صلی الله علیه وسلم دا حکیمانه لارښووني مراعات شي او د شخړو او مشاجرو په وخت کي په پام کي ونیولی شي، نو د ډېرو فتنو او جگړو مخنیوی به وشي. نه پوهېږم اهل ظاهر ولې دا څرگند حقایق نه شي درك کولی؟ او ولې څرگند مفاهیم غلط تعبیروي؟ او ولې داسي توجیهات پکي کوي چي خبره تشبیه او تمثیل ته رسوي؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم خو فرمایي:

تفکروا في خلق الله ولا تفکروا في الله

د الله تعالی په مخلوقاتو کي غور وکړئ او د الله په ذات کي له تفکر

او بحث نه ځان وساتئ.

بل ځای فرمايي :

تفکروافي آلاء الله ولا تفکروا في الله

د الله تعالی په نعمتونو کي غور او تفکر وکړئ خو د الله تعالی په ذات کي فکرمه کوئ.

اسحاق بن ابراهيم بن راهويه وايي: هرچا چي الله تعالی داسي توصيف کړ چي يو صفت ئې د کوم مخلوق له صفت سره تشبيه کړ نو کافر شو.

ابوبکررضي الله عنه فرمايي:

العجزعن درك الذات ادراك " د الله تعالی د ذات له ادراك نه ځان عاجز ګڼل حقيقي ادراك دئ.

علي رضي الله عنه فرمايي:

والبحث عن سرالذات اشراك

د الله تعالی د ذات د کيفيت په هکله بحث کول شرك دئ.

سبحانك اللهم وبحمدك نشهد ان لا اله الا انت نستغفرك ونتوب اليك.